POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU

GLUMA

HRVATSKI MJESEČNIK ZA KAZALIŠTNI ŽIVOT

UREĐUJE: PROF. DR. DRAGO RUBIN

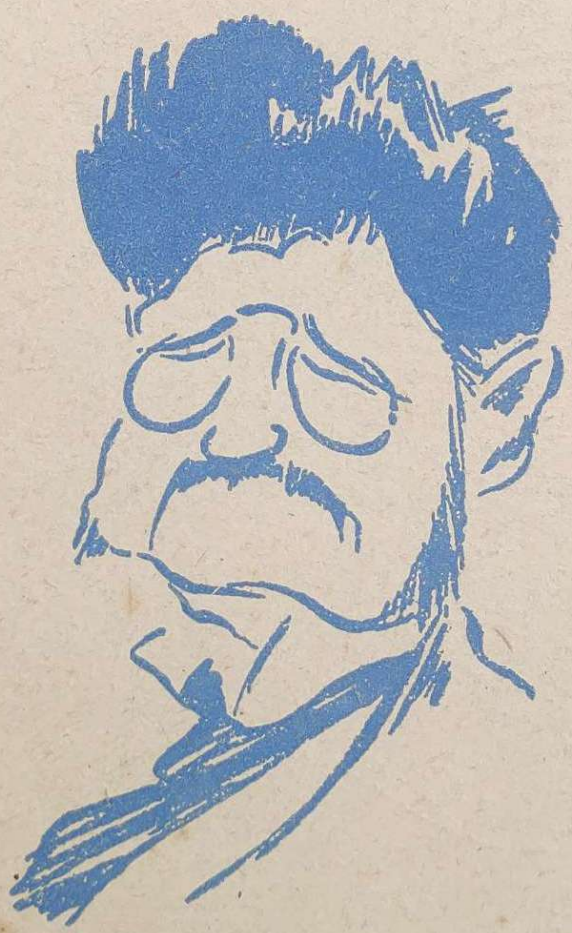

PRVI PUT U TISKU!

U ovome broju:

MILAN OGRIZOVIĆ: CAR DIOKLECIAN

DRAMA U ČETIRI ČINA

KUPUJTE SREĆKE
HRVATSKE DRŽAVNE LUTRIJE

Ciena 150 Kuna.

GLUMA

HRVATSKI MJESEČNIK ZA KAZALIŠTNI ŽIVOT - UREĐUJE PROF. DR. DRAGO RUBIN

I. GODINA VELJAČA 1944. BROJ 6

Na naslovnoj stranici karikatura prikazuje Milana Ogrizovića.

U ovom broju:

Milan Ogrizović:
CAR DIOKLECIAN
Drama u četiri čina.

Dr. M. Kalogjera: Pravna strana spora Gotovac-Muradbegović.

Dr. Drago Rubin: Ogrizovićev »Car Dioklecian«.

Rade Pregarc: »O aplauzu«.

Ferdinand Roje: »Simfonijski orkestar u kulturnom središtu«.

N. Fedorov: Durdica Dević.

Slikopis.

Slike s pozornice snimio Mladen Grčević.

GLUMA izlazi jedanput mjesečno, te u svakome broju donosi, uz čitavo dramsko djelo, obilan prilog o kazališnom stvaranju i glumačkoj umjetnosti. Predplata za »Glumu« iznosi 250 Kn za tri mjeseca. — Glavni i odgovorni urednik prof. dr. Drago Rubin. — Uredničtvo i uprava: Zagreb, Lopašićeva ul. 5/I (90-67). — Izdavač BE-L-KA, vl. Josip Milković. — Tisak Hrvatskog tiskarskog zavoda d. d., Zagreb, Frankopanska ul. 12. — Za tisak odgovara: Antun Golubić, Zagreb, Mošinskoga 23.
Tisak dozvoljen od Glavnog ravnateljstva za promičbu, br. 6655-II-1-1943.

PRAVNA STRANA SPORA GOTOVAC–MURADBEGOVIĆ

Našoj je kulturnoj javnosti poznat spor, koji je nedavno izbio izmedju skladatelja gosp. Jakova Gotovca i književnika gosp. Ahmeda Muradbegovića radi drame »Ljubav i planini«, koja je krajem prošle godine bila izvedena na pozornici Državnog kazališta u Sarajevu. Taj je spor pobudio zanimanje ne samo u umjetničkim i književničkim nego također i u pravničkim krugovima. Zamoljen od uredničtva »Glume« ja ću ovdje prikazati pravnu stranu toga slučaja. Nije, držim, potrebno posebno izticati, da je svrha ovoga članka strogo informativna; meni nije namjera. da se opredielim ni za gosp. Gotovca ni za gosp. Muradbegovića nego da objektivno objasnim stvar sa stanovišta našega zakona o zaštiti autorskog prava.

I.

Najprije nešto o samom autorskom pravu. Pod autorskim pravom u subjektivnom smislu razumievamo skup ovlaštenja, koja po zakonu pripadaju tvorcu nekog književnog ili umjetničkog djela. Ta su ovlaštenja navedena u §§-ima 21. i sl. našega zakona o zaštiti autorskog prava iz godine 1929. te su više manje poznata. Na obćeniti način možemo reći, da se ona dadu svesti na tri glavna prava: pravo objavljivanja djela, pravo razpolaganja sa djelom .i pravo njegovog izkorištavanja. Svrha svih ovih prava je uglavnom u tome, da se zaštite imovinski interesi autora djela. No pored toga njima se štite i izvjesni interesi, koji nemajm veze s imovinom a najuže su povezani s autorovom ličnosti. Za zaštitu ovih imovinskih interesa priznato je autoru u okviru autorskog prava posebno, osobno ili t. zv. moralno pravo (droit moral d'auteur) na stvorenom djelu. Izraz nije najsretniji ali je u medjunarodnoj stručnoj književnosti uobičajen (u beglijskoj se književnosti kadkada upotrebljava naziv: pravo na poštovanje, droit au respect). Priznanje moralnog prava autorovog plod je najnovijeg razvoja pravne nauke. Ono počiva na ideji, da je svako umjetničko ili književno djelo neodvojivo vezano uz ličnost svoga stvaratelja i da autor ima opravdani osobni interes na tome, da djelo ostane onakovo, kakovo je proizašlo iz njegova stvalačkog napora. Odatle i dvije glavne funkcije ovoga prava: pravo na duhovno očinstvo i pravo na nepovredivost (integritet) stvorenog djela.

Autorsko pravo sadrži prema tome u sebi dva elementa: jedan imovinski (materijalni), koji se sastoji u zaštiti autorovih imovinskih interesa, i jedan neimovinski (moralni), koji se sastoji u zaštiti njegove ličnosti. Dok se prvi od ova dva elementa može ustupiti (na pr. izdavaču ili nakladniku), moralni elemenat autorskog prava strogo je osoban. Svoje moralno pravo autor ne može ni otuditi a niti ga se odreći. Čak i onda, kad je ustupio sva svoja ostala prava, autoru ostaje ovo moralno pravo, na temelju kojega može zabraniti svaku izmjenu, skraćenje ili deformiranje svoga djela. U tom je smislu na međunarodnoj konferenciji održanoj u Rimu godine 1928. u Bernsku konvenciju bila umetnuta sliedeća odredba: »Nezavisno od imovinskih prava autora, i čak poslije ustupanja ovih prava, autor zadržava pravo na priznanje, da je on tvorac djela, kao i pravo, da se odupre svakom kvarenju, osakaćivanju i svakom drugom preinačenju rečenog djela, koje bi bilo na štetu po njegovu čast ili ugled«. (art. 6-bis). Ova je odredba uzakonjena u svim novijim zakonima o zaštiti autorskih prava, pa tako i u §-u 17 našega zakona, iako tu nije onako podpuno izražena kao u §-u 16. talijanskog zakona, koji glasi: »Nezavisno od imovinskih prava priznatih na temelju predhodnih članova autor ima u svako doba pravo da ustane s tužbom u svrhu, da spriječi, da mu se ospori otčinstvo njegova djela ili da djelo bude izmienjeno ili okljaštreno na način, koji bi nanio težku i nepravednu štetu njegovim moralnim interesima«.

Zaustavili smo se ovoliko na moralnom pravu zbog toga, da bismo kasnije mogli objasniti, zašto autor može ustati i protiv onih povreda svoga prava, kojima mu se ne nanosi nikakova imovinska šteta.

Zbog slučaja, koji nas zanima, morat ćemo kazati nekoliko rieči i o t. zv. suautorstvu. Naš zakon u tom pogledu propisuje sliedeće: »Kad više lica stvore djelo zajedničkim radom, uživat će ta lica zajednički nedjeljivo autorsko pravo. Autorskim pravom mogu razpolagati samo sporazumno, ali svaki autor može samostalno postupiti protiv učinjene povrede autorskog prava (§ 11). Kod suautorstva naš zakon poznaje dakle samo jedinstveno autorsko pravo. To znači. da u našem slučaju sastavljač libreta i skladatelj imaju zajedničko, jedinstveno autorsko pravo na stvorenoj operi. U ovom se pravcu naš zakon odvaja od svog uzora, njemačkog zakona iz god. 1901., koji u ovakovim slučajevima priznaje dva autorska prava, jedno sastavljaču libreta a drugo skladatelju. (Ako je jedno književno djelo spojeno s glasbenim djelom ili sa slikama, za svako od ovih djela vriedi njegov sastavljač i poslije spajanja kao autor« — § 5). Po novom je talijanskom zakonu nešto drugčije; tamo postoji također samo jedno autorsko pravo kao i kod nas, ali ono je podieljeno: polovica pripada sastavljaču libreta a polovica skladatelju. Ukoliko nema posebnih utanačenja, vriedi u talijanskom zakonu glede pojedinosti ovo načelo: sastavljač libreta ima pravo, da objavi tekst libreta i da ga pusti u promet bez glasbenog diela, ali ga ne može ustupiti nekome drugome, da ga ovaj uglasbi. Skladatelj naprotiv ima pravo, da objavi glasbeni dio i to sa tekstom ili bez njega.

Na prvi pogled bi izgledalo, da su rješenja njemačkog i talijanskog prava glede suautorstva sretnija i jednostavnija od našeg. U stvari, iz razloga, koje ovdje nije moguće izlagati, načelo prihvaćeno u našem zakonu, u mnogom je pogledu praktičnije. Pogotovo, kad se uzme u obzir, da zakon kod glasbenih djela daje prvenstvo skladatelju; za javno izvođenje ovakovih djela (pa i sa tekstom) dovoljan je pristanak samoga skladatelja (§ 36).

Kod glasbenih dakle djela (opere, operete i oratorija) po našem zakonu postoji jedinstveno i nedjeljivo autorsko pravo, s kojim — uz iznimku iz §-a 36. — libretist i skladatelj mogu samo zajednički razpolagati. Iz toga sliedi, da skladatelj ima suautorsko pravo na libretu, i da bi, na pr., imao pravo na dio prihoda od prodaje teksta libreta. Ovako je po zakonu. Razumije se, da se libretist i skladatelj glede ovih ovih odnosa mogu i drugačije sporazumjeti. To se, zapravo, najčešće i dešava.

Prema podatcima, koji su bili objavljeni, stanje stvari u slučaju Gotovac-Muradbegović izgleda ovako: Godine 1928. napisao je gosp. Muradbegović za gosp. Gotovca libreto za operu »Morana«. Na taj libreto skladao je gosp. Gotovac »Moranu«, koja se kao opera afirmirala i izvodila na više pozornica kod nas i u inozemstvu. Krajem godine 1943. gosp. Muradbegović je u sarajevskom kazalištu dao izvesti dramu s pjevanjem »Ljubav u planini«, za koju je upotrebio građu, tekst i imena glavnih junaka »Morane«. U »Sarajevskoj hrvatskoj pozornici« od 1. XII. 1943. kaže se glede te drame ovo: »Muradbegović je, predajući ovu dramu na prikazivanje, izmienio njezin libretistički naslov »Morana«, koji je podesniji operi, i dao mu naslov »Ljubav u planini«, koji je bliži narodnoj drami. Na taj je način odielio dramu od opere, a glasbenu stranu, koja se sastoji od odgovarajućih narodnih pjesama, povjerio je iskusnom poznavaocu našega narodnoga melosa g. Belušu Jungiću. Time će biti sačuvana narodna glasbena izvornost ovog djela i njegova izrazitost u neovisnosti o Gotovčevoj umjetničkoj glasbenoj formi, glasbenim prilozima čiste narodne popjevke«.

Treba spomenuti još i ugovor sklopljen između g. g. Muradbegovića i Gotovca. Prve dvie točke ovoga ugovora, na koje se poziva g. Gotovac u svom izpravku od 14. I. 1944., objavljenom u »Hrvatskoj pozornici« br. 19, glase ovako:

»I gosp. Muradbegović napisao je za gosp. J. Gotovca libreto za operu u tri čina iz narodnog života pod naslovom »Morana«, koji naslov može i promieniti.

II. G. Muradbegović ovim ugovorom predaje za sva vremena pravo za skladanje ovoga libreta g. Gotovcu i obvezuje se, do potrebe, izvršiti sve dopune ili izmjene u libretu, koje zatraži skladatelj Jakov Gotovac.

(Do teksta ovih točaka ugovora došao sam preko urednika »Glume« g. dra Rubina).

Kod ovakva stanja stvari a obzirom na ono, što je navedeno u prvom dielu ovoga članka, imao bi se spor pravno prosuditi ovako:

U vrieme, kad je nastala »Morana«, »Ljubav u planini« kao drama nije postojala. Ono, što je godine 1928. napisao g. Muradbegović, bio je samo libreto, sastavljen izključivo za g. Gotovca i to upravo za »Moranu«. To proizlazi iz citirane prve točke njihova ugovora, a također i iz naslovne stranice izvornoga rukopisa libreta, na kojoj je — kako tvrdi g. Gotovac — g. Muradbegović vlastoručno napisao: »Morana«, opera u tri čina. — Napisao Ahmed Muradbegović — Uglasbio Jakov Gotovac. — Zagreb 1928. To znači, da prije »Morane« nije postojalo, makar i neobljavljeno, dramsko djelo, na kojemu bi g. Muradbegović imao samostalno autorsko pravo. Kad se pojavila »Morana«, libretist i skladatelj su dobili zajedničko autorsko pravo na operi kao cjelini. Predpostavimo na čas, da među njima nije bio sklopljen ugovor, i razmotrimo njihov odnosno sa stanovišta samog zakona. Po već navedenoj odredbi §-a 11. oni bi se smatrali suautorima »Morane« te bi obojica imali jedinstveno i nedjeljivo autorsko pravo, s kojim bi mogli samo sporazumno razpolagati. Niti bi g. Gotovac na svoju ruku mogao mienjati tekst, a niti bi g. Mradbegović bez pristanka g. Gotovca tekst mogao prepustiti nekome drugome ili ga inače upotriebiti. Jedino bi uslied propisa §-a 36. zakona g. oGtovac i bez posebnog pristanka g. Muradbegovića mogao davati dozvolu za javno izvođenje »Morane« bez teksta ili sa tekstom. Ovako određuje zakon. No među njima postoji posebni ugovor, treba njihov međusobnni odnos prvenstveno prosuditi po uglavcima toga ugovora.

Po ugovoru g. Muradbegović je libreto »Morane« pisao za g. Gotovca i po njegovoj naručbi te mu je prepustio za sva vremena pravo za skladanje toga libreta, obvezavši se izvršiti sve dopune ili izmjene, koje bi zatražio g. Gotovac. Ovakova stilizacija upućuje na to, da je g. Muradbegović libreto »Morane« podpuno ustupio g. Gotovcu i da se odrekao prava, da ga kasnije sam upotriebi. No i onda, kad se stvar ne bi tako

shvatila, on bi u svom pravu razpolaganja s libretom uslied ovakove stilizacije bio još više skučen ugovorom nego zakonom. Bez odgovarajuće ugovorne klauzule, koja bi ga na to ovlastila, ili bez dozvole g. Gotovca g. Muradbegović ne bi mogao upotriebiti libreto »Morane« za tekst drame »Ljubav u planini«, a pogotovo ne bi mogao u tu dramu umetati glasbene komade, makar to bile i same narodne pjesme.

Izvođenjem drame »Ljubav u planini« nanesena je dakle, teoretski govoreći, povreda suautorskom pravu g. Gotovca. No pitanje je, kako se ta povreda konkretno odrazuje na pojedine komponente autorskog prava. Što se tiče imovinskog elementa ovog prava, kako sada stvari stoje, jedva bi se moglo govoriti o kakovoj šteti. »Ljubav u planini« se izvodi u Sarajevu, gdje nema opere, te nema opasnosti, da bi drama mogla konkurirati operi. Isto tako — obzirom na vriednost g. Muradbegovića — nema opasnosti, da se izvođenjem ove drame mogla oslabiti dramsko-umjetnička vriednost »Morane«. Drugačije stoje stvari s moralnim elementom autorskog prava. G. Gotovac — vidili smo — ima opravdani osobni interes na tome, da »Morana« ostane onakova, kakova je izašla iz njegove stvaralačke zamisli. On se bez obzira na kakovu imovinsku štetu i nezavisno od takove štete na temelju svog moralnog prava (droit moral) može suprotstaviti tome, da se libreto »Morane« izvodi kao drama s pjevanjem, makar i samo narodnih pjesama.

Time nije rečeno, da g. Muradbegović ne bi ni u jednom slučaju imao pravo, da libreto »Morane« upotriebi za dramu. On bi to mogao, ali bi za to trebao pristanak g. Gotovca. S dozvolom g. Gotovca mogli bi se u tu dramu umetnuti i glasbeni komadi. Sudeći po izjavi g. Gotovca u već citiranom broju »Hrvatske pozornice«, on je g. Muradbegoviću bio dao izvjestnu dozvolu za dramatizaciju libreta »Morane«. Ali pitanje je, koliki je bio obseg te dozvole. G. Muradbegović bio morao dokazati, da je g. Gotovac dao izričiti pristanak, da se upotriebi ne samo dramska tema »Morane« nego i njezin tekst te imena lica, a naročito, da je dao pristanak, da se u dramu umetnu glasbeni komadi.

Da zaključimo: Po našem zakonu g. Muradbegović nije mogao bez dozvole g. Gotovca dati na prikazivanje »Ljubav u planini«. Po nekim stranim zakonima on bi — ukoliko ga u tome ne bi sprječavao ugovor, to mogao, ali bi i tamo za umetanje glasbenih komada trebao izričitu dozvolu g. Gotovca.

Dr. Marko Kalogjera, odvjetnik

Ogrizovićev „Car Dioklecian"

Ta poviestna drama velikog obujma ostala je sve do danas sačuvana tek u dva rukopisna primjerka. Jedan posjeduje Hrvatska državno kazalište, drugi g. Hinko Nučić, redatelj i glumac, koji je to djelo 1913. god. režirao i glumio naslovnu ulogu. Na izvedbi u Splitu nosila je drama ime »Car Solinjanin«, u Zagrebu »Car Dukljanin«, a vrvotni naslov »Car Dioklecian« smatrali su Ogrizović i Bulić najizpravnijim. U to vrieme unatoč velikog uspjeha drame na pozornici, novinstvo je mnogo bilo zaokupljeno vanjskim razlozima, koji su razpravljali više o Ogrizoviću i o samoj pojavi ove drame, nego o njezinoj književnoj vriednosti. Još prije nego je djelo bilo dovršeno, nastale su u Splitu polemike o njemu. Pročulo se, da Dioklecian svršava u drami samoubojstvom. I odjednom se našlo trideset splitskih uglednih građana, kojima je ravno nakon 1600 godina sudbina rimskog cara bila toliko na srdcu, da su predali općinskom poglavarstvu protest i molbu, da ono ne dopusti na Peristilu prikazivanje drame, u kojoj se »izvrgava javnom ruglu uspomena Imperatora na istom mjestu, koje je on stvorio,

Diokleccianov novac s likom carevim.

pred samim mauzolejom, smiešnim hinjenjem njegova samoubojstva«. Drugi su to počeli opravdavati iz obzira i prijateljstva prema Ogrizoviću i don Buliću, dok je uistinu pozadina svega toga bila — politika. Svada je trajala kojih dvadesetak dana i bivala sve oštrijom, a prestala je odjednom, jer je Ogrizović u zagrebačkim Nedjeljnim Novostima izjavio, da se čudi toj polemici, kad car Dioklecian u njegovoj drami i onako ne svršava samoubistvom.

Za postanak drame zaslužan je najviše slavni hrvatski arheolog don Frane Bulić, koji je u Splitu pokrenuo proslavu obljetnice Milanskog edikta, kojim je rimskim državljanima dozvoljeno slobodno izpoviedanje vjere. Bulić je zamolio Ogrizovića, da nešto napiše za proslavu. Ogrizović se toliko oduševio građom, koju mu je don Frane u obilju dao, proučio mnogo studija i izašao daleko iz okvira same proslave i prigodnog pisanja za nju, te je za tri mjeseca nastala čitava drama o Dioklecianu. A najveća je Bulićeva zasluga, što Ogrizovića nije sputavao određenom građom ili idejom, nego ga je naprotiv bodrio na slobodu stvaranja. Zato se to djelo daleko izdiglo iznad okvira prigodnih djela i naziva prigodnica, koji se obično pridaje nečemu, što se smatra manje vriednim i što je nastalo prigodno, s obzirom na jedan stanoviti događaj i ima značenje tek u savezu s njime. Za samu proslavu Milanskog edikta i njezinu izvedbu na otvorenom napisao je Ogrizović prigodnicu u jednom činu »Smrt cara Diokleciana«, svečani epilog, u kojem je u stihovima i u savezu s proslavom obradio i proširio zadnji čin svoje drame.*

Pa ipak samu dramu »Car Dioklecian« također ništa ne bi spasilo od naziva prigodnice, kad ona ne bi sadržavala odlika pravog dramskog djela. Ogrizović je imao vrlo razvijen osjećaj za dramu. A dobre drame ne mogu se pisati bez objektivnog gledanja. Ima doduše u književnosti i svjetskoj i hrvatskoj dosta takvih djela, u kojima je glavno lice protagonist autorovih ideja. Dobar pisac iznosi svoje ideje čitavim djelom, one su pokretač njegova stvaranja, zbog njih se oduševljava za stanovitu građu, koju će obraditi, ali tek onda, kada taj misaoni dio svlada, onda dolazi ono najvažnije — stvaralačka moć. Bez nje se djelo može dovršiti i sklepati u nekakvi oblik, ali ne može živjeti. Koliko takvih djela nije preživjelo svoje vrieme, dok opet druga, sakrita pod debelom prašinom, ponovno izkrsavaju na danje svietlo

* *Dokazi o tom navedeni u mojoj studiji »Milan Ogrizović«, Zagreb 1938., 184. str.*

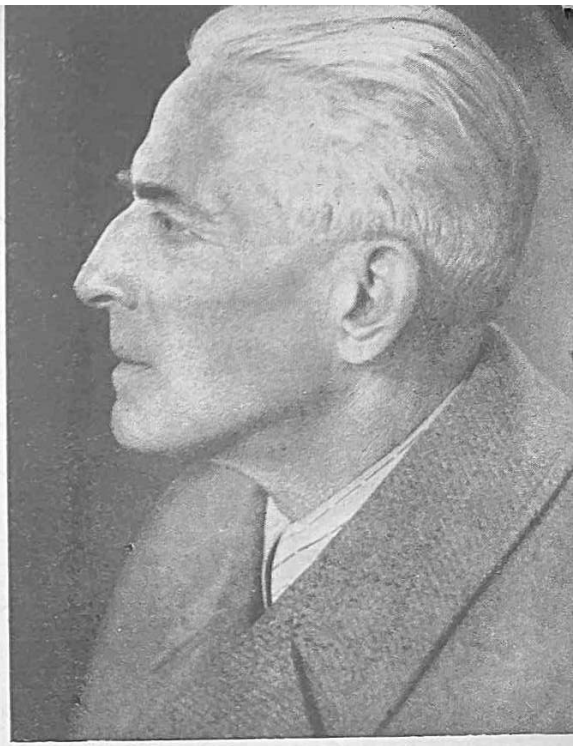

HINKO NUČIĆ
prvi redatelj i prvi glumac naslovne uloge na priredbi »Cara Diokleciana«.

i bude se iz zamrla života, jer u sebi nose život stvaraoca.

Takvo je djelo i Ogrizovićev »Car Dioklecian«. U pojedinostima savjestno izgrađen lik na poviestnim podatcima, a u cjelini živi lik rimskog cara, barbara na priestolju, koji voli svoje carstvo i želi mu učvrstiti temelje i spasiti staru vjeru. Živo ocrtani ljudi, koji ga okružuju, bacaju na nj kontrastno svietlo čitave te epohe, možda jedne od najdramatskijih u poviesti čovječanstva, gdje se ne bore samo pojedinci, nego i svjetovi.

Tako zahvatiti legendarnog cara Diokleciana, prikazati čitavo društvovno i političko zbivanje tadanjeg vremena, iznieti to kratkim i jasnim potezima i filozofskom objektivnošću, znači uzdići se u stvaranje, koje nas dostojno može predstaviti u svjetskoj književnosti.

Dr. DRAGO RUBIN

REDATELJSKE NAPOMENE

Režiju prve izvedbe ove drame vodio je 1913. god. u Splitu g. Hinko Nučić, koji je također glumio i naslovnu ulogu. On je u dogovoru s drom Milanom Ogrizovićem i don Frane Bulićem pripremio tekst izvedbe i sačuvao jedan od dva primjerka ove drame. Dobrotom redatelja g. Nučića prenosi »Gluma« djelo iz njegova primjerka i ujedno donosi njegove napomene za izvedbe.

I. ČIN

Prije cara Maksimiana ulazi njegova pratnja: osam crnih robova. — Pred cezarom Galerijem ulazi njegova pratnja: dva debela eunuha i šest bielih robova. — Za Sebastianom dolaze četiri vojnika tjelesne straže u sjajnoj opremi. — Za Hieroklom dolaze prvi i drugi augur, za njima još osam augura. — Pred carem Dioklecianom dolazi, sa Sebastianom na čelu, četa od osam običnih vojnika, koji čine mimohod. — Za carem Dioklecianom dolaze po redu u skupinama: četiri pravdoznanca, dva pisara i šest dvorjana. — Caricu Prisku donesu na nosiljci četiri robanosača, a prate je četiri dvorjanke u sjajnim haljinama. — Caricu Valeriju prate također četiri sjajno odjevene dvorjanke.

Nosiljka carice Priske bogato je ukrašena u ljubičastoj boji i sa sivim kožama na ležištu. Sve osobe I. čina — osim Sebastiana i Konstantina — su barbari, tamnoputi, bradati, s duljom neuređenom kosom. Jedino pravi Rimljani su obrijani. Govor tih barbara je vatren, divlji, ali prirodan — i bez patosa.

II. ČIN

Na trgu stražare dva do tri vojnika. — S Julom dolaze dva vojnika i dva pisara, dva liktora sa sjekirama, četiri sluge u tamničara i jedan rob, koji donese oganj na žrtvenik i koji ostaje stajati uz vatru kroz čitavi čin s posudom u ruci. — S Jukundom i s još dva ministranta dolazi tri vojnika i šest građana. — S Dioklecianom dolazi šest vojnika tjelesne straže, među njima Gajan i Telije, te četiri nosioca za nosiljku. — Nosiljka je ukrašena u crvenoj i zlatnoj boji, s bielim kožama na ležištu. — Faustin mora biti sasvim maleno diete. — U sprovodu kršćana, koji kreće iz tamnice u amfiteatar, nalaze se osim mučenikâ još i četiri siromašna kršćana, koji moraju biti pravi pjevači. Za sprovodom idu dva vojnika. — U amfiteatru je spreman trubljač. — Narod: građani i građanke s djecom, svega 32 osobe. 27 osoba sudjelovalo je već u I. činu. Na novo je pridošlo petero djece različitih godina. A svi ostali statisti, osim pjevačâ, djece i ministranata, sudjelovali su već u I. činu, te su se morali za II. čin djelomično preodjeti. — Kada baci Dioklecian mali crni drveni križ u plamen na žrtveniku, izpočetka pucketa, a malo zatim plamen gasne, te se vidi samo još žeravica. Pazi! Onaj rob, koji stoji uz vatru, mora neopazice nekom željeznom tankom spravom prekriti plamen.

III. ČIN

Sa Skaurom dolaze četiri vojnika. (Nova četvorica.) — Za Galerijem i Dajom dolazi osam vojnika. (Iz I. čina.) — Za Maksimianom dolazi šest vojnika. (Nova šestorica.) — S Dioklecianom dolaze: četiri nosača s nosiljkom (iz II. čina), šest vojnika tjelesne straže (četiri statista, Gajan i Mauro), četiri pisara (2 liktora i 2 pisara). [Svi iz I. i II. čina.] — Na lievoj strani iza kulisa: trubljač. (Iz II. čina.) — Na znak trublje dolazi s Hieroklom i Skaurom četa od 18 vojnika, koji su svi oružani, a nose kacige ili zlatne obruče na glavi. Svi su blještavo i sjajno odjeveni. (Svi ovi statisti bili su u I. činu i u II. činu pravdoznanci, dvorjani, auguri i građani.) — Osim ulogâ je na pozornici 50 statista, koji moraju dati III. činu strogo vojnički karakter. — Efekti sievanja i grmljavine moraju biti uvjerljivo izvedeni, izpočetka pomalo, onda sve jače i jače. — Efekt u oblacima: Križ se pokazuje kao munja u mraku. — Svi nastupi iz pozadine lievo. Na lievoj strani moraju biti spremni i po prizorima poredani svi statisti po skupinama već prije početka čina. Isto i nosiljka. — Tempo III. čina mora biti veoma brz i temperamentan.

IV. ČIN

S Dioklecianom dolazi u pratnji Marko Antonije sa šest vojnika tjelesne straže. — Na zidovima kod ulaza u sredini gori plamenica; isto tako i na desnoj strani. — Sve osobe iz prijašnjih činova moraju uvažiti, da je od prvoga čina poteklo ravno 10 godina. To se u glavnome tiče maske i odjeće. — Dioklecian je oslabio, njegovo zdravlje je veoma narušeno. — Marcipor je već u godinama. — Na lievoj strani iza kulise spreman je duboko u pozadini mješoviti zbor za »Resurexit«, koji u početku potiho, a na koncu jako i svečano odzvanja, da se može vjerovati, kako svi mnogobrojni kršćani pjevaju u procesiji, koja prolazi mimo palače. — Kroz lukove na Peristilu vidi se u lievoj pozadini iza sfinge zelenje u vrtu, a na kraju probija kroz te lukove i jutarnje svietlo.

CAR DIOKLECIAN

DRAMA U ČETIRI ČINA. NAPISAO DR. MILAN OGRIZOVIĆ

I. čin: »Dioklecianov edikt protiv kršćana«.
II. čin: »Mučenje kršćana«.
III. čin: »Križ u oblacima«.
IV. čin: »Dioklecianova smrt«.

OSOBE:

K. AURELIJE VALERIJE DIOKLECIAN »IOVIUS«, rimski car
CARICA PRISKA, njegova žena
CARICA VALERIJA, njegova kći i žena Galerijeva
M. AURELIJE VALERIJE MAKSIMIAN »HERCULIUS«, njegov suvladar
K. VALERIJE GALERIJE »IOVIUS«, Dioklecianov cezar, kasnije car
FLAVIJE VALERIJE KONSTANTIN, vojnički tribun na dvoru Diokleciana, kasnije car »Konstantin Veliki«
K. MAKSIMIN DAJA, nećak Galerija, kasnije njegov cezar
HIEROKLE, namjestnik u Nikomediji, kasnije vikar
K. AURELIJE JULO, namjestnik u Solinu, kasnije vikar
M. LUCILIJE SKAURO, centurije, kasnije tribun
SEBASTIAN, APOLONIJE, zapovjednici tjelesne straže
GAJAN, TELIJE, MAURO, ANTONIJE, vojnici tjelesne straže
HARUSPEX
PRVI AUGUR
DRUGI AUGUR
TAMNIČAR
PRVI GRAĐANIN
DRUGI GRAĐANIN
MARCIPOR, rob
PRVI ROB
DRUGI ROB
BISKUP DUJAM, PRESBITER ASTERIJE, ĐAKON SEPTIMIJE, MALI JUKUNDO, solinski mučenici
FAUSTO
FAUSTA, njegova žena
FAUSTIN, njihov sin
ULPIJE, Faustov otac

Pravdoznanci, dvorjani, dvorjanke, auguri, pisari, bieli sužnji, crni sužnji, vojnici, eunusi, liktori, tjelesna straža, nosioci, sluge u tamničara, kršćani, narod.

Čin I.: Palača carice Valerije u Nikomediji. Zora dne 22. veljače god. 303. po Kr.
Čin II.: Forum u Solinu. Proljeće god. 304. po Kr.
Čin III.: Čistina u Nikomediji. Tmuran dan 1. svibnja god. 305. po Kr.
Čin IV.: Peristil Dioklecianove palače. Noć mjeseca svibnja god. 313. po Kr.

PRVI ČIN

Palača carice Valerije u Nikomediji.

Prostrani atrij sa stupovima i otraga s gajem, gdje je na sredini žrtvenik. Desno i lievo ulazi u pokrajne dvorane sa zavjesama. S tih ulaza kao i peristila otraga spuštaju se stepenice zatvarajući tako u obliku podkove prostor, u kojem je s lieva veliko priestolje, a na sredini dva priestolna stolca, lievo veći, a desno manji. — Zora dne 22. veljače god. 303.

1. prizor

Gajan i Telije, vojnici tjelesne straže

GAJAN (stariji, bradat, dugokos, s kacigom i s kopljem, hoda stražeći s lieva).

TELIJE (mlađi, golobrad, tamnoput, crnokos, izišao s desna) — Moj je cezar ustao.

GAJAN — A moj se car već okupao.

TELIJE — Sve prije sunca! Nije ih prevarilo vino noćas.

GAJAN — A šta bi? Moj je car odrastao na sriemskoj lozi, na onoj još od Proba, cara ilirskog.

TELIJE — Zbilja, je li istina, da je tvoj car Maksimian negda sadio vinograde... da je bio seljak kao i ti?

GAJAN — Jest! upravo onako, kako je tvoj cezar Galerije pasao volove po Daciji kao i ti. Ali šta za to, samo kad su naši zemljaci. Crni zatrli biele... tako ti je to.

TELIJE — Kaži mi, zapovieda li tvoj car Maksimian i našemu cezaru Galeriju?

GAJAN — Ne. On je to kod njega u gostima. Ima car Maksimian svog cezara tamo, gdje sunce zalazi. Taj ti se zove Konstancije, a otac je onog plavog Konstantina, što je ovdje na dvoru.

TELIJE — Znam.

GAJAN — Eto tome Konstanciju zapovieda moj car Maksimian.

TELIJE — Onako kako mome ilirskom cezaru car Dioklecian.

GAJAN — Da. Samo što je car Dioklecian nad iztokom sunca i opet nad njima svima. On je carevinu svu podielio na četvero; njima dao jednako kao sebi, a opet je ostao glavni gospodar svega carstva.

TELIJE — To je pametan čovjek. A vele i za njega, da mu je djed bio rob u rimskog gospodara. Je li to istina?

GAJAN — Istina je. Djed robovao Rimljanima u Solinu, a unuk im svima vlada. Tako ti je to.

TELIJE — E, neka naših ljudi svagdje!

GAJAN — On je od zapovjednika straže prvašnjega vladara mahom skočio na cara.

TELIJE — O sunce žarko! A kako to?

GAJAN — Ubio vepra!

TELIJE — Vepra? Pa zato postao car?

GAJAN — Neka gatalica... tamo on onih, što im vele Druidke, prorekla mu: »Diokle, kad ubiješ vepra, postat ćeš car.« Ubijô on veprove, gdje god ih je stizao, ali — nema toga carstva...

TELIJE — Pa kako onda?

GAJAN — Tast prvašnjega cara zvao se Flavije Aper, a to ti je po našu reći: vepar. Taj je Aper-Vepar ubio prvašnjeg cara...

TELIJE — A Dioklecian onda njega. Sad znam.

GAJAN — On njega! Tako ubio vepra i postao car.

TELIJE — Vidi, vidi! A još mi kaži, zašto se oni od njegove straže zovu »Ioviani«.

GAJAN — Zato jer se i on zove još »Iovius«, a to je, kako da ti kažem?... sin najvećeg boga Jupitra. Kako Jupiter gospodari na nebu, tako car Dioklecian na zemlji... i na njega ne smije nitko!

TELIJE — Hm, hm. A djed mu bio rob! (Pokazujući na robove, koji su upravo počeli izlaziti) — Ovako kao evo i ovi.

GAJAN — I još gori... ali na mjesto, momče!

(Oba se vojnika odmaknu ostraga stupovima okrenuti nebu, na kojem se javila jutarnja rumen. S lieva su već došli crni numidijski robovi malena rasta i poredali se u dva uzdužna reda na ulazu. Za čas se jave i robovi s desna, a iza njih ostraga dugi, mršavi eunusi.

Napokon izidu gotovo u isti čas: s lieva car Maksimian, a s desna cezar Galerije; oba u grimizu i s viencima na glavi.)

2. prizor

Prijašnji, car Maksimian i cezar Galerije, robovi, eunusi

GALERIJE (pošao veselo Maksimianu, zagrlio ga) — Sacratissime!

MAKSIMIAN (ljubi se s Galerijom) — Nobilissime!

(Robovi se opet pomalo vratili natrag, tek su ostala dva eunuha pred desnim ulazom.)

GALERIJE — Zdravo spavao, augùste domine imperator.

MAKSIMIAN — Još zdravije ustao, clarissime domine caesar!

GALERIJE — Ne, dragi moj goste, »clarissimi« su prefekti.

MAKSIMIAN — Proteći će još dosta vode Dunavom, dok se priučim na te nove titule.

GALERIJE (nemirno) — Ali naš »sacratissimus Diokletianus« mora da je zlo spavao, ili još gore sanjao, kad ništa ne poručuje.

MAKSIMIAN — Meni se sve čini, da on hoće kod sebe vieće o n j i m a.

GALERIJE — Ako su državi opasni, onda se valjda mora viećati o njima bez njih. Ni jednog ih nije pozvao, ali bude li vieće u njegovoj palači, mogli bi se došuljati, braniti se, moliti za milost, pokvariti sve.

MAKSIMIAN — Ti si to zlo udesio s viećem. Nije ga trebalo. Mogao si liepo Diokleciana nagovoriti, da izda edikt proti njima. Kad ih je izdao do tisuću i dvie stotine drugih, mogao je i toga; meni da ste poslali tek na podpis — ja ne bih bio ni trebao amo dolaziti iz moje liepe Italije.

GALERIJE — On je vieće htio poglavito zbog nove razdiobe provincijâ, a onda, veli, nek se uzput povede rieč i o kršćanima. Gdje se treba omraziti komu, tu ne izlazi sam na svoju ruku, već nek pada na naša leđa — tobože mi smo ga prisilili: vieće je stvorilo edikt, a ne on! I to tek uzput!

MAKSIMIAN — Viećem na njih to je kopljem na vrabca. Nisu nas se, moj Galerije, primile ni iztočne ni barbarske vjere, a kamo li će ovakva jedna sekta. Mi smo se s rimskom vjerom srasli kao hrašće sa zemljom — žilama!

GALERIJE — Ne radi se, Maksimiane, o vjeri, već o ljudima. Ako su danas zapovjednik njegove tjelesne straže pa nadkomornik kršćani, sutra će biti sav dvor.

MAKSIMIAN — Pa nisu javni kršćani!

GALERIJE — Ali će biti! Okružili su ga. Ulaskavaju mu se. Gorgónije i Dorotéj njegovi su ljubimci, koji su svaki dan uza nj. Dok sam bio u Sriemu, predobili su za se — pomisli koga! — naše žene! Prisku i moju Valeriju, carsku kćer. Oni rade pametno: s ludim ženama, ali to su carice!

MAKSIMIAN — Zna li za to Dioklecian?

GALERIJE — Danas će doznati.

MAKSIMIAN — A ti mu ciele zime nisi mogao reći ništa?

GALERIJE — Ne koristi na samu. Pokušavao sam. Ali pred viećem, kad se pokaže, da su oko Jupitrova sina kršćani, bit će ga stid, a još kad se dokaže, što su ti kršćani s njim htjeli, doći će i strah...

MAKSIMIAN — Što su htjeli?

GALERIJE (vadi smotanu pergamenu) — Evo pisma njihova biskupa iz Aleksandrije.

MAKSIMIAN — O tom mi sinoć nisi ni rieči!

GALERIJE — Jer sam ga tek noćas uhvatio.

MAKSIMIAN — Kod koga?... Kod Valerije možda?

GALERIJE — Pa zašto bih joj drugčije pustio njezino kršćanstvo, nego da od nje doznavam njihove namjere.

MAKSIMIAN — A šta je u pismu?

GALERIJE — Čut ćeš danas u vieću, a čut će i on. Nešto strašno za nj. Taj ostan sam upravo i trebao. Svi ćete danas dati pravo Galeriju i podpisati edikt. (Vadi drugu pergamenu) — I taj je već gotov. Složio ga je namjestnik Hierôkle, i to tako, da će im omrknuti zauviek.

MAKSIMIAN — Samo ako dođe do podpisivanja. Dioklecian je tvrda dalmatinska glava; težko ga je iz njegova mira maknuti. On ne će da drugi za njega misle, a kamo li da mu što nameću.

GALERIJE — I bik imade tvrdu glavu, Maksimiane, ali ga treba ubosti, neka se razbjesni. Onda ne zna što radi i nema vremena da misli.

MAKSIMIAN — Ali treba i naći gdje da ga ubodeš.

GALERIJE — To je strah... strah, da mu tajno rade o glavi. Zato je i sazvao vieće bez njih i zato će valjda i viećati ovdje kod mene.

(Otraga se javilo sunce nad gorom.)

MAKSIMIAN — Dioklecian ne voli nemira; on će ih pustiti na miru kao i do sada.

GALERIJE — Dakako ako ti budeš i pred njim tako govorio — a ne kao sa mnom noćas — i ako zaboraviš, da si ipak, do biesa, i neki »pontifex maximus«, ma da su ti milije djevice italske od žrtvenih krava...

MAKSIMIAN — Ti znaš, da ih ne podnosim, ali ako bude makar i cielo vieće protiv njih, a Dioklecian za njih — šta mi možemo svi skupa?

GALERIJE — Ne popuštati! Ti će nam ljudi — ljudi, ne vjera — sjesti za vrat, ako ih se za vremena ne otresemo. Zbaciti ih i uništiti, to svakako moramo danas.

MAKSIMIAN — Da, da... ali vidiš (ogleda se), gdje ti je Dioklecian? Poruke još nema, a gle, već se i sunce rodilo.

GALERIJE — Sa suncem on i ustaje, ali će valjda još mjeriti sa šestarom provincije, da svakoga zapadne pravedno.

MAKSIMIAN — Sam?

GALERIJE — Tek su pisari oko njega. On sve radi sam, gdje treba određivati i snovati, ali muka i posao to nek je nama! Na surovost i strogost namiče nas, ali danas moramo nàmaknuti mi njega. Razjariti moramo, Maksimiane, onog bika, koji je ubô Apra (pokazuje na pergamenu) s ovim ubodom.

MAKSIMIAN (smije se) — Meni se čini, da je netko drugi pred kršćanima u strahu, da mu ne ometu priestolja.

GALERIJE — Na strah im hoću da budem... (Spazi straga Sebastiana) — A, gle zapovjednika njegove straže!

MAKSIMIAN — To je onaj kršćanin?

GALERIJE — Da!

3. prizor

Prijašnji, Sebastian, poslije carica Priska

SEBASTIAN (došao otraga s lieva kroz stupovlje do stepenica i poklonio se Galeriju) — Nobilissime, uzvišeni imperator dominus Diokleciánus Iovius želi, da vieće vieća ovdje u palači svietle matrone Valerije. Zato ću na ulazu porazmjestiti tjelesnu stražu svietloga cara.

GALERIJE — Dobro! Učini tako!

SEBASTIAN (se pokloni i ide otraga, gdje razmješta stražu).

MAKSIMIAN — Gratulor. Pobiedio si.

GALERIJE — Strah je pobiedio; ali sad na posao! Ti moraš ići po njega i dovesti ga amo. Dotle ću ja Hieroklu i drugovima, da ih sve okupim i pripravim.

(U to su već i robovi otraga donieli prikrivenu nosilјku, uz koju su išle robinje; iz nje je izišla carica Priska, kojoj robinje pomažu kod hoda.)

MAKSIMIAN — Tko to već dolazi?

GALERIJE — A, to je suluda carica Priska! (Eunusima desno) — Javite svietloj matroni, da joj je domina mati došla u pohode.

MAKSIMIAN — Ona ne stanuje zajedno s Dioklecianom?

GALERIJE — Ne, on joj je sagradio palaču, da ima od nje mira. Luckasta je kao i kći joj. Vladari iztoka ne mare za žene.

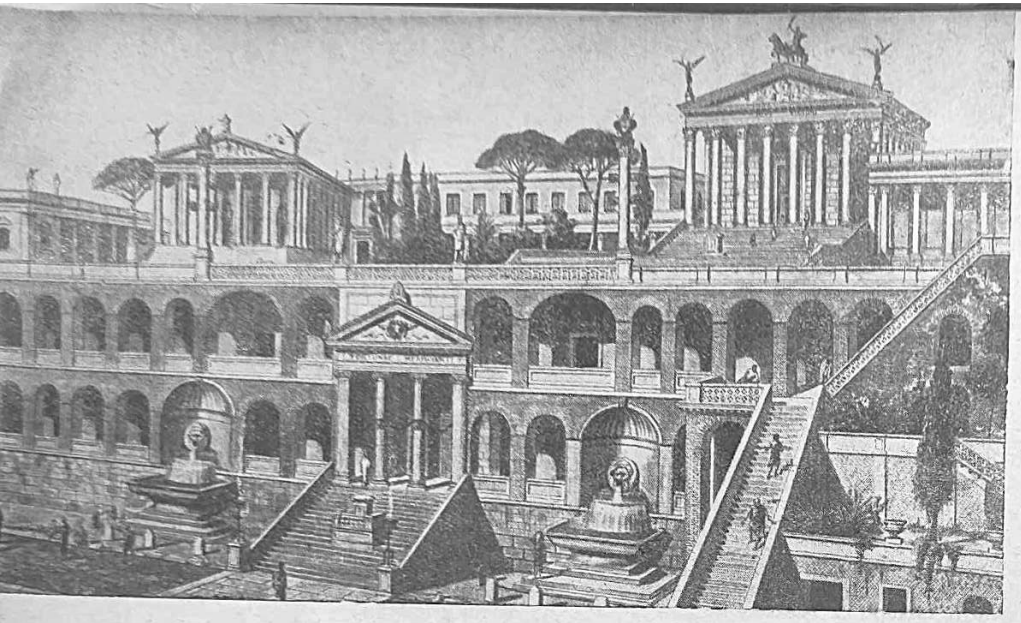

Palatin u vrieme rimskih careva. Po arheologu G. Gatteschiu.

MAKSIMIAN — **Za svoje zakonite, ali...**

GALERIJE — **Idimo lievo, da se ne sastanemo s njom.** (Pošao lievo otraga.)

MAKSIMIAN (za Galerijem) — **Već nas je vidjela.**

GALERIJE — **Ona ne vidi. Napola je sliepa. Vidiš, da je vode.** (Ode lievo otraga.)

MAKSIMIAN — **U istinu!** (Ode otraga lievo.)

4. prizor

Priska, carica Valerija, Sebastian (otraga)

(S desna su na vrata došle robinje i carica Valerija, koja je pošla Priski u susret.)

VALERIJA (zagrlivši Prisku, veselo) — **Majko! Tako rano! Upravo sam sama htjela do tebe.**

PRISKA (kao u snoviđenju) — **U rukama je nosio svoje oči i dao ih meni.**

VALERIJA — **Šta veliš, majko?**

PRISKA — **»Dajte oči Apru«, govorio mi je iz velike mutne vode.**

VALERIJA — **Tko? Otac?**

PRISKA — **Ja sam primakla njegove oči svojima. Bio je led u njima.**

VALERIJA — **Tako strašan san?**

PRISKA — **Nije san. Njegove oči i jesu ledene, odkad je ubio Apra, a ja sam osliepila gledajući u njih. Progledavam tek ovdje — od kriesa tvojih očiju.**

VALERIJA — **Od duha božjega, koji ulazi u nas, majko. A danas i od radosti.**

PRISKA — **Kakva radost nakon onog sna, koji me je doveo amo, da te zaštitim...** (Tjeskobno hoće da je zakrili rubom svoga plašta.)

VALERIJA — **Bog će nas štititi, koji je okrenuo divlju ćud...**

PRISKA — **Zar crnog Galerija?**

VALERIJA (prinosi joj ruku s nakitom pred oči) — **Vidi, majko!**

PRISKA (napipava nakite) — **Ne vidim, ali ih poznajem. Riba svih kršćana, golubica svete čistoće i ovca dobrog pastira Krista. Dopustio ti, da nosiš na ruci?**

VALERIJA — **Da, noćas rekao mi, da mogu slobodno sve... i svi kršćani da će moći...**

PRISKA — **Je li bio pijan?**

VALERIJA — **Ne sasvim... ali bio je tako dobar, kao da ga je sam božanski pastir okrenuo. Ja sam mu sve rekla: o našim tajnim sastancima, o Sebastianu, o biskupovu listu...**

PRISKA — **To sve?**

VALERIJA — **Da, mirno je slušao i milovao me.**

PRISKA — **A ja sam u to vrieme gledala mutnu vodu. To je Galerije! On se noćas pretvarao.**

VALERIJA — **Ta je voda veselje, majko. Vidiš, i Sebastian je ovdje.** (Mahne rukom otraga.) **I on će nam reći.**

PRISKA — **Voda je bila mutna.**

SEBASTIAN (došao napried) — **Pax, pax! Mir Gospodnji!**

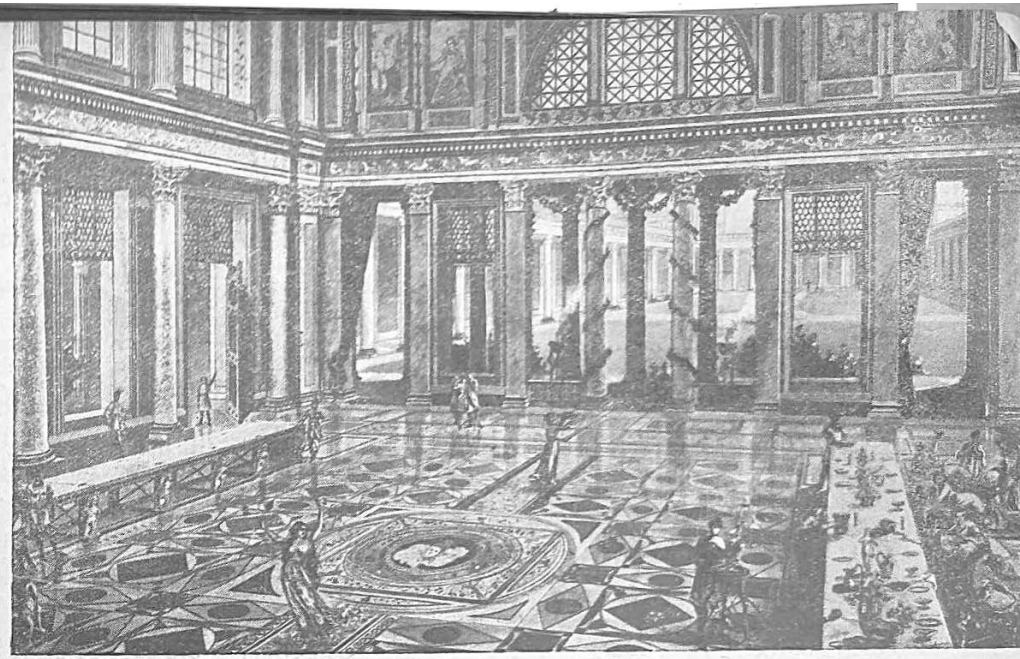

Gostba u palači Domicianovoj. Po arheologu G. Gatteschiu.

PRISKA i VALERIJA (skupa) — **I tebi!**

VALERIJA — **Što je to, perfektissime, da su tvoji vojnici ovdje?**

SEBASTIAN — **Ovdje će se viećati, sanctissima.**

VALERIJA (veselo) — **Majko, otac dolazi meni! Onda je istina.**

PRISKA — **I meni je došao noćas šupljih očnica!**

SEBASTIAN (Valeriji) — **Što bi to bila istina?**

VALERIJA — **Da ćemo od danas moći slobodno izpoviedati ono, za čim nam duša čezne.**

SEBASTIAN — **Ne vjerujem, sanctissima. Na vieće ne smije nitko od naših osim mene, koji sam u službi, pak ću valjda moći tek iz daleka...**

VALERIJA — **Ali Galerije mi je rekao...**

SEBASTIAN — **Upravo je otišao augurima i Hieroklu, a za Hierokla znaš, koliki nam je neprijatelj.**

PRISKA — **Mutna voda...**

VALERIJA — **Možda zato, da ga umiri, jer, vidiš** (pokazuje mu nakit na ruci) **tvoji su darovi tu. Galerije mi je sam rekao, da ih odsad smijem nositi.**

SEBASTIAN — **Cezar Galerije?** (Uzima joj ruku i motri nakit) — **Zaista čudno... Vidjet ćemo danas. Našu ću stvar braniti poput Pavla iz Tarza, makar i nastradao poput njega, a dotle vam evo njegovih poslanica.** (Izvadi knjigu.)

PRISKA — **Čijih to poslanica?**

VALERIJA — **Svetoga Pavla iz Tarza, učitelja svih kršćana.**

PRISKA — **Sad opet jasno vidim.**

SEBASTIAN — **Da se jače učvrstite u vjeri!**

VALERIJA — **Zar još nismo čvrste?**

SEBASTIAN — **Djelima treba pokazati... i ljubavlju!** (Otvori knjigu i čita) — **»Ako jezike čovječje i anđeoske govorim, a ljubavi nemam, onda sam kao mjed koja zveči...«**

VALERIJA — **Čuješ li, majko, što nam još treba...**

SEBASTIAN — **Ne smijemo biti mlaki, već studeni ili topli!**

PRISKA — **Ali ako dođe poplava pa odnese sve...?**

VALERIJA — **Ne će, majko! San laže, a Bog je istina.**

(Vojnici su udarili otraga u štitove, jer se javio tribun Konstantin.)

SEBASTIAN — **Eto nam i Konstantina; on još nije ni mlak.**

VALERIJA — **Ali je mekan kao vosak.**

SEBASTIAN — **Pred tobom možda, sanctissima, ali inače...**

5. prizor

Prijašnji i Konstantin

KONSTANTIN (dođe napried) — **Moj poklon svietlim matronama. Rekli su mi, da je ovdje carsko vieće.**

SEBASTIAN — **Jest, nobilissime!**

KONSTANTIN — **Za sad još »perfektissimus« — ovdje, to me veseli.**

VALERIJA — **Zašto to veseli sina svietlog cezara?**

KONSTANTIN — **Jer ću biti blizu kćeri svietlog cara!**

VALERIJA — **A koja ti korist od toga? Kakve si ti zapravo vjere?**

KONSTANTIN — **Nikakve, sanctissima.**

PRISKA — **Bože!**

KONSTANTIN — **Tvoje sam vjere, Valerija!**

VALERIJA — **Kako?**

KONSTANTIN — **Jer vjerujem u tvoju ljubav.**

VALERIJA — **Ja već imam svoju ljubav; ta je čista!**

KONSTANTIN — **Znam... svoga muža cezara.**

VALERIJA — **Čistu ljubav!**

KONSTANTIN — **Otca cara?**

PRISKA (oslanja se na Valerijinu ruku) — **Muti mi se vid opet!**

VALERIJA — **Nekog višeg!**

SEBASTIAN — **Da višeg!**

KONSTANTIN — **Koga?**

VALERIJA — **Pogađaj!**

PRISKA — **Valerija, ja ne vidim opet sad ništa. Vodi me u svoje odaje.** (Uhvati Valeriju za ruku i poslije s njom ode.)

VALERIJA — **Pogađaj, Konstantine!** (Ode s Priskom desno.)

6. prizor

Konstantin i Sebastian

KONSTANTIN — **Pogodio sam: Tebe!**

SEBASTIAN — **Prije deset godina, ali kad se dielilo carstvo, morao se Galerije razstati od svoje žene i uzeti nju. Dioklecian je tako htio...**

KONSTANTIN — **Ali poslije te je još uviek ljubila, sretniče!**

SEBASTIAN — **Poslije smo našli zajedničku ljubav...**

KONSTANTIN — **Znam: Vašu tajnu vjeru. Dobro ste to smislili!**

SEBASTIAN — **Ne ljubav ovoga svieta, Konstantine, nego čuo si od nje višu... čistu ljubav — rekla je i ona.**

KONSTANTIN — **Ti meni, kršćanine, hoćeš kanda spočitnuti moju prileţnicu.**

SEBASTIAN — **Ostavi je!**

KONSTANTIN — **Ne mogu. Rodila mi je sina. Ali da Valerija ostavi Galerija...**

SEBASTIAN (prišao mu bliže) — **I Valerija, i Priska, i ja, i toliki od nas čekamo te na drugoj strani rieke, a s nama i ona, koja je pošla tražiti križ na Golgoti Razapetog — tvoja mati. Prieđi preko, pa da idemo za Njim...**

KONSTANTIN — **Za čudotvorcem iz Galileje?**

SEBASTIAN — **Za sinom Božjim!**

KONSTANTIN — **Ovdje ste, na iztoku, svi sinovi božji počevši od cara i cezara...**

SEBASTIAN — **Jest, svi smo sinovi božji, samo on je to bio najviše, podpuno — Bog! Ti ćeš ga još spoznati!**

KONSTANTIN — **Samo ako mi dođe kao Bog.**

SEBASTIAN — **U duši će ti se objaviti.**

KONSTANTIN — **Očima ga moram vidjeti. Ma gdje. Makar u oblacima.**

SEBASTIAN — **Vidjet ćeš ga, Konstantine!** (Vojnički glasovi u daljini: »Ave caesar!«) **Eto već i cezara Galerija.**

KONSTANTIN — **Prostaka iz Dacije!**

SEBASTIAN — **Jedini je od njih svih tvoj otac carskog roda. I nije neprijatelj kršćana.**

KONSTANTIN — **Odkud ti to znaš?**

SEBASTIAN — **Ima nas i na njegovu dvoru. Mi se dopisujemo. Perfectissime, budi uz nas danas! Ne daj da nas gone!**

KONSTANTIN — **Pa uz vas su carice i sam Dioklecian!**

(Otraga s lieva dolazi Galerije u živahnu razgovoru s Hieroklom i čitavim skupom augura.)

SEBASTIAN — **Da, da, ali Galerije, pa vidiš li? — ciela četa. Nadvikivat će i Diokleciana. Bori se za nas, perfectissime, protiv praznovjerja!**

KONSTANTIN — **Ja sam tu tek talac carev. Dva su oka, a jedna usta, kršćanine! Moram više gledati nego li govoriti. Pa s tom prostotom da se borim?**

SEBASTIAN — **Auguri su u strahu za svoj zanat!**

7. prizor

Prijašnji, Galerije, namjestnik Hierokle; prvi i drugi augur; auguri

KONSTANTIN — **Kao tribun moram ga pozdraviti.** (Pođe Galeriju u susret) — **Ave, nobilissime!**

GALERIJE (pošao napried Konstantinu) — **Salve, perfectissime!** (Sebastianu mrko) — **Carevina valja poći u susret.**

SEBASTIAN — **Na zapovied, nobilissime!** (Ode otraga lievo.)

8. prizor

Prijašnji bez Sebastiana

GALERIJE (rukuje se s Konstantinom) — **Jesmo li prijatelji?**

KONSTANTIN — **Kao i dosad.**

GALERIJE — **I trebamo biti. Ti su kršćanski krtovi, znam, i tvojem otcu dodijali. U Galiji su rovali s barbarima protiv nas.**

HIEROKLE (prošao s augurima napried) — **O tom imamo službenih potvrda.**

KONSTANTIN — **Da, čuje se. Nisu ni htjeli žrtvovati s ostalom vojskom.**

GALERIJE — **Isto kao kod nas. Sve ćemo to danas...** (Žuri se i daje Hieroklu pergamenat) — **Spremi edikt za konac! Pritisnuti ih, da se uzbune, a onda za vrat!** (Konstantinu) — **Ti ćeš dakle, carissime, biti uz nas... dakako!**

KONSTANTIN — **Saslušat ću vieće i već prema tomu...**

GALERIJE (Hieroklu) — **Haruspex od proročišta nek dođe na kraju.** (Augurima) — **I čudne znakove treba caru reći odmah, čim dođe.**

PRVI AUGUR — **Znamo: utrobe životinja — sveti pietlovi...**

DRUGI AUGUR — **Mrki oblaci oko sunca...**

GALERIJE — **Tako! Tako!**

HIEROKLE — **Gnjev bogova nad bezbožnim kršćanima.**

GALERIJE — **Štedi se za poslije.** (Augurima) — **Meni i Hieroklu sve odobravati — bučno i glasno!**

AUGURI — **Hoćemo, nobilissime!**

(Začuje se klicanje.)

HIEROKLE — **Eto ih već.**

GALERIJE (augure potiskuje otraga) — **Mir i podalje otraga! I odmah ničice!** (Konstantinu) — **Mi ćemo ovdje!** (Ide s Konstantinom lievo i čeka.)

(Kroz dva reda vojnika, koji još uviek na mahove kliču: »Ave imperator!« »Ave Auguste!« došli su s lieva dosta brzim koracima car Maksimian i car Dioklecian; a onda drugi dvorjanici, pravdoznanci i pisari s pergamenama. Sebastian u isto vrieme razređuje vojnike između stupovlja u frontu, dok su Hierokle i auguri na desno pali ničice, pa tako čekaju. Galerije i Konstantin duboko su se poklonili i tako stoje, i to Galerije više otraga, a bliže Dioklecianu.)

9. prizor

Prijašnji, car Dioklecian, car Maksimian, Sebastian, dvorjanici i pisari

DIOKLECIAN (u grimizu, zlatu i dragom kamenju, s viencem na glavi, a skupocjenim postolama na nogama, 58 godina star, ide brzo odzdravljajući glavom i rukama; najednom se naglo sustavi kod Sebastiana) — **Poslije vieća žrtvu! Ovdje u gaju.**

SEBASTIAN (duboko se klanjajući) — **Priredit ću, sacratissime domine!**

DIOKLECIAN (potrepta prolazeći Galerija) — **Zdravo, sine!**

GALERIJE (uhvati Dioklecianu ruku i poljubi ponizno) — **Moj otče!**

DIOKLECIAN — **Htjeli smo danas, da u palači naše ljubljene Valerije...** (Spazi Konstantina) — **A, sin našeg dragoga cezara Konstancija?** (Zagrli ga i poljubi.) **Posljednjih dana nismo ga vidjeli...**

KONSTANTIN (smjerno ali vedro) — **Svietli vladar svieta ima još više posla u miru nego li u ratu. Kad sam se htio najaviti, rekli su mi, da veliki imperator kazuje u pero blagotvorne edikte i međe provincijâ...**

DIOKLECIAN — **Sin alemanskog i franačkog pobjednika, osvojitelja Britanije, smije i nenajavljen u svako doba k meni.**

KONSTANTIN (se duboko poklonio) — **Hvala, sacratissime!**

DIOKLECIAN — **A što piše otac? Je li se oporavio od onda, kad su ga morali na konopcu vući preko zidina Triera, da se spasi od Alemana?...**

KONSTANTIN — **Otac je slaba zdravlja oduviek, pa stoga nije mogao ni danas doći na vieće.**

DIOKLECIAN — **No... ti ćeš ga zamjenjivati!**

KONSTANTIN (se pokloni).

DIOKLECIAN — **Posljednji put mi je pisao, što je sve podigao u Britaniji i Trieru. I on gradi, i on bez prestanka radi.**

KONSTANTIN — **Teško je, auguste domine, kad je tlo močvarno, a barbari još neupitomljeni i lieni.**

GALERIJE (nestrpljiv, pokazuje Dioklecianu augure) — **Gospodine otče!**

HIEROKLE (na zemlji) — **Ave sacratissime!**

AUGURI — **Zdravo, veliki Jupitrov sine!**

DIOKLECIAN (pođe desno, ali se opet vrati Konstantinu) — **Samo ne bi otac smio biti onako razsipan. Učitelju na gimnaziju šest stotina tisuća sestercija godišnjih!**

KONSTANTIN — **Ali taj ih je, domine, opet poklonio za gradnju novih škola — premda ima petero djece. To je glasoviti retor Eumenije...**

DIOKLECIAN (kimne Konstantinu, a onda se okrene Galeriju pokazujući na augure) — **Šta će ovi tu?**

GALERIJE — **Auguri žele...**

AUGURI (još uviek na zemlji) — **Ave sacratissime! Zdravo, veliki Jupitrov sine!**

DIOKLECIAN — **Auguri nisu pozvani. Samo Hierokle...** (Pruži Hieroklu postolu na cjelov.)

GALERIJE — **Ali oni su opazili neke čudne znakove jutros.**

HIEROKLE (ustajući) — **Gnjev bogova!**

DIOKLECIAN — **Kakvi znakovi?**

PRVI AUGUR — **Sunce je mrko izišlo. Utroba je kazivala zlo.**

DRUGI AUGUR — **Sveti pietli nisu htjeli zobati. Ptice su plaho lietale.**

HIEROKLE — **Srde se bogovi na bezbožne kršćane, koji ih pogrđuju.**

DIOKLECIAN — **Hm! Hm!** (Polazeći prema priestolju) — **Poslije, poslije!... Kad se povede o tom rieč. Smijete ovdje ostati.**

AUGURI — **Hvala, veliki Jupitrov sine!**

(Dioklecian je sjeo na priestolje lievo, a okolo njega su pisari s pergamenama. Na prvu stolicu desno sjeo je Maksimian, a na dvie ostale cezarske Galerije i Konstantin; do njih pravdoznanci i ostali dvorjanici. Hierokle stoji izpred augurâ, ali ih sve pomalo primiče iza leđa Galerijevih. Straga izpred tjelesne straže Sebastian.)

DIOKLECIAN (prešao desnom rukom lagano preko lica i uz najveću tišinu započne) — **Jupiter, najveći i najbolji otac bogova i ljudi, nek otvori ovo najviše sielo na zemlji iza Olimpa, naš »Consistorium sacrum«, u kojem ne odlučuje svojeglavi narod, skupština, a ni pretorianska obiestna vojska, odkad smo i foru i taboru zatvorili pogana usta, a otvorili odaje carskih palača tek odabranim i pouzdanim našim prijateljima po volji Jupitra, vjekovnog zaštitnika rimskog carstva.** (Ustane.) — **Nek nam stoga pomogne danas »Jupiter optimus maximus«!**

SVI (stojeći) — **Nek pomogne »Jupiter optimus maximus«!**

(Dioklecian, Maksimian, Galerije i Konstantin sjednu.)

DIOKLECIAN — **Današnje vieće još je i stoga znatno i slično sielu olimpijskih bogova, što su u njem oba cara iztoka i zapada: Osim mene evo još u jednakoj časti i vlasti moj drug Maksimian, koji je zbog svoje hrabrosti zaslužio još i pridjev »Herculius«, jer kao što je Hercul pomogao Jupitru u borbi protiv giganata, tako je moj sucar pomogao meni, kad je prvi zaustavljao Franke i Alemane na Rajni, dok sam se ja nagađao s Perzijom i branio dunavske međe od Sarmata. — No prolazeći mi ogromnim carstvom i gledajući, kako se barbari neprestance zalietavaju preko naših granica, odlučili smo nas dvojica, ravno prije deset godina, da težki teret vladanja podielimo s mlađima, s našim cezarima. Moj car Maksimian uzeo je za mlađeg druga hrabroga i blagoga, te druidskim proročtvom navieštenog nam Konstancija, otca našega ovdje dragog Konstantina, a meni je Jupiter u snu javio za cezara dragog mi zeta, junačkog Galerija, pa je zato dobio naš pridjev »Jovius«. Nismo se prevarili u cezarima: Konstancije na zapadu smirio je još od božanskog Julija Cezara nemirnu Galiju i prvi osvojio Britaniju, a moj Galerije čistio je Dunav od Jaciga i Gota, razpršio Karpe, a uza to pomagao meni na Iztoku, jer dok je car Maksimian svladavao Maure u Africi, mi smo osvojili nevjernu Aleksandriju i Egipat. Prvi put je postao Tigris međa carstva na iztoku, jer naše je bilo oduviek: stečeno čuvati, a ne juriti za nestalnim.**

MAKSIMIAN — **Tako je!**

DIOKLECIAN — **Ovako je sam Jupiter sretnim bitkama posvetio naše četverovlađe na zemlji, svezano rodbinstvom i ljubavlju. Maksimian i ja smo braća. Galerije i Konstancije naši sinovi, a svi skupa »familia sacra« Jupitrova, koja kao karika carske vlasti mora biti stalna i živjeti dalje, kad se Maksimian i ja odrečemo vlade, a naši cezari postavši carevi izaberu sebi nove cezare. A to će biti doskora, kad navršimo 20 godina vlade i proslavimo u Rimu triumf, što nam ga je dekretirao senat. Je li tako, Maksimiane?**

MAKSIMIAN — **Jest, Diokleciane! Tako smo prisegli.**

DIOKLECIAN — **Zavladao je božji mir na zemlji. Nema više straha od barbara, nema meteža u provincijama, nema smutnje u starom Rimu. Cieli sviet smo učinili domovinom, a ja sam po njoj kao Jupitrov putnik prolazio od iztoka na zapad i gledao, kako se u miru radi više nego li za rata. Pogradili smo tvrđave uz Rajnu, Dunav, Nil i Tigris kao kameni obruč carstvu. Barbare smo iz njihovih šuma dovukli u naša polja, nek rade, a djeca nek im u našim školama uče slavu rimskoga imena i svetost pradjedovske vjere.** (Pljesak.) **Dižu se građevine, udaraju ceste, suše močvare, uređuju rieke, sade vinogradi.** (Ustane) — **Mir i rad sam želio uviek, a otac me je Jupiter uslišao. »Felix saeculum« — Zlatno doba! — kliče se od Britanije do Mezopotamije, od Germanije do Afrike, kako se nije klicalo već tri vieka... od vremena božanskog augusta.**

HIEROKLE — **Vivat fundator pacis aeternae!**

SVI — **Vivat!**

DIOKLECIAN (uzima od pisara pergamene) — **A kako smo i nižu upravu preuredili i ustanovili porezne općine, ovdje je evo danas gotova konačna razdioba cieloga carstva: 12 dieceza i 96 provincija osim nekih prokonzularnih, meni podređenih.** (Daje pisarima) — **Razdielite, a sve to kao i kodeks naredaba nek se proglase u svakom dielu carstva. Ne možemo trajno imati cjeline, ako joj svaki dio ne čuvamo.**

NEKI — **Tako je!** (Pisari diele pergamene.)

DIOKLECIAN (stojeći) — **I dvorove smo naše preustrojili. Mjesto pretorijanaca straže nam stražu naši zemljaci, Ilirci. Ljubimaca nemamo. Doušnike i uhode smo odpustili, a uveli komornike, tajne savjetnike, dvorjanike i ostale državne činovnike, kakvi su na iztoku. Ustanovili smo titule i tako osnovali novo jedino i pravo plemstvo: jer nije plemić po krvi i rodu, već po umu i srdcu, a to upravo hoćemo da uvedemo mi, Ilirci, koji smo napokon trajno zasjeli na rimsko priestolje. Nek nam se propali rimski patriciji rugaju, da smo barbari, ali više je života u jednoj kapi krvi naše, nego li u svim tim izpijenim sjenama baštinjenih plemića.** (Dugotrajno pljeskanje.) **Zašto sam vam sve to govorio? Da vam pokažem, kako je golema ta zgrada svetoga rimskoga carstva, kako je jaka u našim rukama, a do nogu Jupitrovih — pa da vas zapitam, može li je tko od smrtnih ljudi podrovati ili čak srušiti? Ne može dok mi živimo! Ali kako smo dosad triezne savjete znali slušati, te svaki i najmanji pokušaj protiv države ugušivati, učinit ćemo to i danas, gdje nam je javljeno, da bi pristaše nove sekte, dosad mirni kršćani, mogli biti opasni državi i našim naredbama. Prvi ih tuži glavom moj cezar Galerije, stoga nek iznese ovdje pred naše vieće sve, što zna, a i svi drugi za njim, sasvim slobodno i otvoreno, pa da odredim, što je potrebno.** (Sjedne.)

GALERIJE (ustao) — **Sveto vieće! Zgrada rimske carevine, kako ju je prikazao moj otac, a sin Jupitrov, stoji u istinu onako, ali u nju su se uvukli miševi, koji su opasniji od samih barbara, jer su nevidljivi i jer se znadu pretvarati.**

HIEROKLE — **Istina je!**

AUGURI — **Istina je!**

GALERIJE — **Bit ću kratak. Kršćani su razasuti po svim provincijama iztoka i zapada kao i židovi, samo su od njih još opasniji, jer su nova vjera, kojoj su svi ljudi braća: i Rimljanin, i barbar, i rob, i car, pa zato predobivaju nizke i neuke, te ih ima već na stotine udruženja uređenih i među se tajno svezanih, a to je deseti dio svega carstva. Oni imaju svoje biskupe, svećenike, bogomolje i hramove — eno najljepši ovdje u Nikomediji nasuprot carskoj palači. Smiju se sastajati u skupštine, gdje grde našu vjeru i same careve. Oni drže svi skupa, pa su kao neko posebno kraljevstvo, o kojem već i sanjaju...**

HIEROKLE — **Oni to pače javno propovieđaju!**

GALERIJE — **Jest, oni među neukim svietom naučaju, da rimska država mora propasti, jer je navršila tisuću godina svoga obstanka, a onda da će oni zavladati po čitavom svietu. Ja stoga predlažem, da im se udruženja razbiju, crkve poruše, knjige njihove spale, a oni makar i smrću prisile, da obdržavaju našu vjeru.**

HIEROKLE — **Tako je!** (Plješće; auguri mu pomažu.)

DIOKLECIAN — **Nastavi, namjestniče Hierokle, da ne moraš upadati.**

HIEROKLE — **Hvala velikomu Jupitrovu sinu na milosti!** (Vatreno, brzo i patetično) — **Rado ću govoriti proti ljudima, koji drže bogom obična tesareva sina, što ga je naš namjestnik u Judeji, Poncije Pilat, razapeo na križ s ostalim razbojnicima i buntovnicima, koji drže bogom veleizdajnika i razbojnika.**

PRVI AUGUR — **Varalicu.**

DRUGI AUGUR — **Vođu razbojnikâ.**

SEBASTIAN — **Varalica nije bio Isus Krist!**

AUGURI — **Varalica! Razbojnik!**

SEBASTIAN (jako) — **Nije istina!**

GALERIJE (okrenuo se oštro) — **Mir tamo otraga!**

HIEROKLE — **Rado ću govoriti, jer sam uvjeren, da će ovo sveto vieće odrediti, da se mač, koji je već dugo u koricama, trgne na ovu hidru sa stotinu glava, koje su uzalud odsiecali rimski vladari od Nerona i Trojana do Dacija i Valerijana, jer se hidra skrivala četiri decenija pod zemljom, dok joj nisu opet ponarasle glave, pa ih sad za blage vlade naših careva i cezara diže ponovno po ulicama među triemovima, na trgovima, svagdje! Narod su naš uzbunili gore od manihejske sekte, proti kojoj si** (pokloni se Dioklecianu) **ti, sacratissime, izdao edikt s veleumnim riečima: »Tko kuša, da uredbe pradjedova sruši, nek se smatra zločincem!«**

AUGURI — **Tako je! Tako je!**

HIEROKLE — **Takav edikt trebalo bi izdati i proti kršćanima, koji su gori od Manihejaca i od svih ostalih magijskih i astrologijskih sekta, jer ih sve nadkriljuju čarolijama i praznovjerjem.**

DIOKLECIAN — **Kakve su to čarolije?**

HIEROKLE — **U hramovima obožavaju križ, sramotna vješala svog učitelja; čine tobože čudesa nad bolestnima i mrtvima, a kad su na samu, u svojim tajnim noćnim sastancima podavaju se najvećim opačinama.**

PRVI AUGUR — **Svuku se do gola.**

DRUGI AUGUR — **Mužko i žensko.**

SEBASTIAN — **To su bajke i potvore. Naši su sastanci samo u molitvi.**

AUGURI (porugljivo) — **Da... u molitvi!**

DRUGI AUGUR — **Malu djecu ubijaju i piju im krv.**

SEBASTIAN — **To su najpodlije laži i klevete!**

PRVI AUGUR (Sebastianu) — **Ti ćeš zar braniti trovatelje zdenaca?!**

GALERIJE (vikne otraga) — **Kako se usuđuje zapovjednik tjelesne straže?**

SEBASTIAN (mirnije) — **Gospode, oprosti im, jer ne znadu što govore!**

DIOKLECIAN — **Nalažem mir! Svatko će doći na red. Hierokle nek nastavi i svrši, ali nek ne zaboravi reći, zašto kao namjestnik nije vršio svoje dužnosti.**

HIEROKLE — **Zvao sam njihove vođe preda se, ali oni su lukavi kao zmije, a bezazleni kao golubovi. Ništa ne znaju, ali ništa nisu krivi, a vlasti se, vele, pokoravaju. Da našim bogovima žrtvuju, nisam ih mogao siliti, jer nisam imao edikta, no ti bogovi, visoko vieće, srde se na njih, ali i na nas što ih trpimo, pa nam šalju potrese, požare, poplave i ostale nesreće. Ti bogovi poručuju nam time: »Uništite naše neprijatelje!« Ja stoga dodajem priedlogu cezarovu još i to, da se kršćanski vođe smjesta pohvataju i prisile na žrtve.** (Pljesak augurâ.)

DIOKLECIAN — Što veli na to drugi sucar Maksimian?

MAKSIMIAN — Ja se podpuno slažem s cezarom Galerijem. Kršćani su opasni našoj državi i vjeri, a to poglavito stoga, što se izruguju rimskim obredima, te ne će pribivati javnim žrtvama kod naših svečanosti, pače ni u vojsci. Unovačenici bacaju olovne znakove sa sebe i hoće znak križa, a mnogi izbjegavaju zbog toga vojnu službu ili uzkraćuju prisegu. Ako ta kuga zarazi vojsku, moglo bi nam doći prema glavi i vratiti se pretorijanska vremena. Ja stoga kao car hoću najstroži edikt, a kao »pontifex maximus« tražim još posebno smrt biskupima i svećenicima. (Pljesak augura.)

DIOKLECIAN — A dragi naš Konstantin?

KONSTANTIN — Ne znam, što bi moj blagi otac ovdje rekao, ali ni u jednom mi se pismu nije na kršćane potužio, niti ih je spominjao. Ja mislim, da ljudi, koji uče da je svaka vlast od Boga, nisu ni jednoj vlasti opasni. Ali ako rade drugčije, valja to izpitati i kazniti. Uostalom, vičan sam bio i dosad po otčevu primjeru svoje misli podlagati mudrim odlukama svietlog cara, pa ću i danas.

DIOKLECIAN — A vi ostali pravdoznanci i dvorjanici moji?

DVORJANICI — Kako odredi svietli imperator.

DIOKLECIAN — A zapovjednik moje tjelesne straže?

GALERIJE — Zar i on?

HIEROKLE — Ta on je...

DIOKLECIAN — Kršćanin... znam — ali njegova čestitost, vjernost i odanost daju mu pravo, da se u ovom skupu bar obrani od onoga, što je ovdje izneseno proti kršćanima.

SEBASTIAN (izstupio je malo) — Obrana je moja ‚svietli care, u Kristu: »Ljubite se, kako sam vas ja ljubio. Ljubite bližnjega svoga kao sami sebe. Kraljevstvo moje nije od ovoga svieta. Dajte caru, što je carevo, a Bogu, što je božje.« Tko ovo nauča i ovoga se drži, ne podkapa, ne ruši, nego je još stup zgrade svakoj državi, a kršćanima njihova Boga treba pustiti kao i svim drugim vjerama. Vratite li vremena Neronova, Dacijeva i Valerianova, još će jače cvasti stablo Gospodnje, krvlju zaliveno.

AUGURI — Nek ne huli! Nek prestane!

SEBASTIAN — Vjera je naša čista i uzvišena, jer je božanska, a sve opačine, koje nam pogana usta pridaju, puste su bajke i potvore.

AUGURI — Nisu! Istina je!

SEBASTIAN — Nek se izpita sve, i ako nam se dokaže ma i jedna ljaga...

AUGURI — Dokazat će se!

SEBASTIAN — Bog vraća svakomu po djelima njegovim, a »utemeljitelj vječnog mira« nek ne čini ništa proti svojih najvjernijih slugu i najboljih prijatelja, koji se za njega svaki dan mole Bogu svome.

DIOKLECIAN — Nisam ni do sada u ime mira dirao ni u jednu vjeru, pa ni u barbarsku. Egipćanima sam ostavio bogove, Blemijcima hram Izidin na otoku Fili, a tako i drugima na iztoku, jer svi ti Baali, Mitrasi, Astarti i Isusi ili su demoni, koje nije dobro srditi, ili su to tek tamni likovi olimpijskih bogova, kojima se oni u svom neznanju klanjaju. Smetaju li ili se rugaju našim obredima, uzkraćuju li prisege, žrtve i pokornost u vojsci, za to su naši edikti, po kojima se imaju kazniti kao i drugi. Ja sam o kršćanima čuo samo najbolje: da ne rade nikome nikakva zla, da su mirni i radini, da tuđe ne otimaju, već pače da svoje diele drugima, da žive čisto, da ne krše zadane rieči, a meni da su odaniji od samih mojih ljudi.

GALERIJE — To je iz lukavosti, ali oni imaju svoje tajne znakove, koji su proti našima.

DIOKLECIAN — Ne!... Znam, da njihovi biskupi preporučuju svojim udruženjima, nek poštuju mene i moje suvladare. Na svoje sam se oči oko sebe, na svom dvoru uvjerio, da su ti ljudi u svojoj službi uprav uzorni, pa ja ni osjetiti nisam mogao, da su kršćani. Eto moj nadkomornik Lucian, zatim dvorjanici Dorotej i Gorgonij, ovaj ovdje Sebastian, čak i moj rob Petar i toliki, što ih poznajem, sve su to sami dobri i pošteni ljudi, pa moram reći, da nikako ne vidim u njima hidre, na koju bih trgnuo Neronov mač, te tako izgubio vjerne podanike, i uznemirio carstvo. Do sada nisam imao za to povoda.

GALERIJE — Nisi, veliki otče, jer si odviše gledao po dalekom carstvu, a nisi vidio, što se događa blizu, upravo oko tebe na dvoru.

DIOKLECIAN — Što se događa, što ja ne bih znao?

GALERIJE — Tajne urote po osnovi njihovih poglavara.

HIEROKLE — Čujmo! Čujmo!

GALERIJE — Svi ti kršćani, što te, veliki moj otče, okružuju, i to svaki dan sve to više i jače, hoće svojom vjernošću i odanošću drugo nego li da ti služe.

DIOKLECIAN — Što? Ne razumijem - - -

GALERIJE — Ne će oni da služe, nego da gospodare; na dvoru da zagospodare... da vladare učine sebi podložnima.

DIOKLECIAN — Nas?

GALERIJE — I to najprije tebe sama, otče!

DIOKLECIAN — Šta? mene? Kako? dokaži, sine Galerije!

GALERIJE — Nije im dosta, što si im dao podpunu slobodu i pristup u dvorske službe, već hoće da do kraja izažmu tvoju dobrotu. Njihovo vodstvo — biskupi njihovi — hoće da imaju svoga kršćanskoga vladara.

DIOKLECIAN — U meni? Kršćanskoga cara?

GALERIJE — Kršćanina! (Čuđenje.) Da-a, kršćanina!

DIOKLECIAN — Ha, ha, ha! Da to nisu pripoviesti, kao i mnogo što se danas ovdje čulo?

GALERIJE (izvadio pergamenu) — Ovdje je list biskupa Theona iz Aleksandrije tvome nadkomorniku Lucianu.

DIOKLECIAN — Mome nadkomorniku...

AUGURI — Čujmo! Čujmo!

GALERIJE — Tu biskup među ostalim savjetima i opomenama za kršćane na Dioklecianovu dvoru piše i to, da bi valjalo za upravitelja carske knjižnice naći koga kršćanina, koji bi caru od zgode do zgode davao na čitanje kršćanska evanđelja i knjige svetoga Pavla, i to tako, kao da su to proročanstva za pravu vjeru, koja će zavladati svietom, i za njega, za cara Diokleciana, koji još nije kršćanin... Dakle, koji to ima doskora biti! Kršćanin i njihov car!

DIOKLECIAN — Pokaži to amo!

GALERIJE — Evo! Rieč po rieč (čita:) — »Caru, koji još nije kršćanin.«

MAKSIMIAN — Koja drzovitost!

HIEROKLE — Ludost!

GALERIJE — Zato se oni svome Bogu mole za cara Diokleciana i zato su mu vjerni!

DIOKLECIAN (sišao dolje) — Tako što se i usudiše pomisliti o Jupitrovu sinu! Zar mi je zato dao Jupiter toliko sreće i cielo rimsko carstvo u ruke, da na njegovo mjesto podignem ubijenog židova? Ta to je proti meni i državi! Jove optime maxime! Ne, ne! To se mora najstrožije kazniti. (Daje Galeriju pergamenu) — Namjestnik u Aleksandriji neka povede iztragu proti biskupa, a nadkomornik Lucian nek ide odmah s dvora!

GALERIJE — I drugi su s njime u dogovoru. To je pismo išlo od jednog do drugoga.

DIOKLECIAN — Onda svi s dvora nek idu! Osim vjernog Sebastiana. (Malo hoda.) Tko bi bio to ikad pomislio!

GALERIJE — Nije ih dosta maknuti s dvora, otče, jer će oni svejedno tako dalje raditi. Ta posegli su već i u naše domove, u naše porodice.

DIOKLECIAN — U čije porodice?

GALERIJE — Ne samo tebe, dobri moj otče, nego i mene htjeli su predobiti na kršćanstvo. Tu imam jasnih dokaza. Pomoću moje žene, a tvoje carske kćeri...

DIOKLECIAN — Valerije?

GALERIJE — Iza naših leđa su je zaludili svojom naukom.

DIOKLECIAN — Biser Dioklecianove krune — kršćanka?! To ne može biti!

GALERIJE — Ona se moli njihovu Bogu, i ja sam je zatekao. Ide na njihove sastanke. Na ruci nosi kršćanske znakove.

DIOKLECIAN — Kršćanske znakove?

GALERIJE — Ribu, ovcu, golubicu... i što ja znam!

DIOKLECIAN — Dovedite mi je!

GALERIJE (rukom mahne vojniku Teliju) — Nek dođu svietle matrone!

DIOKLECIAN (hodajući uzrujano) — Moja kći! Zar i njoj da se pomutila pamet kao i Priski?

GALERIJE — I to su kršćani krivi. Kod matrone Priske su počeli, a kod Valerije nastavili.

DIOKLECIAN — Kakav dan! Kakav dan! (Augurima) — Pogodili su vaši znakovi, auguri! (Na vratima se javile carice Priska i Valerija, plahe i bliede.)

10. prizor

Prijašnji, Priska i Valerija

PRISKA (silazeći niz stepenice) — Mutna voda!

DIOKLECIAN — Valerijo! Moja kćeri! (Uzima joj desnu ruku) — Daj mi tu ruku! (Pogleda i uzima lievu) — Tu drugu! (Spazi znakove) — A? istina? (Strgne i zbaci znakove) — To... to moja krv?! (Digne ruku.)

GALERIJE (priskočio i sustavio Dioklecianovu ruku) — Otče!

KONSTANTIN (priskočio također u obranu Valerije) — Domine!

PRISKA — Ne ubij! To nije... vepar!

DIOKLECIAN (Priski žestoko) — Ženo!... (Valeriji mirnije) — Tko ti je dao ta praznovjerja?

VALERIJA (ne odgovara).

DIOKLECIAN (jače) — Tko ti je dao te znakove?

SEBASTIAN (izstupi napried) — Ja.

DIOKLECIAN — A? Najvjerniji! Najodaniji!

GALERIJE — Takvi su oni!

HIEROKLE — Guje u njedrima!

DIOKLECIAN (svladavajući se dođe pred Sebastiana) — I ja sam bio zapovjednik tjelesne straže, pa znaš li, što sam učinio?

SEBASTIAN — Znam, svietli care, ubio si ubojicu svoga cara, a ja sam se Kristu molio za veličinu rimske carivne i za cara svoga.

GALERIJE — Da postane kršćanin! To si se molio!

DIOKLECIAN — Uzmite mu mač!

SEBASTIAN (skida mač sam i daje vojnicima) — »Idi, prodaj sve što imaš, i pođi za mnom.«

DIOKLECIAN — Kako si se, nesretniče, i usudio visokoj carici davati ove glupe znakove! (Tura ih nogom.)

SEBASTIAN — Jer sam je ljubio. Dušu sam joj htio spasiti.

DIOKLECIAN — Okajat ćeš to krvlju!

SEBASTIAN — Odkad je On prolio svoju krv na križu, sve su naše žrtve premalene.

DIOKLECIAN — **Kakva tvrdoglavost!** (Vojnicima) — **Svucite ga u gaju, privežite ga za drvo i bičujte ga!** (Augurima) — **Mjesto njega priredite vi žrtve!** (Ide zamišljen priestolju i nasloni se na nj.)

SEBASTIAN — **Kao i njega!** (Klekne i gleda u nebo) — **Hvala ti, Kriste!**

VALERIJA (gledala je Sebastiana, dahnula) — **Ah!** (i pala Priski u naručaj).

DIOKLECIAN (vojnicima) — **Odvedite ga!**

GALERIJE (Maksimianu) — **Životinja se probudila!** (Mahne otraga vojniku Teliju) — **Haruspex!** (Vojnici odvode Sebastiana desno, a otraga iza stupa čeka »Haruspex«. Auguri u gaju pale na žrtveniku vatru za žrtvu.)

11. prizor

Prijašnji bez Sebastiana, Haruspex

TELIJE (pojurio napried, pao ničice pred Diokleciana) — **Sacratissime imperator!**

DIOKLECIAN — **Što je?**

TELIJE — **»Haruspex« svietloga cara vratio se od Apolonova proročišta.**

DIOKLECIAN — **Odmah neka dođe!** (Vojnik ode otraga.) **Da čujemo, što vele bogovi o kršćanima, za koje sam ih pitao.**

HARUSPEX (došao i pao ničice) — **Sanctissime!**

DIOKLECIAN — **Ustani, božanski vjestniče! Šta nosiš?**

HARUSPEX (ustao) — **Didimejski Apolon poručuje Jupitrovu sinu tri rieči.**

DIOKLECIAN — **Koje?**

HARUSPEX — **Uništi neprijatelje bogova!** (Pokloni se i ode otraga.)

DIOKLECIAN — **Nek se vrši volja Olimpijaca! Neka bude! Izdat ćemo edikt proti bezbožnim kršćanima. Kratak, oštar!**

GALERIJE — **Upravo takav smo već složili! Hierokle i ja!**

DIOKLECIAN — **Da čujemo!**

GALERIJE (Hieroklu) — **Čitaj, namjestniče!**

HIEROKLE (čita) — **»Budući da su se kršćani iznevjerili skromnom životu...«**

GALERIJE — **To je da se obrazloži...**

HIEROKLE (nastavlja) — **»...i budući da svojim praznovjerjem bune rimski narod, to određujemo, da im se crkve i bogomolje imaju porušiti, knjige predati namjestnicima, da se spale, sastanci se zabraniti, a oni sami imaju se dovesti na sud, pa uztraju li u ludosti i nepokornosti, gube kao infamni građanska prava, te se predaju mučilima i smrtnoj kazni.«**

DIOKLECIAN — **Ne, smrt samo za najgore od njih!**

GALERIJE (Hieroklu) — **Popravi! Predaju se mučilima i savjesti namjestnika.**

DIOKLECIAN (svladao se) — **Ali dodajte još ovo: Tko se te vjere odreče i žrtvuje rimskim bogovima, sve mu je prošteno.** (Vojniku) — **Idi u tamnicu i reci svome zapovjedniku: Ako bude žrtvovao, bit će opet, što je bio.**

TELIJE — **Na zapovied, sacratissime!** (Ode otraga desno.)

12. prizor

Prijašnji bez Telija

GALERIJE — **Ti si, moj otče, doista pravi otac i najgore djece.**

DIOKLECIAN — **Da vidim, je li mu jači njegov car ili ta luda vjera.**

PRVI AUGUR (došao odostrag i pokloni se) — **Veliki Jupitrov sine! Nebo se razvedrilo. Žrtveni dim ide ravno u nebo.**

DIOKLECIAN — **Odmah ćemo žrtvi!** (Galeriju) — **Kada da se edikt podpiše?**

GALERIJE — **Nek kaže augur sretan dan!**

PRVI AUGUR — **Sutra su »terminalia«, svečanost međâ.**

DIOKLECIAN — **Nek bude i kršćanima međa! Sva Nikomedija neka sutra proslavi »terminalia«, i kršćani. Tko ne bude htio, u zatvor s njim, pa bio meni najmiliji. Sutra nek žrtvuje sav grad, a danas naše cielo vieće i svi, koji su tu. I to odmah.** (Postavi se gore na stepenice uzdignuvši desnicu) — **Hajde!... Redom. Car Maksimian!** (Kako koga zove, taj se pokloni pred njim i ide otraga u gaj, dok su Priska i Valerija sasvim sprieda desno.)

PRISKA — **Mutne vode!**

DIOKLECIAN — **Cezar Galerije!**

VALERIJA (Priski) — **Zar je to onaj dobri čovjek od noćas?**

DIOKLECIAN — **Tribun Konstantin!**

VALERIJA — **Majko, svietlost sam vidjela oko glave Sebastianove, kad je klečao, i svetu radost na licu njegovu.**

DIOKLECIAN — **Namjestnik Hierokle!**

VALERIJA — **Majko, učinimo jednom veliko djelo! Nemojmo žrtvovati.**

DIOKLECIAN — **Pravdoznanci!**

PRISKA — **Budi volja tvoja, kako na nebu, tako i na zemlji!**

DIOKLECIAN — **Dvorjanici!**

VALERIJA — **Rekao je, da budemo čvršće, da se pokažemo i djelom i ljubavlju kršćanke. Ne budimo mlake! Majko! Nemojmo žrtvovati!**

PRISKA — **Ne, kćeri moja! Čutim mu led u očima.**

DIOKLECIAN — **Pisari!**

VALERIJA — **Ostanimo, majko, ovdje i molimo se svome Bogu!**

PRISKA — **Ne, Valerijo! On bi te danas ubio kao Flavija Apra. Molimo se u srdcu Bogu, ali idimo na žrtvu...**

13. prizor

Prijašnji i Telije

TELIJE (došao s desna i pao pred Diokleciana) — **Sacratissime!**

DIOKLECIAN — **Šta je rekao?**

TELIJE — **»Neka car dođe gledati moju krvnu žrtvu otcu nebeskome!«**

DIOKLECIAN — **Strielama nek se prostrielja!**

TELIJE — **Na zapovied!** (Ode desno.)

14. prizor

Prijašnji bez Telija

VALERIJA (još za gornjega prizora) — **Majko! On nije htio žrtvovati!**

PRISKA — **Mi moramo!**

DIOKLECIAN — **Valerija i Priska!**

PRISKA (uhvati se za Valeriju) — **Idi, vodi me, ali u srdcu moli!** (Pošla lagano.)

DIOKLECIAN — **Brže! brže!**

VALERIJA (polazeći šapće) — **Naš Otče, koji si na nebesima...**

PRISKA — **...! ne uvedi nas u napast!...** (Polazeći s Valerijom otraga.)

DIOKLECIAN (stoji još uviek pokazujući rukom, a kad Priska i Valerija prođu, spusti ruku i lagano ide otraga posljednji).

(Dotle su se svi poredali otraga oko žrtvenika, s kojega plamsa plamen.)

ZAVJESA

DRUGI ČIN

Forum u Solinu

Desno ulaz u Apolonov hram, lievo tanko i gusto stupovlje pred tamnicama. Otraga između dva velika stupa cesta s lieva spuštajući se prema amfiteatru, zatim zgrade i još dalje more. Prostor je udešen za sudnicu: namjestnikova stolica na povišenu mjestu i nekoliko manjih. Na stupovima su pribijeni edikti. Proljeće god. 304.

1. prizor

Tamničar, prvi i drugi građanin, građani i vojnici

(Pred tamnicom su dva do tri vojnika, a izpred njih, ali više otraga tamničar. Građani prolaze cestom otraga, a neki se zaustave kod stupova. Iz tamnice se čuje glasni i složni psalam: »Esurientes implevit bonis — et divites dimisit inanes«. Među nevelikim ljudstvom otraga nalazi se prvi i drugi građanin.)

PRVI GRAĐANIN (tamničaru) — **Kad će početi sud, clarissime?**

TAMNIČAR (strogo) — **Kad se svrši žrtva.**

GLASOVI PSALMA (iz tamnice) — **»Fecit potentiam in brachio suo — dispersit superbos mente cordis sui«.**

DRUGI GRAĐANIN — **Smiju li tako glasno moliti?**

TAMNIČAR — **Nije im zabranjeno.**

PRVI GRAĐANIN (izstupio napried) — **Hoće li osuđenici danas u amfiteatar?**

DRUGI GRAĐANIN — **Ad bestias?**

TAMNIČAR — **Ne znam.** (Opazio je, da su se vrata hrama otvorila; vojnicima) — **Natrag s ovima! Nitko ne smije dalje od stupova.** (Dva vojnika potiskuju svjetinu natrag. Na vrata hrama izlaze najprije liktori sa sjekirama i svježnjevima šibâ, a onda namjestnik M. Aurelije Julo u togi.)

JULO (vikne u hram) — **Donesite žrtveni plamen!** (Uz Jula dolazi centurion M. Lucilije Skauro. Iza njih pisari s pergamenama, dva vojnika i sluge, koji nose žrtveni tronog. Tamničar se namjestniku i centurionu duboko pokloni.)

GLASOVI PSALMA (u isto vrieme, ali još glasnije) — **»Deposuit potentes de sede — et exaltavit humiles«.**

2. prizor

Prijašnji, namjestnik Julo, centurion Skauro, pisari, liktori i sluge

JULO (slugama pokazuje desno sprieda mjesto, gdje da se metne tronog) — **Ovdje!... Idite!... Danas ih bar ne treba prisiljavati, da idu u hram!**

(Sluge odlaze u hram. Jedan ostaje uz žrtveni tronog. Liktori su se postavili iza namjestnikova stolca; pisari unaokolo po manjim stolicama, a ona su dva vojnika ostala na ulazu u hram.)

GLASOVI PSALMA (u to vrieme, glasno) — **»Sicut locutus est ad patres nostros — Abraham et semini eius in saecula«.**

JULO (tamničaru) — **Šta to mrmljaju?**

TAMNIČAR — **Nekakve židovske molitve, koje oni zovu psalmi.**

JULO — **Smjesta neka prestanu! Doskora će sud!!!**

TAMNIČAR (viče otraga lievo) — **Nek ne mrmljaju više!** (Ode.)

SKAURO — **Držiš li, perfectissime, da će danas biti mekši?**

JULO — **Mi ih moramo umekšati. U posljednjem ediktu.** (Uzimlje pergamenu od pisara.)

SKAURO — **To je već treći, čini mi se.**

JULO — **Najnoviji. Od jučer. Tu stoji izričito** (čita) — **»...čim tko žrtvuje, ima se pustiti na slobodu; one pak, koji su u zatvoru,**

treba svakako nastojati skloniti da žrtvuju.« (Slugama daje edikt) — Pribijte to tu! (Pokazuje na prvi stup lijevo, gdje sluge i pribijaju.)

SKAURO — Prisiliti ih.

JULO — Ne! »Svakako nastojati« znači najprije liepim...

SKAURO — Dakle, lakša mučila!

JULO — Ne! Prije toga onako zgodnim riečima...

SKAURO — Da ih još i molimo? Naš bi nas cezar liepo dočekao.

JULO — Ali car Dioklecian hoće sve oprezno, blago.

SKAURO — Pa naš je cezar Galerije.

JULO — Ali Dioklecian nije daleko. Od obale, gdje mu se gradi palača, nema ni pet milja. Da dođe, pa da vidi? Mi smo tu, carissime, između dvie vatre. (Uzima od pisara drugu pergamenu i gleda u nju) — Ja... ja ne znam...

SKAURO — Ono, što je već određeno za amfiteatar i što je cezaru u Sriem javljeno, mora se smaknuti, i to prvi biskup Dujam.

JULO (zadubljuje se u pergamenu) — Dujam ad bestias! Svakako! Tu se ne može nikako »nastojati«. A ovaj tvrdokorni starac Felicije?

SKAURO — To je korjeniti Dalmatinac. Jučer su mu raztegnuli tielo i udarali ga žilama, ali on uviek isti. Čudno, kako se ovih barbara primila ta vjera!

JULO — Do biesa, nek vjeruju što hoće, samo da svjetinu ne bune! A ova dvojica: presbiter Asterije i đakon Septimije? Kako bi bilo, da s njima još jednom pokušamo?

SKAURO — Da nas grde kao i jučer!

JULO — To je samo za naše dobro.

SKAURO — Ali oni će i care i cezare...

JULO — Eto to trebamo. Onda ih se može, pače mora osuditi na smrt.

SKAURO — Tako je: sve njih ad bestias! Već sam mislio, da ih perfectissimus namjestnik žali.

JULO — Ah, šta bi! Sve su to ilirski barbari!

SKAURO — Kao i naši vladari.

JULO (prst na usta) — Pst, centurione!

SKAURO — Mi smo bar pravi Rimljani.

3. prizor

Prijašnji, tamničar i Jukundo

TAMNIČAR (došao s lieva i poklonio se namjestniku) — Perfectissime, presbiter Asterije i đakon Septimije idu po cieloj tamnici i propovieđaju.

JULO — Zar nisu u okovima?

TAMNIČAR — Bili su, ali im ih je netko noćas skinuo. Oni vele, da je to njihov Bog učinio.

JULO — Opet u okove s njima i dovedi ih amo! Čovjek bi morao biti Heraklo, da toj hidri...

TAMNIČAR (ode lievo i poslije opet dođe). (Naglo buka svjetine s desna: »Io christiani Io christiani! Ad bestias!« Graja.)

JULO — Šta je to?

SKAURO — Vraćaju se moji vojnici. Valjda s plienom i s kršćanima.

JULO — Kud ćemo s njima? Ta već u tamnici nema mjesta za ubojice i skvrnitelje grobova! (U to su Telije i još tri vojnika donieli nešto crkvenog suđa — ali samo od bakra — i knjigâ, a doveli su i poslužnika crkvenog, malog Jukunda, s još dvojicom drugova. Oko njih graja i vika.)

SKAURO — Mir!

JULO (vojnicima) — Zar je to sve?

TELIJE — Sve!

JULO — A zlatno posuđe? I križevi s biserjem?

TELIJE — Sve su posakrili. Niti te knjige nisu prave, nego od nekih njihovih odmetnika.

JULO — Heretika! Svejedno. Makar kakvih! Metnite to! (Vojnici postavljaju sve zaplienjene stvari na stolice.)

SKAURO — A gdje ste sve tražili?

TELIJE — Po kućama onih, koji su u tamnici. Još bi bili više našli, da nisu ova tri derana (pokazuje na Jukunda i drugove mu) od kuće do kuće vikala: »Skrivajte svete stvari!«... pa smo ih uhvatili.

JUKUNDO — Mi hoćemo u smrt za Krista!

POSLUŽNICI — U smrt za Krista!

JUKUNDO — Hoćemo! Hoćemo!

JULO — Kad hoćete, eno vam mora, pa se zagušite svi kao štenad, a nemojte nas mučiti. Samoubojice mladi kao i vaši stari! Silom na sud! Ne ćete, ne!

SKAURO (vojnicima) — Odriešite ih i pustite!

JULO (svjetini) — Eto ih vama!

(Nastaje graja i gužva; svjetina navali na poslužnike i ide za njima desno, a u to su tamničar i tamničarski sluga doveli sputane: presbitera Asterija i đakona Septimija. Među svjetinu je došla žena Fausta i starac Ulpije s malim Faustinom.)

4. prizor

Prijašnji bez Jukunda i poslužnikâ; tamničar, presbiter Asterije, đakon Septimije, žena Fausta, starac Ulpije, mali Faustin i sluga tamničarski.

JULO (ide sprieda prema Asteriju i Septimiju) — A to su ti propovjednici po tamnici! Zašto vam vaš Bog nije sad skinuo okove nego noću?

ASTERIJE — Nisi nam okovao jezika ni srdca.

JULO — Slušaj, starče, i budi pametan. Ti si obtužen, da si ljude bunio i odvraćao od pradjedovske, rimske vjere.

ASTERIJE — Molio sam se svomu Bogu, a oni za mnom.

JULO — Čuj, Asterije! Cezari su dobri; oni će ti oprostiti, ako se toga okaniš.

ASTERIJE — Da pogrdim ove sjedine i zatajim Boga živoga u sebi?

JULO — Imaj ti u srdcu koga hoćeš, ali izvana moraš obdržavati vjeru carstva. Vidiš, cari i cezari su se smilovali, oni ne će da vas ubijaju, već (pokazuje na stup s ediktom)... eno tamo! — poručuju, da pristupite ovomu ovdje žrtvenom plamenu, pa da bacite makar samo jedno zrno tamjana ili žita — ili bar da tek okusite žrtvenoga vina...

ASTERIJE — Bogu svomu žrtvujem u čistu srdcu. On od mene ne traži takvih žrtava.

FAUSTA — Gospodaru, oslobodi mi ga! (Baci se na koljena pred Jula.)

JULO — Koga? Što?

FAUSTA — Moga muža! Hranitelja našeg. Zapao je tamo ni kriv ni dužan.

ULPIJE (došao je još prije lagano otraga i doveo malog Faustina, a sad iztupio napried) — Pusti ga iz tamnice, domine!

JULO — Jeste li vi kršćani?

FAUSTA — Nismo!

ULPIJE — Mi smo stare vjere. Samo... on. Zaveli ga.

JULO — Vi mislite, da će on, ako ga izvedem...

ULPIJE — Hoće. Svega će se odreći, kad vidi nas. Dobar je on.

FAUSTA — Namolit ćemo ga. (Pokazuje diete) — Ovo nam je sin jedinac. Ostali smo bez hrane i obrane.

JULO — A kako se zove? (Ide pisarima i gleda u pergamenu.)

FAUSTA (naglo) — Fausto.

ULPIJE — Fausto, sin libertina Nigra. Moj sin.

GRAĐANI — Milost! Milost! (Došli su i oni za Faustom napried.)

JULO (gleda u pergamenu) — Hm! Jučer je bio tvrd, ali pokušat ćemo. Počekajte tamo otraga, dok (pokazuje na Asterija i Septimija) s ovima svršimo. (Ide na stolicu, ali uzput nalaže liktorima) — Tamo otraga da je mir, jer sud se nastavlja. (Sjedne.)

LIKTORI (sa sjekirama među svjetinom) — Natrag! Natrag!

JULO — Đakone Septimije, jesi li se upokorio? Želiš li i danas, da ti bokove izprobodemo i vrat sputamo kao jučer?

SEPTIMIJE — Još sam spremniji nego jučer, a ti nastavi dalje muke, kako ih izmišlja sotona u tebi.

JULO (ustao) — Zar još nisi pametan?

SEPTIMIJE — Zar još nisi spoznao Boga živoga?

JULO (prišao Septimiju) — Zar Jupiter u Olimpu nije živ?

SEPTIMIJE — Onaj razbludnik i zločinac?

DRUGI GRAĐANIN (otraga) — Huli na bogove! Ad bestias!

JULO (vikne otraga) — Ražareno željezo na ruke!

GRAĐANI — Tako, tako! Ad bestias!

SLUGE (pograbe Septimija i odvedu u pozadinu, ali tako, da mu se ipak glava vidi).

SEPTIMIJE — Oganj tvoj je mlak i ne žeže.

JULO (prišao Asteriju) — A ti, ne ćeš li zbilja žrtvovati?

ASTERIJE — Kako da žrtvujem biesovima u drvenu i kamenu liku?

JULO — Ali sami carevi, gospodari svieta, žrtvuju.

ASTERIJE — Oni griješe po naputku sotone.

JULO — Veleizdajnik! (Slugama) — Ulijte mu octa i soli u nozdrve! (Sluge uzimaju spužvu s octom i soli, te čine po nalogu namjestnika.)

JULO (onim slugama oko Septimija) — Jeste li mu opalili bogumrzke prste?

TAMNIČAR — Jesmo, ali nije ni okom trenuo.

SEPTIMIJE — Bog moj jača mi više dušu, no što mi ti slabiš tielo.

JULO (više slugama) — Svucite ga do gola i izšibajte, dok ne dođe pameti! (Pijesak.)

SEPTIMIJE (odlazeći) — Tvojoj pameti ne ću nikad doći.

(Vika i glasovi u svjetini: »Bezobraznik! U amfiteatar s njim! Ad bestias!«)

5. prizor

Prijašnji bez Septimija

JULO (Skauru) — Koja drzovitost! Oni me sile na najgore! (Slugama oko Asterija) — A što taj?

TAMNIČAR — Ništa. Smije nam se.

ASTERIJE — Ocat mi je tvoj sladak, a sol tvoja neslana.

JULO — Jeste li primiešali gorušice?

TAMNIČAR — Jesmo.

ASTERIJE — Varaju te sluge tvoji. Ulili su meda mjesto gorušice.

SKAURO — To su čarolije. Namazali su se čarobnom mašću.

ASTERIJE — Gospodin to pomaže slugi svome, izrodi sotone!

JULO (razjaren) — A da li će ti pomoći, ako te bacim u vruće ulje ili ako te dadem objesiti za noge, odsjeći uši i nos, pogani jezik izčupati, usijane čavle zabiti pod noge, glavu podpaljivati i vodom kvasiti, da ne umreš, nego da te sasieku komad po komad, da te ne bude i da te tvoji ne pomažu i ne pokopaju! Gdje će ti biti Bog, kad te dadem lavovima i medvjedima!

GLASOVI SVJETINE — Ad bestias! Ad bestias!

Rimska ulica sacra via u vrieme cara Diokleciana. Po arheologu G. Gatteschiu

ASTERIJE — **Bog je moj vazda uza me.**

JULO (hoda, stane pred tronog i svlada se) — **Ali ne! Čekaj! Ti ćeš ipak žrtvovati. Dovedite ga amo!**

SLUGE (dovode Asterija žrtvenomu tronogu).

GLASOVI SVJETINE — **Nek žrtvuje! Makar silom!**

ASTERIJE (uzdignute glave u vis, dok ga vode) — **Gospode! Gledaj s uzvišenog svetišta svoga nasilje ovo!**

JULO (slugama) — **Dajte žrtveno vino!**

ASTERIJE — **Bog zna volju moju, a sav smrad tvojih žrtvenika ne će me okaljati.**

JULO — Nek pije!

GLASOVI SVJETINE — **Nek pije! Nek pije!**

SLUGE (silom prinose vrč s vinom na usne Asteriju).

JULO — **Pio je!** (Pisarima) — **Zapišite: Presbiter Asterije žrtvovao Jupitru.**

ASTERIJE (više) — **Nisam! Nisam! Proklet bio ti i Jupiter tvoj!**

JULO (slugama) — **Začepite mu usta! Odvedite ga u hram!** (Sluge odvode Asterija, komu su začepili usta, u hram desno.)

6. prizor

Prijašnji bez Asterija, poslije Fausto, povorka

JULO (Skauru) — **Jučer su bili na mrtvo ime izprebijani, a danas im se ne pozna ništa.**

SKAURO — **Namažu se mašću i rade čarolijama.**

FAUSTA (izašla iz svjetine i opet pala namjestniku Julu pred noge) — **Gospodaru, izvedi moga Fausta! On će žrtvovati.**

ULPIJE (vodi malog Faustina za ruku, pognuo se duboko) — **Izvedi sina moga!**

JULO (tamničaru) — **Izvedi Fausta, Nigrova sina, a otraga da je mir!** (Ide da će priestolju.)

TAMNIČAR (više otraga) — **Nek dođe Fausto Niger!**

(Svjetina opet glasnija.)

SKAURO (vojnicima) — **Pazite na red! Mir!** (Svjetina se smiruje.)

FAUSTO (došao sputan s lieva) — **Dao si me zvati, perfectissime!**

JULO — **No, ti govoriš uljudnije. Vidi se, da si rimski građanin.**

FAUSTO — **Ali kršćanin, perfectissime!**

JULO — **Ne govori gluposti, Fausto!** (Prijazno) — **Tebe su zaveli. Nitko u tvojoj kući nije pošao za tobom. Hoću da te spasim.**

FAUSTO — **Spas je moj u Kristu.**

JULO — **Šta govoriš, kako su te naučili, a što ni sam ne razumiješ. Saberi se, promisli! Vrati se starim, pravim bogovima naše države!**

FAUSTO — **Vaši su bogovi drvlje i kamenje, djelo ljudskih ruku. Nikad ih ne ću štovati.**

FAUSTA (banula naglo pred Fausta) — **Fausto!**

ULPIJE (za Faustom) — **Sine!**

FAUSTO — **Šta ste došli amo?**

JULO — **Došli su ti skinuti okove, da im se dom ne poruši.**

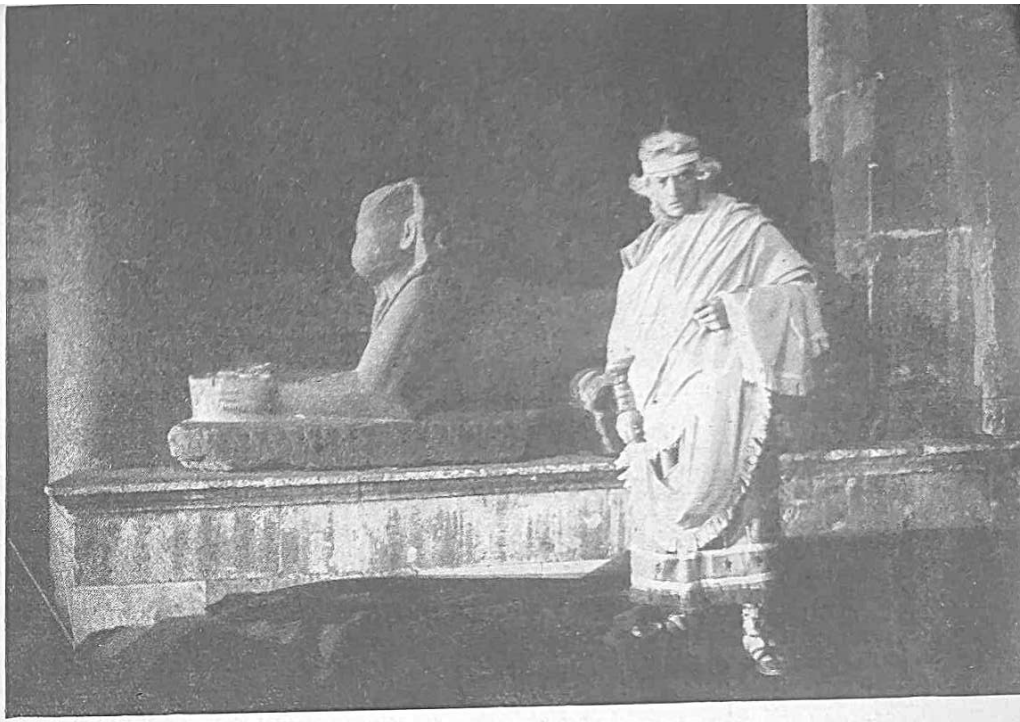

Hinko Nučić kao car Dioklecian za vrieme izvedbe na splitskom Peristilu 1913. g.

FAUSTA — **Hranitelju!**

ULPIJE — **Štako starosti moje! Pogledaj na moju siedu kosu!**

FAUSTO — **Ne tresite mi srdcem. Ja nisam vaš.**

ULPIJE (pao pred Fausta na koljena) — **Jesi, jesi dobri naš sin. I dobri otac.**

FAUSTA (pograbila dječačića Faustina, koji se brani) — **Evo i on je došao, da te moli. Hodi, Faustine, ne plaši se. Otac će skinuti okove i zagrliti te.**

FAUSTO — **Još me težim verigama okivate vi!** (Drhćući i kao sviestno meće okovane ruke na glavu dječačiću.)

JULO — **Tvrd si Fausto! Zar ti je tvoja vjera i srdce iztrgla? Tvoj Krist je propoviedao milosrđe.**

FAUSTO — **Moj će Krist iznova trpjeti one iste svoje muke, ako ga se odrečem.**

FAUSTA — **Fauste!**

ULPIJE — **Sine!**

JULO (prišao bliže Faustu) — **No, budi pametan. Vjeruj, što te volja, samo baci u vatru tek jedno jedino tamjanovo zrnce.**

FAUSTO (privuče sina uza se) — **Tko mene zataji pred ljudima? Ove su muke gore od svih mučila.**

JULO — **Vidiš, Asterije je žrtvovao!**

FAUSTO — **Presbiter Asterije?**

JULO — **Malo prije. Već je u hramu.**

FAUSTO (klone) — **Asterije presbiter...** (Neodlučno) — **Veliš: samo jedno zrno u vatru...**

JULO — **Ma jedno zrnce!** (Slugama) — **Odriešite mu ruke! Dajte tamjan.**

FAUSTO (kad mu odrieše ruke, zagrli glavu maloga Faustina i poljubi) — **Za ovu dragu glavu oprosti mi, Kriste!** (Ide zatim drhtava koraka desno, uzme s plitice od jednog sluge zrno tamjana i baci u vatru.)

(Buka i pljesak među svjetinom: **»Živio Fausto Niger!«**)

JULO (pisarima) — **Zapišite! Fausto Niger žrtvovao.**

FAUSTA (Julu) — **Sad je on, domine, slobodan!**

JULO — **Slobodan. I još više! Bit će moj činovnik. Pisar! Nek tu odmah i ostane** (Skauru) — **kao primjer!** (Sjeda na stolicu.)

FAUSTA (hoće da uhvati Fausta za ruku) — **Fauste moj!**

ULPIJE — **Sine moj povraćeni!**

FAUSTO (mrko i otresito) — **Idite od mene!** (Ode poniknut priestolju i pomieša se među pisare.)

SKAURO (Fausti i Ulpiju, te malom Faustinu) — **Hodite! Hodite! On će već doći. Sve je dobro. On mora tu ostati u svojoj novoj časti. Idite kući i čekajte ga!** (Lagano ih odvede natrag, a oni se izgube kroz svjetinu.)

7. prizor

Prijašnji bez Fauste, Ulpija i malog Faustina; Septimije

(U to su sluge dovele s lieva đakona Septimija, na kojem je gornje tielo golo i od udaraca krvavo.)

SEPTIMIJE (polunag i izšiban ustavi se šapćući) — **Ecce homo!**

JULO — **Jesi li se sad opametio?**

SEPTIMIJE — **Odriješite mi okove!**

JULO (slugama) — **Odriješite mu! Žrtvovat će!**

GLASOVI SVJETINE — **I đakon Septimije će žrtvovati! Aa!**

JULO (pisarima) — **Pišite! Đakon Septimije...**

SEPTIMIJE (kad ga odrieše, ide žrtveniku s desna; okrene se svima) — **Pišite pisari! Ovo je žrtva đakona Septimija.** (Načini palcem preko čela i lica znak križa, a onda se vrati, da pruži ruke u verige.)

JULO (ustao) — **A, bezstidniče i prevarniče!** (Skauru) — **Vežite ga opet! Tako li su te zar šibe opametile!?**

SEPTIMIJE — **Tvoji su me udarci učvrstili za Boga i Krista njegova!**

JULO — **Ne luduj, već se dozovi sviesti kao oni prije tebe, koji su žrtvovali.**

SEPTIMIJE — **Ne pogrđuj Boga; oni nisu žrtvovali!**

JULO (pokazuje na Fausta) — **Ovaj jest!**

SEPTIMIJE — **Taj nije bio stalan, pa je bolje da je odpao.**

JULO — **I Asterije presbiter...**

SEPTIMIJE — **Nije! Ja znam, da nije.**

JULO — **Već je naš. U hramu je. Kao što ćeš i ti!** (Ide prieteći prema njemu.)

(S lieva glasovi: **»Vivat imperator! Vivat Diocletianus Jovius!«** Gibanje.)

SKAURO (naglo) — **Perfectissime, svietli car Dioklecian!**

(Vide se već i vojnici tjelesne straže Dioklecianove, kako s dugim kopljima idu napried i krče cestu povicima: **»S puta! S puta!«**)

JULO — **Još i to! Centurione, red tamo otraga, a ja ću ostati na svom mjestu i vršiti svoju službu.**

SKAURO — **Mislim, da je bolje, da ga obojica pozdravimo.** (Ide otraga.)

JULO (smeten) — **To jest... da, da. Bolje je!** (Ide otraga.)

(Vika i klicaji jači, dok se ne pojavi na nosiljci car Dioklecian ozdravljajući ljudstvu rukom. Nosiljka se zaustavi. Svi su, osim Septimija, koji je lievo sprieda, pali ničice na zemlju; posljednji Julo lievo i Skauro desno.)

8. prizor

Prijašnji, car Dioklecian, vojnici tjelesne straže

JULO (na zemlji) — **Ave, sacratissime domine imperator!**

SKAURO — **Zdravo, veliki Jupitrov sine!**

DIOKLECIAN (s nosiljke) — **Šta je to? Sud bezbožnim kršćanima?**

JULO — **Da... jest... auguste domine imperator!**

DIOKLECIAN — **Onda ću sići.** (Silazi uz pomoć vojnikâ.)

GLASOVI — **Vivat imperator! Vivat Jovius! Vivat Magnus!**

PRVI GRAĐANIN — **Živio car Dioklecian!**

DRUGI GRAĐANIN — **Živio car Salonitanin!**

DIOKLECIAN (ide napried) — **Jest! Vaš! Samo i vi ostanite Salonitani i vjerni staroj rimskoj vjeri!** (Došao do Jula) — **Namjestnik Julo, je li?** (Pruži mu lievu papuču, zlatom i diamantima vezenu na cjelov.)

JULO (ljubeći lievu papuču) — **Kajo Aurelije Julo!** (Ustane.)

SKAURO (u isto doba ljubi desnu papuču) — **Marko Lucilije Skauro!** (Ustane.)

DIOKLECIAN (gleda po stupovima) — **Edikti nisu razderani kao na iztoku.**

JULO — **Tko bi se usudio, auguste domine imperator?**

DIOKLECIAN (idući sve više napried) — **E, u Nikomediji su se usudili. Pače i palaču su mi kušali dva puta podpaliti. Na armenskoj su granici njihovi svećenici izklicali mi i protucara. U Egiptu i Palestini bilo je uličnih tučnjava.**

JULO — **Ovdje toga nema, auguste domine imperator!**

DIOKLECIAN — **Ali zato u Sriemu! Vojnici, radnici, klesari! Sva sila.**

JULO — **Nobilissimus cezar Galerije otišao je sam tamo.**

DIOKLECIAN — **I carica Valerija?**

JULO — **Ne znamo, jer sanctissima dođe i ode u nadkritoj nosiljci. Nitko je ovdje ne pozna.**

DIOKLECIAN — **Vrši li se već i ovdje naš treći edikt?**

JULO — **Da, od danas, auguste domine imperator, samo što se težko, jako težko obraćaju unatoč blagih opomena i savjeta... Tvrdoglavi su.**

DIOKLECIAN — **U Siriji su na moju rieč i biskupi žrtvovali.**

JULO — **Ovdje tek jedan presbiter za nevolju i** (brzo pokazuje na Fausta) **ovaj tu građanin.**

DIOKLECIAN (gleda Fausta, koji je još uviek na zemlji, ali je podigao glavu) — **Ovaj? No, ti si pravi Salonitanin! Smiješ mi poljubiti papuču! No!... No!...**

FAUSTO (je čas oklievao, a onda je poljubio papuču).

JULO — **Učinio sam ga za nagradu svojim pisarom.**

DIOKLECIAN — **Više. Ja ću ga načiniti nadzornikom robova tu kod gradnje moje palače. Prekrasan granit i porfir stigao je na velikim brodovima iz Egipta. Sfinge iz Astonana. Sve će to robovi nositi, a** (Faustu) **ti ćeš ih nadzirati. Ustani! Kako ti je ime?**

FAUSTO (ustao) — **Fausto.**

DIOKLECIAN — **Liepo, sretno ime!** (Ide lievo Septimiju) — **A ovo je valjda tvrdokorna kršćanska zvier...**

JULO (hrli) — **Šiban je već drugi dan, i solju namazan, ali uviek isti i još gori. Mi se s njima, auguste domine imperator, više mučimo nego oni sami.**

DIOKLECIAN — **Ne će im se raditi ni služiti državi, nego onako: jeftino svome Bogu! Je li?** (Približio se Septimiju) — **No, ne ćeš li na koljena?**

SEPTIMIJE — **Padam samo pred mojim Bogom na koljena i njemu jedinome služim.**

DIOKLECIAN (prezirno) — **Isti prkos kao na iztoku!** (U rugu) — **A koji je to Bog?**

SEPTIMIJE — **Onaj kojega vi ne ćete da poznate, a koji će svima suditi...**

DIOKLECIAN (upada) — **... po djelima našim. Znam već te brbljarije o nekomu, koga nisi ni u snu vidio, a mene evo gledaš i vidiš. Ja sam tu. Znaš li me, tko sam?**

SEPTIMIJE — **Smrtni čovjek i unuk roba kao i ja!** (Zgražanje u svjetini.)

JULO (naglo otraga daje rukom znak za mir.)

SKAURO (koji je u nekoj daljini bio otraga, skočio je strjelimice na Septimija, pograbio ga za vrat, srušio na zemlju i pognuo mu glavu prema zemlji, i tako ga drži.)

DIOKLECIAN (u isto vrieme silno razjaren) — **Na koljena!** (A onda pošao na desno težko se svladavši, naglo se zaustavi i okrene) — **Jest, rob. Robovao sam svojim bogovima, svojoj državi, svojim podanicima — i tebi kao i sebi — ali sam ipak na vrhu, car sam tvoj... car, razumiješ li, koji je nogom odgurnuo barbara i stao na glavu gadnoj kršćanskoj zmiji.** (Stane Septimiju desnom nogom na glavu.)

SVJETINA (viče) — **Ad bestias! Ad bestias!**

DIOKLECIAN (digao mu nogu s glave) — **Jupitrov sam sin, nesreću!**

SEPTIMIJE — **Sotona si! Sotona!**

GLASOVI SVJETINE (divlje) — **Ad bestias! Ad bestias!**

DIOKLECIAN — **Jest, ad bestias!** (Julu) — **Je li spreman amfiteatar?**

JULO — **Jest, upravo danas, auguste domine imperator, htio sam sve, koji su osuđeni na smrt...**

DIOKLECIAN — **Koliko ih ima?**

JULO — **S ovim tu sedam!** (Brzo uzme pergamenu) — **Ovdje su, auguste domine imperator. Prvi biskup Dujam.**

DIOKLECIAN — **Nek bude! I to odmah sad! Sam ću doći gledati.** (Uzima pergamenu od Jula.)

SKAURO (s vojnicima ide otraga) — **Circenses! Circenses!**

GLASOVI SVJETINE — **Io circenses! Vivat Diocletianus!**

JULO (slugama) — **Odvedite ga onima za amfiteatar!** (Pisarima) — **Đakon Septimije smrt!**

9. prizor

Dioklecian, Julo, Fausto, pisari, tamničar, sluge, vojnici tjelesne straže

DIOKLECIAN (Julu) — **Nek je i svjetina otišla. Iako su sudovi javni, ipak je dobro, da se ulice zatvore vojnicima, pa da se ne propušta svatko. Tu se čuje koješta protiv vjere i vlasti...** (Gledajući u pergamenu) — **A na što su ovi ostali osuđeni?**

JULO — **Na tamnice!**

DIOKLECIAN — **Tako? Da u njima bezkoristno leže! Nije li namjestnik Julo ništa mislio na moju palaču? Treba dići šestnaest kula i mauzolej nebu pod oblake i doksate sa stupovima u samom moru.**

JULO — **Auguste domine imperator, sacratissime!**

DIOKLECIAN — **A kamenolomi u Trogiru, perfectissime domine? A oni na Braču? Grčki arhitekti bezposliče, jer je vapnenac još u zemlji. Pa vodovodi?**

JULO — **Nisam dobio nikakvih naloga, sacratissime. U buduće ću...**

DIOKLECIAN — **Ne u buduće, nego odmah danas sve na radnju u moj grad, jer do godine u ovo doba mora biti sve pod krovom!**

JULO — **Razumijem, auguste domine imperator!**

DIOKLECIAN — **Kad su ti moji zemljaci tako tvrdi kao njihovo kamenje dalmatinsko, nek još jače otvrdnu u kamenarama. Ili — nek se smekšaju, kad im dojadi prisilna radnja. Jer uviek treba, kako i u ediktu stoji, »svakako nastojati«.**

JULO — **Mi i nastojimo, auguste domine imperator!**

DIOKLECIAN — **Ja sam u Siriji uvjerio njihova biskupa o jedino pravoj Jupitrovoj vjeri. Biskupa! Ganuo se, obratio se i postao naš »pontifex maximus«.**

JULO — **To se i ovamo čulo, sacratissime, i držali smo to čudom, jer naš biskup...**

DIOKLECIAN — **Dujam?**

JULO — Pred njim padaju svi. On je sav taj narod i uzbunio. Drže ga čudotvorcem.

DIOKLECIAN (odlučno) — A ja ću i s njim pokušati.

JULO — Usuđujem se misliti, auguste domine imperator, da je bez koristi.

DIOKLECIAN — No bar da ga vidim. Hoću da dođe.

JULO (vikne lievo) — Dovedite biskupa Dujma!... Ja ga nisam ni preslušavao. Cezar Galerije odredio ga je kao najopasnijeg: prvog na smrt.

DIOKLECIAN — Dobro je učinio. Udri pastira, i ovce će se razbjeći — to je po njihovom. Ali valjda ipak nije ni bolji ni gori od onih na iztoku.

JULO — Ne znam, auguste domine imperator, ali on ima u sebi nešto, što se ne da opisati, nešto, što...

10. prizor

Prijašnji i Dujam

DUJAM (došao s lieva sputanih ruku) — I vodit će vas na sudove...

DIOKLECIAN — Nije to sud, Dujmo, nego carski razgovor. Gospodar svieta, Salonitanac, odlikuje s tim salonitanskog biskupa. (Slugama) — Skidajte mu okove!

SLUGE (skidaju Dujmu okove).

DUJAM — I ne mislite što ćete govoriti, jer Duh božji...

DIOKLECIAN (nastavlja) — ...koji je u vama, govorit će za vas. Nisam te zato zvao, da slušam, što sam već čuo i što su te drugi naučili.

DUJAM — A kako su nas naučili umirati? I tko nas je naučio ljubiti? I predobivati duše? (Osupne se, jer je vidio Fausta) — Fausto!

FAUSTO (pao do nogu Dujmovih) — Oprosti, sveti otče! Žena i otac bili su tu. Doveli maloga sina...

JULO — Žrtvovao je!

DUJAM — Ako se pokaješ u srdcu svome...

FAUSTO (sretan) — Sve je prošteno?

DUJAM — Dobar pastir ostavio je devetdeset i devet ovaca, a pošao za jednom izgubljenom.

JULO — Zar voliš okove od carske službe, luđače?

DIOKLECIAN — I slobode?

FAUSTO — Ovo malo na slobodi bio sam okovan.

JULO — Onda ćeš vući kamenje za carsku palaču. (Pisarima) — Pišite: Fausto Niger — prisilni rad.

SLUGE (vežu Fausta).

DIOKLECIAN (naglo) — Ne prisilni rad, nego smrt! Tko ovako svoju rieč poreče, nek umre!

DUJAM — Ne sudite...

DIOKLECIAN (nastavlja) — ...da ne budete suđeni!

JULO — Izpravite: Fausto Niger ad bestias! (Poslije odpravlja pisare s pergamenama.)

DUJAM (za Faustom, koga sluge odvode) — Ništa ti ne će biti težko za Krista, Fausto!

11. prizor

Dioklecian, Dujam, Julo, sasvim otraga vojnici; na koncu sluge

DIOKLECIAN — A... dakle takva ti čudesa činiš!?

DUJAM — Bog to ne da duši, da propadne.

DIOKLECIAN — I na moj su jedan mig srtale legije u smrt — ali ded ti tu pred mojim očima načini čudo, pa ću ti vjerovati. Da onaj žrtveni oganj tamo ugasne na tvoju rieč! Nek ti to učini tvoj Bog!

DUJAM — Niti sam ja iztočni mag ili čarobnjak, nit će Bog na svačije rieči i u svako doba očitovati svoju volju — ali kad bi to trebalo i kad bih živo u duši povjerovao, ugasnuo bi plamen.

DIOLECIAN (smije se) — Je li? A vidiš — čekaj... ti si biskup (odgrne mu gornje odielo) ...morao bi imati (uhvati mu drveni križ)... imaš skrivena ta židovska vješala! Samo drven ti je križ— oni su na iztoku počeli bili nositi srebrene i zlatne (strgnuo mu u razgovoru križ s vrpce)... vidiš to bi tvoj Bog morao svakako štititi, a (baci križ u plamen) gledaj... gori... pucketa kao i drugo drvo — bit će pepeo. Gdje ti je čudo? Gdje ti je Krist?

DUJAM — I od njega su na križu tražili neprijatelji njegovi čudo: »Ako si sin Božji... siđi s križa!« Ali da je i sišao, rekli bi bili, da je čarolija, kao što bi i ti, da taj plamen... Ah! (Spazi, kako titra plamen) — A! Gledaj! Gasne! ...Ovako će nestati i onih, koji proždiru Krista.

DIOKLECIAN (se malo prenerazio bio, a onda se sabere) — Nije bilo dosta smole.

DUJAM — Ja sam ipak čas prije poželio, da ugasne.

DIOKLECIAN — Ali i tvoj križ je izgorio.

DUJAM — Sve vaše poganske vatre nisu kadre da popale šume, u kojima rastu sveđ nova stabla i čekaju, da budu križevi po cielom svietu.

DIOKLECIAN — Na vašim lješinama.

DUJAM — I na njima u imenu Njegovu!

DIOKLECIAN — Vi dakle h o ć e t e, da vas ubijamo i sami tražite smrt. Ta valjda vas je vaš Bog stvorio da živite!...

DUJAM — Da se sjedinimo s njime u vječnosti — a to ćemo još prije, ako prolijemo svoju krv, kako ju je prolio njegov sin...

DIOKLECIAN (nastavlja) — ...za naše griehe. Znam to sve. Ali vi s tim griešite proti vlasti, a On vas je učio, da se valja vlasti pokoriti. Svaka vlast je...

DUJAM — ...od Boga, da! Od njega je sunce, ali i gromovi. I ti si možda bič u ruci Gospodnjoj, kojom bije nevaljalu djecu; grješni smo pred Njim; počeli smo se podavati opačinama kao i pogani. Ti si potresao stablom; gnjilo, mlako i nestalno odpalo je, a ovo, što nas podrezuješ, još ćemo jače granati.

DIOKLECIAN — Dakle ti ne ćeš da dadeš »caru, što je carevo«?

DUJAM — Daj ti najprije »Bogu, što je božje«, a onda ćemo mi svi bez razlike dati tebi, što je tvoje i što će biti tvoje.

DIOKLECIAN — Ne razumijem te, biskupe! Ti kanda...

DUJAM — Čuj me, svietli care! Sviet se ne može ustaviti; vrieme je jače od nas. Zato si i ti sasvim prevrnuo staru rimsku državu: u vladi, u upravi, u svemu. Dovrši svoje djelo. Prevrni je i u vjeri, koja je također ostarjela, koja umire...

DIOKLECIAN — Jupitrova je vjera bila moja sreća: u njoj sam se popeo do carstva, a dovršit ću svoje djelo, kad vas sve — ali sve uništim.

DUJAM — Pusti na smrt bolestnome, da umre! i... (zastane, živo ga gledajući) budi naš!

DIOKLECIAN — Kršćanski car?!

DUJAM — Vladat ćeš cielim svietom, a u nama ćeš imati prve i najvjernije vojnike.

DIOKLECIAN — I to si naučio od iztoka. Sve su to već i tamo htjeli. Ali ja ću tebi ponuditi nešto pametnije, što može biti: budi u mojoj novoj palači svećenik Eskulapov i moj prijatelj, pa ćemo razpravljati o Jupitru i Kristu.

DUJAM — Ne će tamo biti ni Jupitra ni Eskulapa. (Gleda ga) — Slavni care! Dok je još vremena, budi naš! Car cieloga svieta. Car dušâ...

DIOKLECIAN (okrene se Julu) — Ovaj je još opasniji nego li ste vi svi mislili i nego li sam se nadao. Ovaj mora u smrt.

DUJAM — Ako ne ćeš ti, hoće netko iza tebe. »Diocletianus« ne će da bude »Magnus«, ali će doći drugi, koji će na carski grimiz objesiti zlatni križ. On će biti — Veliki.

DIOKLECIAN — Galerije možda? Taj će vas dotući — kao miševe. Je li, namjestniče?

JULO — Ne znam, da ih tko mrzi više od cezara Galerija.

DUJAM — Jači od Galerija i od svih — on će udariti na štitove svojih vojnika slova Kristova — on sa slovima kao u Krista... »C«... »C«! »Magnus«...

DIOKLECIAN (Julu) — Počeo je bulazniti.

JULO — To sad proriče.

DIOKLECIAN — Žao mi ga je, ali mora umrieti. Odviše govori.

DUJAM (sav se preobrazio, kao u viziji) — Vidim žene s bielim platnom i miomirisima, gdje sahranjuju naša trupla: palce umaču u krv našu i čine na čelu znak križa, kosti nam raznose po svietu kao sjene u tisuće duša.

DIOKLECIAN — Vidim tvrdokornog Dujma od lavice proždrta!

DUJAM — Vidim bolestnike, kako se izcjeljuju na grobovima našim, na kojima se — gle, podižu crkve Bogu...

DIOKLECIAN — Ne, ne ćete legende o sebi, da i poslije smrti bunite ljude kao vaš Krist. Sasjeći ću vas i spaliti, da vam vjetar pepeo raznese, ili ću vas u olovnim liesovima poslati na morsko dno, dok ću ja u svom mauzoleju počivati na vieke kao egipatski kraljevi u svojim piramidama. (Rika zvjeradi.) — Čuješ li tamo zvieri — s tobom ću početi!

DUJAM — Tko umire za Boga, ugledat će ga odmah, a ti ćeš ga prije ugledati, a onda umrieti. Lutat ćeš po palači kao vukodlak, a gonit će te Krist.

DIOKLECIAN — Ha-ha-ha! A onda?

DUJAM — Ne će ti biti poganomu tielu traga. Bog će smrviti gonitelja kršćanâ, a grobnica njegova bit će kršćanska crkva.

DIOKLECIAN (prestane se rugati) — Crkva? Moj mauzolej?

DUJAM — Kršćanska crkva svetih mučenika!

DIOKLECIAN — U tamnicu! Taj luduje. I prvi u arenu!

JULO (otraga slugama) — Okujte ga, a onda sve na smrt osuđene u amfiteatar!

SLUGE (dolaze i okivaju Dujmu ruke na leđima).

DUJAM — I ubijat će vas u ime moje — i pred divlje će vas životinje voditi... ali ja ću biti s vama. (Odlazi lievo.)

12. prizor

Prijašnji bez Dujma; poslije tamničar

DIOKLECIAN — Na iztoku mi bar proricali nisu! (Ogleda se, jer je nastala mala tmina) — Nije li se tu nešto smračilo?

JULO — Oblak je zastro sunce, auguste domine imperator.

DIOKLECIAN — Ako ih ima ma samo još deset takvih, onda će se morati najstrože — još jedan edikt... (Buka — vika ženâ i tučnjava lievo u tamnici.) — Šta je to? Buna?

JULO — Čudno! Neki ženski glasovi!

TAMNIČAR (banuo s lieva; Julu) — Perfectissime! Kršćani hoće da oslobode svoje od smrti. Vodi ih neka žena zamotana lica.

JULO — A straže?

TAMNIČAR — Tjeraju ih!

JULO — Pohvatati ih treba!

TAMNIČAR (ode lievo).

(Vika: »Pustite ih! Pustite Dujma!«)

DIOKLECIAN (svojima otraga) — **»Jovianie, tamo u pomoć! Onu ženu dovedite amo!** (Vojnici odu lievo. Buka jenjava.)

13. prizor

Dioklecian i Julo

DIOKLECIAN (porugljivo) — **Ovdje nema tučnjavâ, namjestniče!**

JULO (gleda otraga lievo) — **Odmah će biti pohvatani, auguste domine imperator!**

DIOKLECIAN — **I onda sve bez razlike: na smrt ili na robiju. Bez razlike — tako će glasiti moj četvrti edikt.**

ŽENSKI GLAS (s lieva) — **Pustite Dujma! On je svetac!**

DIOKLECIAN — **Jupiter!... Ona!** (Julu brzo i strogo) — **Tu ženu ovamo... meni nasamo!**

JULO — **A one da spremim za arenu?**

DIOKLECIAN — **Da, i čekati moju zapovied.**

JULO — **Na zapovied, sacratissime!** (Ode.)

DIOKLECIAN — **Ona!** (Bolno) — **Ona!**

VOJNICI (dovode ženu, koja je omotala glavu s koprenom).

DIOKLECIAN (vojnicima pokazujući otraga) — **Zatvorite ulice i forum!** (Vojnici se u daljini postave na stražu.)

14. prizor

Dioklecian i Valerija; u daljini stoje vojnici

VALERIJA (u prostoj odjeći; zbacila koprenu, uhvatila ruku Diokleciianovu i klonula na nju) — **Ne ubij Dujma!**

DIOKLECIAN — **Nije li te stid? Sa svjetinom — carica?** (Okrene se od nje.)

VALERIJA — **Nitko me tu ne pozna... O, ne krvari ruke na njem! On je svetac.**

DIOKLECIAN — **Odkud ga poznaješ... i svu tu prostotu?**

VALERIJA — **Ali, otče, nije on...**

DIOKLECIAN — **Odgovaraj pred otcem kao pred sudcem!**

VALERIJA — **Noću sam — ovako preodjevena — išla i ovdje na naše sastanke, na naše agape. O, otče, da ti je samo jednom ići tamo, pa da osjetiš sve nadzemaljske slasti!**

DIOKLECIAN (naglo i strogo prekidajući) — **Šta radite tamo?**

VALERIJA (zanosno) — **Molimo se i... prenosimo se Njemu. O, to su radosti i sreća! Tu se osjeti Bog u srdcu. I noćas u tamnici,..**

DIOKLECIAN — **U tamnici?**

VALERIJA — **Svi smo zajedno molili za Dujmom.**

DIOKLECIAN — **On te zna, tko si?**

VALERIJA — **On jedini. Bog je u njem. Zar ti nisi, otče, gledajući i slušajući kršćane po sudnicama, osjetio Boga?**

DIOKLECIAN (okrene joj se) — **Nisam. Da samo samo i jednom, sâm bih sebe u ime državne vjere osudio na smrt.**

VALERIJA (prestrašeno) — **Onda ćeš i njega, svetoga Dujma?**

DIOKLECIAN — **Sve i... tebe bih, kao Bruto svoga sina, kad bih znao, da su te prepoznali kao moju kćer. A ovako ćeš biti, da nitko ne zna, odpremljena u dvor — kao da nije ništa ni bilo — a onda ćeš sa mnom u Sriem Galeriju; nek pazi na te, da nam ne činiš sramote i da se jednom dozoveš pameti. Tvojim se imenom zove jedna provincija na Dunavu; cielo će ti carstvo pripasti kao Galerijevoj carici, a ti hoćeš silom dolje među Dujme, Sebastiane i ostalu bagru, da gaziš djedovsku vjeru, da sramotiš otca — otca, koji te voli.**

VALERIJA — **Ti voliš samo svoju državu.**

DIOKLECIAN — **Još više: ja sam joj služio kao pravi rob. I upravo zbog te države ti bi se morala pokoriti otcu, ako ga voliš. Zbog države!**

VALERIJA — **Ima država, najveća od svih, a to je ljudsko srdce. Ono mora progovoriti Bogu svome.**

DIOKLECIAN — **Ali u najvećoj tišini!**

VALERIJA — **Kako, otče? Dakle ipak smije...**

DIOKLECIAN — **Ali da ga nitko ne čuje kroz carski oklop!**

VALERIJA (veselo) — **Ti mi dakle dopuštaš, otče...**

DIOKLECIAN — **Samo u srdcu. Dalje ne! Pred svjetinom ne!**

VALERIJA — **Ni pred Galerijem?**

DIOKLECIAN — **Njega ne ćeš okrenuti!**

VALERIJA — **Ali ako ga ipak...**

DIOKLECIAN (smije se) — **Onda dođi u moju palaču da i mene okreneš!**

VALERIJA (umolno) — **Doći ću. Danas bar pusti Dujma!**

DIOKLECIAN — **Želiš li, da držim svoju riječ tebi, nemoj tražiti, da je drugdje kršim. Osudu sam mu potvrdio i sad će »ad bestias«...** (Lievo gleda) — **Već su i spremni, čekaju tek moju riječ.** (Vikne) — **Namjestniče, u arenu!**

GLAS JULOV (otraga) — **U arenu!** (Zamnije pjesma »Resurrexit«.)

VALERIJA — **Zar ćeš zbilja?**

DIOKLECIAN — **Ni riječi više!**

VALERIJA — **Rajski zvuci...** (Sklopi ruke.)

DIOKLECIAN (Valeriji) — **Ti se zastri! Za stup tamo i,.. samo u srdcu!** (Postavi se desno otraga.)

VALERIJA (se sakrije za stup lievo, ali tako, da može vidjeti, i klekne; kad opazi mučenike, moli) — **Pođite po vience mučeničke! Sveti Dujmo, moli za nas!... Svi sveti mučenici, molite za nas!**

15. prizor

Prijašnji, tamničar, Dujmo, Asterije, Septimije, Fausto i još trojica mučenika; Julo

(Pjesma sve jača, a onda se pojave s lieva: tamničar, za njim dvie sluge s kopljima, a onda Dujam, pa Asterije i Septimije, onda Fausto s trojicom mučenika; za njima opet dvie sluge s kopljima. Svi mučenici pjevaju lagano idući od stupovlja prema cesti u pozadinu.)

DIOKLECIAN (stao pred njih) — **Stanite!** (Pjesma umukne.) **Još ima vremena! Koji od vas ostane ovdje i žrtvuje, ne će umrieti, nego će biti moj prijatelj. Jedna samo rieč...**

SVI (kao po dogovoru okrenu se složno i pjevajući opet odlaze van, po cesti desno).

16. prizor

Dioklecian, Valerija, Julo, tamničar, Apolonije

DIOKLECIAN — **Nitko!** (Za njima) — **I niste za drugo, nego da vas zvieri raznesu!** (Mahne rukom otraga) — **Apolonije!**

TAMNIČAR (dotrči iz amfiteatra i šapće nešto Julu).

APOLONIJE (dođe s dva vojnika) — **Sacratissime!**

JULO (pokloni se Dioklecianu) — **Auguste domine imperator! Narod je već nestrpljiv.**

DIOKLECIAN — **Nek počnu samo. Mi ćemo već doći.**

JULO (tamničaru) — **Centurion Skauro nek počne igre!**

TAMNIČAR (ode desno otraga).

DIOKLECIAN (Apoloniju i vojnicima, pokazujući na Valeriju) — **Onu ćete matronu u mojoj nosilici odnieti u carske odaje, a onda s nosilikom doći po me u amfiteatar. Postupajte s njom kao s matronom.**

APOLONIJE — **Na zapovied, sacratissime domine imperator!**

JULO — **Zar se obratila?**

DIOKLECIAN (kratko) — **Da.**

VALERIJA (ustala još prije, a sad ide između jednog i drugog vojnika otraga, a oni za njom; ostali su vojnici tjelesne straže poredani na cesti za odlazak; Apolonije ide za njom).

17. prizor

Dioklecian, Julo, poslije Telije, vojnici

(Rika životinja s desna, neko vrieme jako, a onda prestane naglo.)

JULO — **Počeli su već.**

DIOKLECIAN — **Da, da, ali treba uhoditi njihove noćne sastanke — aga... aga...**

JULO — **Agape! Poznati su mi.**

DIOKLECIAN — **I sve ih onda pohvatati.** (Ide otraga, da će u amfiteatar) — **Zatim malo pripaziti na te stražare. To su sve potajni kršćani. Oni puštaju i druge u tamnicu na molitve i pjevanja.**

JULO — **Pazit ću odsele strože, auguste domine imperator!**

TELIJE (leti sav zapuhan s desna) — **Velika strava u cirkusu!**

DIOKLECIAN — **Šta je?**

TELIJE — **Zvieri ne će ni da se dotaknu kršćana!**

DIOKLECIAN — **Valjda nisu dosta izgladnjele!**

JULO — **Ili su se oni opet namazali kakvom mašću!**

TELIJE — **Biskup Dujam kleknuo i podigao glavu nebu. Onda je dotrčala lavica — ali najednom stala, i polako prišla Dujmu, legla uz njega i stala mu lizati ruke. Neki su kršćani počeli klicati: »Bog! Bog!« Ja sam pogledao u Dujmovu glavu... Sva je sjala. Ja sam vidio...**

DIOKLECIAN (strogo) — **Šta si vidio?**

TELIJE — **Boga! Bog je kršćanski veći od svih bogova i careva.** (Baci koplje) — **Ne ću vam više služiti!** (Klekne i sklopi ruke.)

DIOKLECIAN — **Na mjestu da se ubije!** (Julu) — **Od sutra sud svaki dan! Svaki dan!** (Ode desno otraga.)

(Dva vojnika su na mjestu proboli Telija kopljem.)

ZAVJESA

TREĆI ČIN

U Nikomediji

Čistina između dviju šumica. U pozadini dvie pinije i u daljini obrisi Nikomedije. U desnoj šumici kip Jupitrov na stupu, a izpod stupa priestolje. Tmuran dan 1. svibnja g. 305. po Kr.

1. prizor

Cezar Galerije, Maksimin Daja i tribun Skauro

(Otraga trublje, klicaji: **»Vivat Galerius — imperator!«** i udaranje štitova. Onda još jedanput odmjereno **»Vivat Galerius — imperator!«** Zatim šest kopljanika pođe između pinija, gdje ih tribun Skauro razmjesti: sa svake strane po tri. Onda se u žurnu hodu pojave: Galerije u grimizu s viencem na glavi i Daja s ogrtačem i mačem o boku.)

GALERIJE (mahnuo je rukom tribunu Skauru, nek pođe za njim; mrko s Dajom išao pred kip, a onda se ustavio) — **Šta je to, tribune? Da li se tako dočekuje budući car?**

SKAURO — **Klicali su, sacratissime: »Vivat imperator!« — kako sam ih naučio.**

GALERIJE — Da, naučeno je bilo i odrezano. Jesam li zato doveo ovamo solinskog centuriona Skaura? Gdje je ostao zanos, gdje radost?

SKAURO — Poslije će, sacratissime, sve bolje biti, kad bude svečano proglašeno. Ja ću već...

GALERIJE (upada) — ... naučiti. A to upravo ne ću. Makar i divlje, pijano nek se viče, samo ne onako mlako, bez glasa. A onda... (pokazuje na Daju) — Zar je ovo uza me konj ili perzijski poslanik? Zna li tribun Skauro, tko je ovo?

SKAURO — Budući cezar, vojvoda nobilissimus Maksiminus Daja.

GALERIJE — Da, budući cezar i moj nećak. Pa ni jedan poklik! Kao da vodim skitskog zarobljenika. Nijedan pozdrav!

SKAURO — U štitove su udarali... ali kazano mi je bilo, sacratissime, da je to tajna. Imao sam, sacratissime, zapovied: čuvati tu tajnu do posljednjeg časa.

GALERIJE — Jest, do sinoć, do jutros, ali dalje ne.

SKAURO — To se još sve može popraviti, sacratissime!

GALERIJE — Ja se i nadam. Car Maksimian i onaj tribun Konstantin moraju vidjeti, da su sve legije za nas i za one, koje mi hoćemo. Kad Dioklecian metne meni na glavu carski diadem, onda hoću...

SKAURO — Znam, sacratissime: radost, zanos!

GALERIJE — Isto tako kad Dioklecian zaogrne svojim grimizom moga cezara!

SKAURO — A ne će li, domine, biti danas proglašeni i vladari zapada?

GALERIJE — Svečano ne, tek će se najaviti. (Dodajući) — Ali i kod njihovih se imena mora klicati. Ne tako kao nama, ali ipak!

SKAURO — To ne treba našoj vojsci ni govoriti!

GALERIJE (neugodno iznenađen) — Zašto ne?

SKAURO — Sama će od sebe klicati. Budući car Konstancije svud je poznat kao blag i dobar čovjek, a njegov sin Konstantin...

GALERIJE (naglo) — Šta Konstantin?

SKAURO — Budući cezar Konstantin.

GALERIJE — Budući cezar!? Odkud Konstantin — cezar? Tribun Konstantin — cezar? Ne zna li Skauro, da je to buna i veleizdaja? (Biesno Skauru) — Tko je to preko noći proglasio tribuna Konstantina cezarom?

SKAURO (pokorno) — To tako govore vojnici među sobom...

GALERIJE — A zašto bi Konstantin morao biti cezarom?

SKAURO — Otac će valjda uzeti svoga sina za cezara.

GALERIJE — Sina? Je li meni vojvoda Daja sin? I jesam li ja bio Diokleciana sin? Ta zašto je i uređeno četverovlađe, da ne mora vlast ići od otca na sina. Zato budući cezar zapada nije sin Konstanciju, ali mu je rođak, Flavijevac..

SKAURO (pogađajući) — Vojvoda Flavije Sever!

GALERIJE — Jest, budući je Konstancijev cezar vojvoda Sever. (Oštro) — Konstancije ga je izabrao, car Maksimian pristao, a Dioklecian odobrio — pa šta tu ima kakva vojska govoriti? I čija vojska? Zar su to njegove legije ili naše?

SKAURO — To govore najviše oni, kojima je Konstantin bio tribun. Jako su ga zavolili vojnici, pa su zato svi i mislili.

GALERIJE — Ako se u svečanom času proglasa čuje ma jedan samo poklik kakvu cezaru Konstantinu, odredit ću iztrage i kazne, a odgovarat će mi vojnički tribun Skauro.

SKAURO — Razumijem, sacratissime domine!

GALERIJE — Ta šta bi Skauro učinio, da onako Dioklecian u svojoj starosti ili bolesti, ili od koga nagovoren, da se onako zaboravi zahvaliti na carstvu i produži vladu još za pet ili za deset godina?

SKAURO — Onda bih digao legije da kliču: »Vivat Galerius imperator!« sve dotle, dok ne bi moj dominus bio proglašen carem, makar silom!

GALERIJE — Tako je! To je odgovor, prvi moj tribune! Sad ti je prošteno sve ono od malo prije. (Metnuo mu ruku na rame) — Ali na posao! Dakle: Sever Cezar zapada, a nikakvi Konstantin! Za sve odgovara samo...

SKAURO (pokloni se) — ... tribun Skauro! (Ode naglo natrag do pinije.)

2. prizor

Galerije i Daja; otraga kopljanici

GALERIJE — Sad Maksimian i Konstantin mogu spletkariti koliko hoće!

DAJA — A zašto bi to njih dvojica htjela, da se car Dioklecian ne odreče vlade?

GALERIJE — Zašto? Maksimian bi i dalje vladao uz Diokla, jer njemu se jako težko odreći vlade. Konstancije je bolestan, brzo bi umro, a taj isti Maksimian uzeo bi Konstantina za cezara i ostao dalje. To znaju vladari zapada, pa su zato uviek zajedno.

DAJA — Maksimian će mu biti i tast, čujem...

GALERIJE — Da, kao što mu je i otcu.

DAJA — Pa Konstantin je još uviek naš talac. Kako bi bilo, da ga zadržimo, pa... (pokazuje na vrat sa stiskom ruke).

GALERIJE — Nije više talac. Danas će dobiti od Diokla propustno pismo, da putuje kući... i još pratnju! Ali šta da ih se bojimo! Kad me legije proglase carem, onda sam ja gospodar.

DAJA — A ja? Ako se Dioklecian ne zahvali, onda me ne može proglasiti cezarom.

GALERIJE — Ja ću te proglasiti. Ali ne boj se! On će se danas zaogrnuti grimizom. Samo ne zaboravi mu u tom svečanom času reći, da ćeš se uviek sjećati onoga, tko je taj grimiz nosio.

DAJA — Reći ću.

GALERIJE — A ako Maksimian i Konstantin pokušaju, legije su iza nas — a onda u odlučnom času kao i u bitci, samo ne izgubiti glavu!

DAJA — Ja sam još u tom sasvim neizkusan. Eh, da mač odlučuje!

GALERIJE — Ja i ne trebam od tebe drugo nego mač i vjernost. Ništa zato, što ćeš dobiti za sad tek Siriju i Egipat.

DAJA — Ja više i ne tražim, ujače.

GALERIJE — Poslije ćeš dobiti još i više, ali samo: vjernost. Pred ovim mi Jupitrom moraš priseći.

DAJA (diže objeručke mač zajedno s koricama) — Ovo je moj Jupiter, drugoga ne znam. I — na nj ti se kunem.

GALERIJE (zagrli Daju) — Iskren si. I ja već u toga slabo vjerujem. Ali zato ćeš se, nećače, svejedno boriti za staru vjeru, pa kršćane iztriebi iz svojih obiju provincija.

DAJA — Sve ću ih pod mač okrenuti.

GALERIJE — Ne zbog njihova Boga, već zbog toga, što im je Konstantin potajni prijatelj. Njegova je mati Jelena našla tobože u Galileji onaj pravi križ, na kojem je bio njihov Krist razapet, pa zato oni gledaju u njemu svoga budućeg cara.

DAJA — Najprije su predobivali Diokleciana, a sad Konstantina.

(U daljini odmjerena vika: »Vivat Maximianus imperator!«)

GALERIJE — Eto bar Maksimiana!

(Opet odmjeren pozdrav »Vivat Maximianus imperator!« a zatim se između pinija javi car Maksimian s četiri kopljanika, koji se poredaju sa svake strane po dva do onih prijašnjih.)

GALERIJE — Vidjet ću odmah, je li već što smislio stari jazavac.

3. prizor

Prijašnji i Maksimian

MAKSIMIAN (u oklopu i s kacigom na glavi, hiti prema Galeriju usitnivši korake) — Dobro jutro, amantissime! Već ovdje?! (Pokazuje na Daju) — A ovo je zacielo tvoj dragi nećak Maksiminus.

GALERIJE — Da, moj budući cezar.

MAKSIMIAN (uhvati Dajinu ruku i drži je tako) — Dobro si ga skrivao. Jak je i — divlji. Naše gore list. Barbar! (Pusti mu ruku; Galeriju) — Samo ćeš mu ipak morati malo kosu podstrići, bar toliko kao sebi. Ja sam se (skine kacigu) vidiš... sasvim ošišao.

GALERIJE — Gotovo da već i nisi imao više šta.

MAKSIMIAN — U Rimu su mi rekli, da naličim kipovima Julija Cezara.

GALERIJE — Po ćeli valjda.

MAKSIMIAN — Luda glava ne siedi i ne ćelavi, veli rimska poslovica.

GALERIJE — Ti si se već sasvim porimljanio.

MAKSIMIAN — Pa naš Sriem i Dalmacija pripadaju zapravo zapadu.

GALERIJE — Gdje ćeš se ti odreći, ovdje ili u svom Milanu?

MAKSIMIAN — Ne znam. Kako car Dioklecian odredi.

GALERIJE — Prije si ga zvao Dioklom.

MAKSIMIAN — Nismo sami, a onda on je još uviek car.

GALERIJE — Još malo. Već danas putuje. U Aspalathos. A kud ćeš ti?

MAKSIMIAN — Ne znam.

GALERIJE — Kako... »ne znaš«?

MAKSIMIAN — Što car Dioklecian odredi.

GALERIJE — Pa prisegao si, da ćeš otići kad i on.

MAKSIMIAN — Da, upravo tako: »kad i on«. Ali najprije mora on otići.

GALERIJE — Pa on će danas otići.

MAKSIMIAN — Ne znam. Ništa ne znam. On se od bolesti sasvim oporavio. Ako mu se u snu javi Jupiter, pa ga zadrži na priestolju, onda ćemo obojica ostati.

GALERIJE — A tako? Hm, hm! To si ti dakle tako sa zetom Konstantinom udesio. Dobro sam slutio. Zato si ti sličan Juliju Cezaru.

DAJA — I zato je Sriem na zapadu!

MAKSIMIAN — No, no! Nemojte se uzrujavati, gospodari iztoka! Bit će onako, kako odredi mudri car Dioklecian, otac sviju nas, a sin Jupitrov.

(Vani u daljini jasni klicaji: »Vivat Constantinus — »caesar«!)

GALERIJE (osupnut) — Šta je to?

MAKSIMIAN — Ništa. Volja vojske! Konstantin — cezar!

DAJA — To je urota.

MAKSIMIAN — Tako misle svi od veterana do centuriona, tribuna...

GALERIJE (upada) — I tebe, koji »ništa ne znaš«, a to znaš.

(Vani opet: »Vivat Constantinus caesar!«)

MAKSIMIAN — Ha-ha! cezar! I kako oduševljeno! Kršćani bi rekli: glas naroda, glas božji!

GALERIJE — A Dioklecian bi rekao, da se nema slušati vojska, nego volja vladara, careva i cezara — a vi možete i s kršćanima, ako hoćete.

MAKSIMIAN (u rugu) — Kršćana... nema!

4. prizor

Prijašnji i Konstantin

KONSTANTIN (dolje kod pinija maše rukom okrenut natrag prema vojsci, a onda dojuri napried biesan) — **Šta je to? Šta sam morao čuti kod legijâ?** (Galeriju) — **Mome otcu hoćete da podmetnete pijanicu Severa?**

GALERIJE — **Molimo našeg taoca i tribuna Konstantina, da mirnije govori.**

KONSTANTIN — **Talac sam cara Dioklecijana, a od danas ni njegov.**

GALERIJE — **Čemu se ljutiti na svoj rod? Sever je Flavijevac, izvrstan vojskovođa, a budući car Konstancije pristao je na nj.**

KONSTANTIN (upada) — **To nije mogao moj otac odobriti. Severa ne poznaju ni galske čete, ni britanska mornarica. Ona vojska mene želi i hoće. Imam pisma od nje. I ova me ovdje hoće, ali sad u posljednji čas proglasuje se tu Sever i određuju kazne onomu, tko i spomene moje ime. Čije je to djelo?**

GALERIJE — **Što će vojska u Galiji i Britaniji učiniti, to je stvar onih careva i cezara, ali naša vojska po najstrožijoj zabrani Dioklecianovoj nema izklicavati nikoga.**

KONSTANTIN — **A zašto onda rade centurioni za Severa?**

GALERIJE — **Zato, jer je netko prije radio za sebe laskanjem i podmićivanjem.**

KONSTANTIN — **To nije istina. Pustio sam ih da pliene osvojene gradove, ali za se nisam pridržao ništa.** (Galeriju) — **Nisam kao netko prisvojio za se zemlju od Alpa do Taura, a tomu cezarčiću dobacio tek Siriju i Egipat.**

DAJA (uhvatio se za mač) — **Tko je cezarčić, tribune?!**

MAKSIMIAN (Daji) — **Mir, mladi prijatelju!**

GALERIJE (u isto vrieme) — **Cezarčići su oni, koji bi htjeli biti cezari, a ne mogu!**

KONSTANTIN — **Oni će to biti: i cezari i carevi!**

GALERIJE — **Carevi kršćana — po njihovu proročtvu: sin Jelene Križarice — inače krčmarske kćeri.**

KONSTANTIN — **Da, a ne dačke vračarice.**

MAKSIMIAN (umiri ih) — **Tako vam Jupitra, prijatelji!**

(Vani trublje i daleka vika: **»Vivat Diocletianus imperator!«**)

MAKSIMIAN — **Eto već i Diokleciana.**

KONSTANTIN — **Zapad će tući te šumske care i cezare. Ex occidente lux!**

GALERIJE — **Pregnjili ste.**

DAJA — **Bolje i iz šume nego iz močvarâ!**

(Jača i bliža vika: **»Vivat Diocletianus imperator! Živio car Salonitanac!«**)

MAKSIMIAN — **Mir, vladari iztoka! Eto vam i Diokleciana!**

KONSTANTIN — **I dobro došao! Čut će ovo sve!**

GALERIJE — **Ne pomaže vam ništa. Dioklecian je uz nas i vojska je uz nas. Što se šepirite?** (Polazi otraga u susret Dioklecianu.)

KONSTANTIN — **Vidjet ćemo!**

(Galerije i Daja pošli su pred Diokleciana, koji se pojavi na nosiljci između pinija, te silazi s nje; dok su Maksimian i Konstantin ostali sprieda desno.)

KONSTANTIN (Maksimianu) — **Ako je pravi rođeni vladar, ne će se odreći danas.**

MAKSIMIAN — **Ali rob na priestolju hoće.**

KONSTANTIN — **Ti ipak pokušaj. Ako ne uspijemo, onda ćemo na svoju ruku.**

MAKSIMIAN — **Tako je. Nevjeru s nevjerom.**

5. prizor

Prijašnji, car Dioklecian, dva roba

(Vojnici su stali s nosiljkom, iz koje je polahko izišao Dioklecian u grimizu i s viencem na glavi; na to su četiri vojnika izišla sa štitovima pred njega, da ga dignu, kliknuvši: **»Ave imperator!«**)

DIOKLECIAN (odmahne rukom vojnicima) — **Ne, ne! Kakvi štitovi!** (Ide snažno napried sam prema Galeriju i Daji) — **Tko je zapovjedio štitove?**

GALERIJE — **Ja, otče, a i vojska sama...**

DIOKLECIAN — **Vojska sama ne ima ništa...**

GALERIJE — **Sjećaju se, veliki otče, kalenda Martovih, kad si se prvi put iza bolesti pokazao, pa te narod onako radostno...**

DIOKLECIAN — **Prostota to može, ali legije imaju tek ponoviti ili potvrditi, što mi hoćemo. To je izričito u mojim ediktima.** (Prema Daji) — **A ovo je taj tvoj nećak?**

GALERIJE — **Jest, otče. I ako Jupiter hoće, moj cezar.**

DIOKLECIAN (gleda ga) — **Dobar je.** (Daje mu ruku na cjelov) — **Smiješ mi poljubiti ruku, sinko!** (Ide mimo Maksimiana i Konstantina, te im kimne glavom) — **Zdravo, stari druže! Zdravo, tribune!** (Stane pred kipom) — **Jupiter!** (Pokloni se kipu, a onda se okrene) — **Znate li, da je veći i ljepši od onoga kapitolinskog u Rimu, komu sam morao pokloniti novu odjeću. Ovakav je isti u novom hramu moje palače kraj Solina. S jedne strane on, a s druge moj mauzolej kao piramida... Ali, možemo li početi?**

GALERIJE — **Ja mislim, da možemo.**

MAKSIMIAN — **Ne, ne možemo još...**

DIOKLECIAN — **Zašto? Što se dogodilo? Kakav znak na nebu...**

MAKSIMIAN — **Nije se ništa dogodilo. Jupitrov sine, a mi i ne želimo, da se išta dogodi.**

DIOKLECIAN — **Što to? Što hoćeš da kažeš?**

MAKSIMIAN — **Onako, kako sam uviek s tobom govorio, Diokle, bez okolišanja.**

DIOKLECIAN — **Šta je, Maksimiane?**

MAKSIMIAN — **Kratko reći ovo je: Nemoj se danas odricati carstva.**

DIOKLECIAN — **Ne?! A zašto?**

MAKSIMIAN — **Ti si čukao, da se navrši dvadeset godina moje vlade, a u tom je eto došla i tvoja dvadeset i prva. A zašto da se ne navrši i dvadesetpeta i trideseta?... pa da tako još pretečemo Augustova ljeta na priestolju kao jedini dugovjeki vladari rimski. Jupiter ti je eto već na smrt bolestnu vratio zdravlje. On to dakle hoće. On ne će da miruješ u zatočju solinskom, nego da vladaš dalje. Tako mislimo mi sa zapada, a da to danas javno zatražim od svih ovdje, što će doći — od vođâ i vojske — pristali bi uz nas. Prometnimo dakle današnju sjetnu slavu u veselu! Produžimo vladu!**

DIOKLECIAN — **Dakle, Maksimiane, samo zbog onih dvadeset i pet ili trideset godina?**

MAKSIMIAN — **Zbog koristi rimske države!**

DIOKLECIAN — **A ti misliš, da je šteta, ako odemo? Ne će li mene dostojno zamieniti Galerije, tebe Konstancije, a naše cezare njihovi odabranici?**

MAKSIMIAN — **Tebe, Diokle, ne može zamieniti nitko, niti će to ikad. Jer zašto se održalo ovo tvoje i naše četverovlađe? Zato, što se redom, po vremenu i po ljudima, stvaralo samo iz sebe kao grane iz debla: najprije si mene učinio cezarom, onda carem, onda Galerija cezarom i tako dalje — ali pravi si vladar bio uviek i svagdje samo ti. Odeš li, razpast će se to tvoje djelo. Galerije je nagao, Konstancije bolestan, a ja ću otići u zabit. Sever je nepoznat, Daja nevješa, pa će uz naše nasljednike nicati protucari i protucezari po provincijama. Galija i Britanija očekuju već sad pod stalno** (pokazuje na Konstantina) **ovoga ovdje za cezara, pa ne proglasimo li ga mi danas, proglasit će ga vojska sutra.**

DIOKLECIAN — **Je li to istina, Konstantine?**

KONSTANTIN — **Što će biti, ne znam, svietli care, ali znam što je bilo. Mladićem ostavio sam otca i svoje legije, ali sam našao u tebi drugog otca, a na tvom dvoru u ovo dvanaest godina školu za život. »Školu za vladara« — pisao mi otac, a tako su mislile i legije u Galiji i Britaniji. Ako je ipak moj otac pristao na vojvodu Severa, to je zato, što se nije htio protiviti volji** (pokloni se Dioklecianu) **svoga poočima, kao što joj se ne ću protiviti ni ja, ali mislim, da bi uz moga bolestnoga otca mogao i dalje biti carem moj budući tast** (pokazuje na Maksimiana), **a nad svima, kao i do sad, otac sviju nas i Jupitrov sin, svietli car, pa se priključujem molbi cara Maksimiana, da se danas — na želju careva, cezara, a i vojske — proglasi nastavak stare vlade, a nova da se ne bira.**

DIOKLECIAN — **I tako mislite... svi? Šta veli moj Galerije?**

GALERIJE — **Rekli su već oni: caru se Maksimianu hoće dalje carevati, a tribun Konstantin hoće da bude poslije otčeve smrti cezar. Zato treba car Dioklecian prekršiti svoju rieč i dalje vladati, to jest, da oni mogu zavladati. Ali onda zahtievam i ja, da budem danas proglašen carem, a momu nećaku kao budućemu cezaru da se dade uprava Sirije i Egipta. To je kratko i — mislim, jasno.**

DAKLECIAN — **A Daja?**

DAJA — **Slažem se s ujakom, a pokoravam se caru.**

DIOKLECIAN (pogleda ih sve u okrug) — **Tako? Tako? Je li to ona ljubav i sloga, na kojoj sam gradio četverovlađe rimskog priestolja? Je li to »familia sacra«, pred kojom treba da drhće barbar, a domaći da pada ničice? Je li to ona visina vladarâ, po kojoj sam odredio, da moji nasljednici vladaju, ali da se i odriču, jer smo svi, od Augusta i Mark Aurela pa dalje uz one iza nas, tek niz prolaznih karika, jedine stalne Jupitrove vlasti na zemlji? Jesam li zato u bolesti** (pokazuje na kip) **u njega molio i domolio današnje kalende majske, da sad prvi put u životu pod stare dane učinim drugčije nego sam smislio! Dvadeset je godina stara ta moja odluka — Maksimian zna dobro, jer je prisegao sa mnom Njemu u Nikomediji i u Rimu. Da Mu to nije bilo pravo, poslao bi mi bio smrt i ja bih umro u grimizu, ali On je htio da ozdravim, da skinem grimiz, da mu prinesem najveću svoju žrtvu: svladavanje sebe, samopriegor — veći od kršćanskog, jer se odričem najveće slasti, a to je vlast, i jer ne idem u smrt kao oni, nego u stari život, mirni i prosti, da sadim kupus kraj Solina, kao da nigda nisam bio car, i da sasvim sam štujem svoga otca Jupitra.** (Mala grmljavina) — **Čujete li, kako se iz daleka javlja moj »Jupiter tonans«? On to hoće, i ja to hoću, ali vi — vi ne ćete! Zbog protucara? Zbog protucezara? A nisam li ja već prve godine svoje vlade imao Karina i svladao ga? A protucarići u Egiptu, pa oni za kršćanskih buna — gdje su? Nestalo ih je, jer su se postavljali odozdo, preko noći! A tko je ostao? Moji cari i cezari — jer sam ih postavljao ja, odozgo, nakon duga promišljanja, kao što treba da ih postavljaju i moji nasljednici: svojom odlukom, bez naroda, bez vojske,** (prema Konstantinu) **bez ikakvih legija u Galiji i Britaniji. Zar hoćete da se vrate pretorianska vremena — četrnaest careva u sedam godina — da se prodavaju priestolja, na koja je lako sjesti, ali još lakše na njima poginuti. Hoćete li da opet uz-**

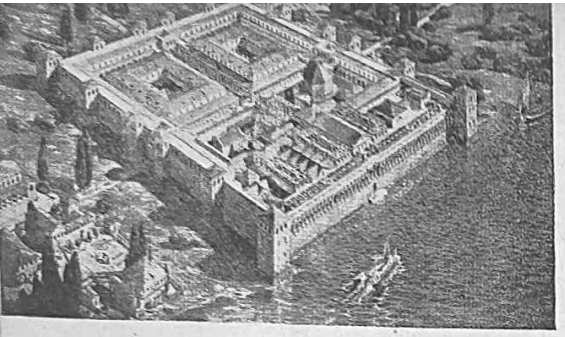

Dioklecianova palača u Splitu
Po nacrtu Hebrard-Zeillera

bibate mirno carstvo, da barbari provale granice, kojima smo im okovali ruke, a kršćani da navru iz zemlje, kamo smo ih satjerali, pa onda da vas bude careva sedam, a ni jedan! Ne, ne! Bit će onako, kako je određeno! (Maksimianu) — Mi se odričemo; (Galeriju i Daji) to su vladari iztoka, a Konstancije sa Severom vladari zapada. Galerije će biti prvi car, ma da je mlađi, jer je na iztoku i jer zamjenjuje mene. Tako jest i tako neka bude! (Konstantinu) — Ti ćeš, tribune Konstantine, sve to tako izporučiti otcu, a legije one tamo nek pouči, da imaju govoriti tek nakon vladara i klicati im nakon proglasa, kao što će i naše danas — je li, Galerije?

GALERIJE — Jest, tribuni su već upućeni, a i novi moj vikar Hierokle.

DIOKLECIAN — Tako! (Konstantinu) — A onda kaži otcu još i to, da kršćane potraži pod zemljom i da ih sasvim iztriebi. On je odviše blag, a oni bi ga možda kušali predobiti, kao što su i mene htjeli. Biskup solinski Dujam natucao je nešto o njihovu caru, kojemu će se ime počimati kao i njihovu Kristu: dakle Konstancije ili — Konstantin!... Ali treba im i tu nadu uništiti.

KONSTANTIN — Sve ću učiniti kako želiš, svietli care.

DIOKLECIAN — I ne protiviš se više, je li? No vidiš, da se i pokoriti umiješ. Ne može zapoviedati, tko ne zna slušati. (Bliže uz Konstantina) — Radije s legijama utvrđuj granice, uči se studeni i bojnim naporima, otvrđuj — ali i jačaj volju, da znaš svladavati sebe, pa danas-sutra, podlegne li Konstancije bolesti, znat će tvoj dragi rođak Sever, koga će uzeti za cezara. (Mahne rukom robu otraga.) Ja nisam nikad težio za vlašću, ali sam je čekao i mirno vršio. (Uzima od roba pergamenu) — Evo ti posljednji spis moje vlade: carsko pismo, da nisi više naš talac, da imaš pravo na državni četveropreg i pratnju. Pozdravi mi otca.

KONSTANTIN) — Zahvaljujem, sacratissime! (Ljubi mu ruku) — Ti ćeš uviek i kad se odrečeš, ostati naš gospodin i naš otac.

DIOKLECIAN (sa smieškom) — Da smo se bojali tih buna tamo, ne bismo te bili još pustili. (Prema Maksimianu) — A ti se smiri, stari i vjerni druže moj. Odmakni čašu od usta, iako ti je možda sladka. Do sad si mi sve po volji činio.

MAKSIMIAN — I ovo ću! Kad ti hoćeš da se odrečeš i kad od mene tražiš, neka bude!

GALERIJE — Ali za uviek.

DIOKLECIAN — Pa to se razumije. (Galeriju) — Ne ću svađe pred vojskom. Sad kao da nije ništa ni bilo.

MAKSIMIAN — Pa ja i nisam htio ništa drugo nego da te pripravim, da se ne iznenadiš, ako ti u Aspalathos dopre kakva viest.

DIOKLECIAN — Ne plašim je se, jer ja se zato i povlačim u svoju palaču, da vidim, kako ćete vi vladati bez mene. Jest, ja hoću da vidim, može li se i hoće li se održati djelo moga života. (Jača grmljavina.) Ali... Jupiter nas već opominje! Nek zatrube, da počnemo i da — svršimo. (Ide prema priestolju i sjeda na nj.)

(Galerije dao je znak trubljačima, koji zatrube, a onda ide desno od priestolja, zajedno s Dajom, dok su se Maksimian i Konstantin postavili s lieva priestolju.)

DIOKLECIAN — Tako! (Pokazuje na Galerija i Daju) — Ovamo iztok, a ovamo (pokazuje na Maksimiana i Konstantina) zapad! Na nama se ne smije vidjeti ni sjenka kakva razdora. Pred vojskom ćemo reći, da se odričemo zbog starosti i umornosti.

6. prizor

Prijašnji, vikar Hierokle, tribun Skauro, vojnik Gajan, vojnik Mauro, tribuni i vojnici

(Na glas trublje počeli su dolaziti vojnički tribuni, a među njima vikar Hierokle i tribun Skauro, zatim vojnici pojedinih legija, a među njima Gajan i Mauro. Svi su načinili krug s lieva, a onda se poklonili.)

DIOKLECIAN — Prijatelji i bojni drugovi! Izkupljujem rieč (pokazuje na kip) otcu Jupitru, vama i sebi. Evo ovdje danas, ne od kakva straha — jer ga nisam poznao u ovo dvadeset i jednu godinu ni od svladanih barbara, ni od uništenih kršćana — ne zbog bolesti, jer sam se evo, hvala Eskulapu, oporavio; ne po čijem nagovoru, jer sam do sad činio sve samo svojom voljom — nego star i umoran, odričem se rimskog priestolja, a sa mnom i moj drug Maksimian, da predamo vladu mlađima i čilijima, te da im dademo primjer, kako će i oni raditi, kad navrše godine, koje im je odredio Jupiter. Činimo to javno, da zakrčimo put svim onima, koji hoće da podrmaju naše odredbe. Ja još danas ostavljam Nikomediju i putujem u svoj vojnički »tusculum« Aspalathos, kraj Salonae, gdje sam udario sebi grobnicu na obali rodnoga mi grada.

GAJAN (naglo izišao i pao nice pred Dioklecianom) — Gospodaru - - - Veliki care! - - -

DIOKLECIAN — Šta je? Šta hoće ovaj vojnik?... Šta hoćeš?

GAJAN — Gospodaru naš! Ne ostavi nas! Vojska... ja... mi svi hoćemo, da ne odeš... da nam ostaneš. Što ćemo mi bez cara Diokleciana?

GALERIJE (u pô glasa Dioklecianu) — Veteran tjelesne straže cara Maksimiana.

DIOKLECIAN (Gajanu) — Ustani, prijatelju! Umiješ li saditi kupus?

GAJAN (ustao) — Umijem, gospodaru!

DIOKLECIAN — Onda nađi još desetak takvih, pa ćete sa mnom put Solina za vrtlare, kad me tako volite, ali — zapamti za uviek! — veterani nemaju odlučivati, tko će carevati. Hajde, hajde... saberi se, pa me sačekajte. Ako nam se kad prohtije mača, odsiecat ćemo kupusove glave. Hajde, reci svima: carska se ne poriče! (Gajan se smeteno pokloni i ode otraga.)

7. prizor

Prijašnji bez Gajana

HIEROKLE — Živio car Dioklecian!

SVI — Živio!

DIOKLECIAN — Ne više car i... Dioklecian, ne više, već onaj, koji sam bio: Diokle.

HIEROKLE — Ne, sanctissime, već onaj, koji ćeš biti — Bog!

SVI — Tako je!

HIEROKLE — Proglasimo Jupitrova sina Bogom!

SVI — Proglasimo.

DIOKLECIAN — Hvala vam! To će učiniti senat rimski iza moje smrti — a sad još rieč jednaku kao i ja, ima ovdje moj vriedni i dragi drug, car Maksimian.

MAKSIMIAN — Dakako... jednaku. Ja ću to isto javno učiniti u Milanu.

DIOKLECIAN — Naš predragi cezar Galerije, koji mi je u ovo dvanaest godina bio desna ruka i vjeran sin, časno me je zamjenjivao kao stražar iztoka i bič kršćana. Nek bude odsad prvi car.

HIEROKLE (dere se) — Vivat Galerius imperator!

Ostatci stare slave
Forum Romanum

SVI — Vivat! (Vojnici udaraju u štitove.)

DIOKLECIAN — Stupi napried, sinko!

GALERIJE (pokleknuo pred priestolje i skinuo svoj vienac s glave) — Otče!

DIOKLECIAN (skida diadem s glave) — Evo ti carskog diadema, da ga opet sretno i častno predaš svome nasljedniku. Zapamti: Nisu nam ga uz glavu sakovali, da ga ne možemo skinuti. Kaži još ovdje pred svima: koga uzimaš za suvladara?

GALERIJE (ustao) — Hoću za cezara ovoga ovdje vojvodu: Maksimina Daju. (Malo čuđenje.)

HIEROKLE (naglo zavikne) — Vivat Maximinus caesar!

NEKI — Vivat Maximinus!

NEKI — Vivat Maximianus!

ZAJEDNO (izmiešano) — **Maximinus... Maximianus!**

DIOKLECIAN (ustao s priestolja, gromko) — **Ne Maximianus, nego Maximinus!** (Daji) — **Ne poznaju te još! Ništa zato, nisu ni mene odmah svi poznali.** (Skida svoj grimiz.) **Pristupi amo!**

DAJA (pokleknuo pred Dioklecianom) — **Veliki otče!**

DIOKLECIAN (zaogrne Daju) — **Uzmi grimiz, poprskan krvlju neprijateljâ carstva! Nek ti ne bude Nesova košulja! Vladaj nad ljudima, ali vladaj i sam nad sobom!**

DAJA — **Uviek ću se sjećati onoga, koji je nosio taj grimiz.** (Ljubi Dioklecianu ruku.)

DIOKLECIAN (vikne) — **Udrite u štitove! Vivat Maximinus caesar!**

SVI (gromko) — **Vivat!** (Udaranje u štitove.)

DIOKLECIAN (sjedajuć) — **Ovako će isto moj drug Maksimian proglasiti u Milanu carem našega Konstancija.**

SVI (oduševljeno) — **Živio Konstancije!**

DIOKLECIAN — **A njegovim cezarom... Koga, Maksimiane?**

MAKSIMIAN (iza stanke, težko) — **Vojvodu Flavija Severa!** (Čuđenje i stanka.)

DIOKLECIAN (jače, gledajući oštro sve u naokolo) — **Vojvodu Flavija Severa!**

HIEROKLE — **Vivat Severus caesar!**

NEKI (slabo) — **Vivat!**

MAURO (otraga) — **Živio Konstantin cezar!**

DIOKLECIAN (oštro) — **Tko je to bio?**

SKAURO (izvede vojnika Maura) — **Ovaj ovdje!** (Mauro pao pred Diokleciana.)

DIOKLECIAN — **Šta si viknuo? Ponovi!**

MAURO (kao prije) — **Živio Konstantin cezar!**

DIOKLECIAN — **Tko te je naputio na to?**

MAURO — **Ja sâm. On je moj tribun. Mi ga svi hoćemo!...**

DIOKLECIAN (naglo) — **Ustani i ni rieči više! Valjda si kršćanin, kad si tako drzovit?**

MAURO (ustao) — **Nisam, domine!**

DIOKLECIAN — **Kad tako voliš svoga tribuna, ići ćeš u njegovu pratnju, ali pamti: da obični i tako golobradi legionarac nema izklicavati cezare. Ako kad tvoj tribun bude od svog cara proglašen cezarom, onda mu makar i prvi vikni: živio, ali... poslije cara! Dotle je pak tvoj cezar Flavije Sever. Je li tako, Konstantine?**

KONSTANTIN — **Jest, tako!**

DIOKLECIAN — **Tako nek i bude.** (Mauru) — **Idi svomu tribunu!** (Robovima) — **Nosiljku!** (Robovi odu otraga po nosiljku, a Mauro ide desno Konstantinu, poklonivši mu se.)

DIOKLECIAN (Ogrćući svoj obični ogrtač) — **Niti legionarac, niti centurion, niti tribun, nit cezar ne smiju ni raditi ni misliti drugčije nego njihov car, a carevi — onako kako Jupiter. Vojska ima vršiti carske edikte; ona može ljubiti svoje poglavare, ali ne smije odlučivati ni bez njih, ni o njima. Kakvi budete, onako će vam i biti!** (Jača grmljavina, našto Dioklecian uzlazi u nosiljku) — **Već me zove »Jupiter tonans«, moj otac. Budite i vi njegova djeca, budite ljudi!**

HIEROKLE — **Živio!**

DIOKLECIAN (u nosiljci, prekida) — **Ne trebam klicaja, ni pozdrava. Ja se ovo od vas danas i ne razstajem. Kraj mora će stari Diokles kao čuvar pas na pragu carstva biti uz vas do konca života i čuti, što radite. Pazite, da ne zalaje!** (Robovima) — **Napried!** (Robovi u muku iznose Diokleciana otraga kroz pinije. Munje i bura.)

8. prizor

Prijašnji bez Diokleciana i robova

HIEROKLE (izstupi lievo, svečano) — **Živio Galerije imperator!**

SVI — **Živio!**

SKAURO — **Na štitove! Na štitove!**

VOJNICI (dižu Galerija na štitovima) — **Na štitove!**

SKAURO — **Živio cezar Daja!**

SVI — **Živio!** (Kupe se oko Galerija i Daje, osim Maksimiana i Konstantina.)

GALERIJE (na štitovima, Maksimianu i Konstantinu) — **Ne ćete li s nama?**

KONSTANTIN — **Ne, mi idemo na zapad!**

GALERIJE (već otrag odnesen na štitovima) — **Sretan vam put! I do viđenja!**

KONSTANTIN — **Kod Filîpâ!**

GALERIJE (sasvim otraga, poruglјivo) — **U ime Krista! Ha-ha-ha!** (Svi uz buku i pjesmu gube se među pinijama; grmljavina.)

9. prizor

Konstantin, Maksimian i Mauro

MAKSIMIAN — **Hajdmo! Oluja se sprema! Nismo još sve izgubili!** (Polazi.)

(Bljeskanje po cielom crnom horizontu otraga.)

MAURO (gleda u nebo) — **Kako munje križaju!**

KONSTANTIN (Mauru) — **Križaju?... Da ti nisi i p a k kršćanin!** (Grmljavina, onda opet bljeskanje.)

MAURO (naglo pokaže rukom nad sobom) — **Križ!**

SVA TROJICA (osupnuto gledaju u vis).

(Po nebu dalje križaju munje, a iz daljine sve jače tutnji grmljavina.)

ZAVJESA

ČETVRTI ČIN

Smrt Diokleciana

Peristil i ulaz u odaje Dioklecianove palače s dva pokrajna ulaza i zavjesama. S lieva velika i težka vrata u mauzolej, a pred njima ogromna crna sfinga; s desna sprieda manja vrata u hodnike. Noć mjeseca svibnja g. 313. Bura. Po zidovima luči.

1. prizor

Rob Marcipor, prvi i drugi rob; odmah zatim Gajan

MARCIPOR (robovima) — **Pst!** (Gleda kroz zavjesu na vratima) — **Pst!**

PRVI ROB — **Car?**

MARCIPOR — **Ne! On je!**

PRVI i DRUGI ROB (pljesnu rukama) — **Gajan!**

GAJAN (dođe naglo) — **Mir s vama u ime Kristovo!**

MARCIPOR i ROBOVI — **I s tobom, Gajane!**

GAJAN — **Gdje je Dioklecian?**

MARCIPOR — **U hramu. Sam.**

GAJAN — **Ne će dobrih viesti izmoliti od Jupitra.**

MARCIPOR — **Jesi li bio kod biskupa?**

GAJAN — **Jesam. Ah, braćo moja, drugi vam se vraćam. I za vas nešto nosim. Čujte brzo dok nije došao.** (Vadi male križeve iz njedara i daje svima) — **Ovo vam šalje biskup Primus, sinovac svetoga Dujma. Svaki nek poljubi taj Kristov znak i nek ga nosi na grudima, a kad budete sve vjerovali, onda će vas krstiti. Ja ću vas poučavati.**

MARCIPOR — **Tebe je krstio?**

GAJAN — **Danas. Svojom rukom, kraj grobova svetih mučenika. Ah, braćo, te slasti! Da sam mogao ostati još! Svi se u Solinu kupe. Slavit će noćas uzkrsnuće Kristovo.**

SVI (pobožno) — **Uzkrsnuće!**

GAJAN — **Svi će kršćani ići iz grada amo u procesiji. »Nek nas prvi put čuje Dioklecian«, rekao je biskup. »Sad smijemo slaviti svoga Boga. Ići ćemo oko njegovih zidina, kao što je vojska oko Jerihona, dok nije pao.«**

PRVI ROB — **Svi ćemo u procesiju.**

DRUGI ROB — **Svi! Svi!**

MARCIPOR (tužno) — **Samo ja ne. Prikovan sam uz njega danju i noću.**

GAJAN — **Zna biskup tvoje muke, ali ti poručuje, da možeš i duhom biti s nama u procesiji. Pače i krstiti se možeš Duhom svetim.**

MARCIPOR — **Kako to?**

GAJAN (poučavajući) — **Sveti su mučenici kršteni krvlju, ja danas s vodom, a ti možeš noćas — kad bude procesija išla — živo zaželjeti, da se krstiš, načiniti na sebi** (pokazuje rukom znak križa na čelu) **znak i bit ćeš kršten Duhom svetim, a biskup će te poslije krstiti vodom.**

MARCIPOR (čini isto kao Gajan) — **Ovako zar?**

GAJAN — **Da!**

MARCIPOR — **Samo ako bude Dioklecian taj čas spavao! Ali ako i ne bude, ja ću se krstiti, makar podnio muke za Krista. Ja ću se krstiti.**

GAJAN — **Zar još uviek nemirno spava vukodlak?**

MARCIPOR — **I ne spava nigda. Čeka brod, da li će Daja pobiediti.**

PRVI ROB — **Onaj gonitelj kršćana!**

GAJAN — **Pobiediti? Konstantina pobiediti! Krista pobiediti?! A znate li, što sam čuo od biskupa? Da se naš ilirski car Licinije složio s Konstantinom, pa su u Milanu izdali edikt i slobodu svim kršćanima. Pa šta onda može bezbožni Daja proti njima dvoma? Dosta će mu biti i naš Licinije. A onda... onda će Konstantin s križem proći sav iztok, kako je prošao zapad. Znate li, braćo, da Konstantinova vojska ima na kopljima i na štitovima križeve i slova imena Kristova, odkad se caru na nebu pokazao veliki sjajni križ!**

PRVI ROB — **Zar caru Konstantinu?**

GAJAN — **Pa odtad je i prešao s vojskom na kršćanstvo i odtad pobjeđuje. Uoči bitke** (ogleda se okolo) **sa sinom cara Maksimija vidio je taj križ na nebu i pod njim grčka slova: »U ovom ćeš znaku pobiediti«. A noću u snu — kazivao mi biskup Primus — ugledao je Krista s trnovom krunom. Da, braćo moja, Konstantin i Krist pobiedit će sve. Križi će poplaviti sviet.** (Vani bura.)

MARCIPOR — **Samo ćemo mi u ovom prokletom dvoru imati Jupitrov hram.**

GAJAN — **Nestat će i Jupitra. Križi su već na nama, a bit će i na svima tu u gradu osim njega. »Najveća je kazna za gonitelja kršćana« — rekao je biskup — »što mora na svoje oči gledati slavlje Krista.« A ja vam velim, braćo, to je u Dioklecianu vukodlak, koji se selio od jednog gonitelja kršćana u drugog.**

DRUGI ROB — **Vukodlak, vukodlak!**

PRVI ROB — **Izrast će mu još i kozje uši kao caru Trajanu.**

GAJAN — **Krist je stjerao vukodlaka u ovaj grad kao u stupicu, pa će se tud vrzti i mučiti, dok ne ode iz njegova grješna tiela. Čujete li ovu buru već pet dana? To njemu Krist tjera san za sve one kršćane, što ih je dao mučiti. Ali oni su uzkrsnuli na vječni život, kao što i Krist, kojemu se danas slavi uzkrsnuće! Kao što ćemo i mi!**

PRVI i DRUGI ROB — **Da, da, i mi!**

MARCIPOR (praveći na čelu znak) — **Ovako si rekao, Gajane?**

GAJAN — Da, i to tri puta, jer moraš izgovarati: U ime Otca, Sina i Duha Svetoga...

MARCIPOR (počne) — U ime Otca... (Nagio prestane; čuje se buka i žamor.)

DRUGI ROB — Eto ga! Tiho! (Padne ničice uz ulaz, a za njim svi ostali.)

MARCIPOR — Počinju moje muke.

GAJAN — Dokle ćemo još padati ovako pred vukodlakom?

MARCIPOR — Vama je lako. Vas će protjerati, pa ćete u procesiju. Ali ja moram biti s njim.

GAJAN — Ukradi se! Doći ćemo po te.

2. prizor

Prijašnji, Dioklecian, vojnik Marko Antonije

DIOKLECIAN (u običnom odielu sa štapom u ruci, zastao na vratima desno, prema Marku Antoniju i vojnicima) — Odstupite sad svi! Ja ću još ovdje malo sa svojim — cezarima!

MARKO ANTONIJE (na vratima desno) — Ali, domine, tjelesni liečnik...

DIOKLECIAN — Znam. Nek čeka! I ja čekam — brod. Reci mu, da mi nije ništa. Miran sam. Ovdje je sasvim liepo. Bura već jenjava. Domolili smo Neptuna i more se smirilo. Vratit će se brod. (Spazivši Gajana na zemlji) — A gle, tu je i Gajan! Što je novo, cezare Gajane? Je li solinski vikar došao kopnom?

GAJAN — Nije, gospodaru.

DIOKLECIAN (veselo prema Marku Antoniju) — Eto! Onda će doći morem. Radije vi, što se brinete za moje zdravlje, pogledajte na onu stranu, vidi li se brod, pa mu pođite u susret, da lakše stane, a za cara se Diokleciana ne bojte. Ako mu bura nije dala pet dana spavati, on to može i podnieti. On je vukodlak. S kozjim ušima i jarećom bradom, ha-ha! Hajte, hajte i pazite, je li vikar izvjesio crna ili biela jedra!

MARKO ANTONIJE (pokloni se) — Na zapovied, domine. (Ode s vojnicima na desna vrata.)

3. prizor

Prijašnji, bez Marka Antonija i bez vojnikâ

DIOKLECIAN (robovima) — A vi, cari i cezari moji, ustanite! (Svi ustanu.) — Što si se ti, nobilissime Gajane, toliko zadržao u Solinu?

GAJAN — Dok sam sve doznao, domine. Svieta je bilo mnogo na trgu.

DIOKLECIAN — Aha! Uzvrpoljili se! Dakako! Daja je prešao Bospor, zauzeo Bizant, dohvatio Drinopolje. Šta će Licinije s ono nekoliko dunavskih četa?

GAJAN — Solinjani se uzdaju u čudo Božje. Svi čekaju vesele glase i slave uzkrsnuće svoga Krista.

DIOKLECIAN — Krista? Moji Solinjani?!

GAJAN — To će sad biti — svi kažu — nova rimska vjera.

DIOKLECIAN — Haha! Haha! Nek se vesele, neka! Prisjest će im. Sve će to odpuhnuti bura i teći će voda, kud je tekla, onako kako Daja i car Dioklecian reknu. Samo nek brod dođe. Hajte i vi gore. Ti (Gajanu), nevjero Licinije i (robovima) vas dva Flavijevca — na najvišu kulu, palite luči i čim koji ugleda jedra, da mi javi kakva su. (Za Gajanom i robovima, koji su već pošli) — A kršćanima više ni blizu! Rimska je vjera u Dioklecianovu gradu samo Jupitrova. Jeste li čuli? Tu sam ja gospodar i — moji edikti. Vrtlaru Gajane, kakav je za sutra edikt?

GAJAN — Okapati kupus.

DIOKLECIAN (sa smieškom) — Dobro, nobilissime. Ovjenčat ću te sutra kupusovim lišćem. (Gajan i oba roba poklone se i odu otraga lievo.)

4. prizor

Dioklecian i Marcipor

MARCIPOR — Ne bi li ipak, gospodaru, da malo prilegneš? Bar dok se javi brod. Ja ću te probuditi.

DIOKLECIAN — Ne, Marcipor, ja ga moram budan dočekati. Da odem u odaje, zadriemao bih i odmah bih ugledao cielo more malih sitnih križeva, onih Konstantinovih po štitovima i kopljima, gdje je prije bio Jupitrov orao. A ja ne ću da ih gledam ni u snu. I ne ću da spavam, dok ih sve ne poskidam i ne pomećem natrag Jupitrove orlove, razumiješ li?

MARCIPOR (plaho) — Ne razumijem, gospodaru.

DIOKLECIAN — Ti misliš, da tvoj car bunca. Ne. Netom dobijem glas, da je moj Daja pobiedio nevjernog Licinija, onda ću učiniti ono, što nisam htio ni Galeriju, ni staromu Maksimianu, kad su me ovdje molili — ono što je Maksimian učinio...

MARCIPOR — Proglasiti se opet carem?

DIOKLECIAN — Da! (Uhvatio Marcipora pod ruku) — Carem Dukljaninom, da pokažem kršćanima kozje uši i njihovu novu rimsku vjeru. Ili zar misliš, da se ne će na glas moga imena okupiti svi, što su bili nekad moji? Uz mene i uz Daja? Uz caricu Valeriju, koja je kod njega? Ja car i Daja sucar, pa gdje je onda Konstantin sa svojim križevima?

MARCIPOR — Ali da car Daja nastrada?

DIOKLECIAN (malko se smrkne) — Ne može, ne će. (Odlučno) — Ali... i onda ćemo se dignuti. Ja sâm. Ima nas u ovom mom taboru, ima! Pa onda drugi gradovi, provincije, dieceze! Panonija, Dacija, sav iztok! (Malo klonuo) — Ja ću onda, Marcipor, početi sasvim iznova: Ja car — a — a — ti moj cezar. (Zadriemne i vikne) — Križevi!

MARCIPOR (tiho) — Kriste, obrati ga!

DIOKLECIAN — Križevi na kupusovim glavama! Ne, ne, ne! (Otrese san.)

MARCIPOR — Da počineš malo, gospodaru.

DIOKLECIAN — Ne, ne, Marcipor. U grobu se počiva.

5. prizor

Prijašnji i Gajan

GAJAN (banuo otraga s lieva) — Gospodaru, iz broda se već izkrcavaju. Prispio je davno, ali ga nismo od noći vidjeli.

DIOKLECIAN — Jesu li jedra biela ili crna?

GAJAN — Ne može se vidjeti. Tamno je.

DIOKLECIAN — Nek vikar smjesta dođe amo!

GAJAN — Već je pošao. (Ode.)

6. prizor

Dioklecian, Marcipor; poslije vikar Marko Aurelije i Julo s dva vojnika

DIOKLECIAN — Noć je crna, ali jedra su biela. Crni Daja pobiedio je biele kršćane.

MARCIPOR — Pa ako i nije, gospodaru... smiri se. Sav si u vrućici.

DIOKLECIAN — Šta »ako nije«?! Jest! Daja jest pobiedio!

JULO (došao s dva vojnika na vrata i poklonio se) — Domine!

DIOKLECIAN (spazio Jula) — Zar ne, vikaru, da je Daja pobiedio?

JULO — Car je Daja poginuo u... Tarzu.

MARCIPOR (uzdahnuvši tiho) — U gradu svetoga Pavla.

DIOKLECIAN — Poginuo? U Aziji? A zar nije s vojskom prešao Bospor?

JULO — S vojskom prešao, ali bez vojske pobjegao natrag, poražen.

DIOKLECIAN — Zlo si čuo. Zar da bi Licinije...

JULO — Car Licinije razbio je s podunavcima dva puta brojnije, ali dva put slabije Sirce Dajine.

MARCIPOR (tiho) — Slava Bogu!

JULO (nastavljajući odmah) — I sad je gospodar iztoka.

DIOKLECIAN — Iztoka? Svega iztoka?! Ne, nije ne! Dalmacija, Sriem, Panonija, sav Ilirik... pa Dacija i daleka Tracija, sve tamo do Bizanta — do moje Nikomedije — čim se samo pojavim, čim čuju moje ime... sve je to uz mene — uz nas, vikare, je li? Ovdje svi moji ljudi u dvoru, pa tvoje provincije - - -

JULO — Ne razumijem, domine.

Car Konstantin Veliki od Berninija

DIOKLECIAN — Ne razumije me vikar i moj budući... cezar. (Prišao Julu) — Da, cezar, od danas, od sad... ne gledaj me tako! Ja, ono što sam bio: car iznova — najprije iztoka, onda cieloga svieta — a ti moj cezar! (Hrlo) — Mi ćemo skupiti sve, što je rimsko, navaliti, smrviti, da Jupitrov orô pozoblje sve te križeve. Hoćeš li? Hoćemo li, Julo? Ruku amo!

JULO — Ja u tebi, domine, kao i moji carevi, štujem bivšeg slavnog i velikog imperatora, koji se častno odrekao priestolja i carstva, ali moj je car — tvoj prijatelj — Ilirac Licinije.

DIOKLECIAN (prekidajući) — ...koji će s Konstantinom uvesti kršćanstvo, a ti ćeš morati primiti tu novu rimsku vjeru...

JULO — Ako budem m o r a o...

DIOKLECIAN — Ti, gonitelj kršćanstva?!

JULO — Samo bivši solinski namjestnik, koji je vršio edikte cara Diokleciana i cezara Galerija. Zar da budem lud, kao oni kršćani, koji nisu htjeli baciti ni zrna na žrtvenik... pa da možda izgubim mjesto, ime i čast? A onda, i duša me boli za onolike ljude.

DIOKLECIAN — I ti ćeš vjerovati u židova Krista? Ti, patricij rimski?

JULO — Pokorit ću se novim zakonima, a u što ću vjerovati, još ne znam.

DIOKLECIAN — O, Jupiter... Jupiter! Vrati buru, digni more i potopi ih sve!

JULO — Zaspao je Jupiter, valjda zauviek. Ti si, domine, srušio nas patricije, a sad tebe ruše drugi.

DIOKLECIAN — Gledaj, gledaj, nekad poniznog namjestnika solinskog! (Klanja se porugljivo) — »Auguste domine imperator!«

JULO — Klanjao bih ti se i danas, domine, da si ostao ono, što si bio. Zašto si se odrekao?

DIOKLECIAN — Iz očiju mi! Iznikni odovud!

JULO — Ne mogu.

DIOKLECIAN — Šta hoćeš još? (Uprepašteno) — Zaposjesti možda moj dvor? U ime kršćanskih careva?

JULO — Nemam još takve zapovjedi, ali ovdje su dvie žene, koje su pobjegle od Daje. (Migne vojnicima) — Dovedite matrone! (Vojnici odu otraga lievo.)

DIOKLECIAN — Dvie matrone? (Smrkne se) — A, Valerija i Priska?

JULO — Uhvatio sam ih. One te žele vidjeti i umiriti.

7. prizor

Prijašnji, Priska i Valerija

VALERIJA (pošla Dioklecianu) — Otče!

PRISKA (za Valerijom) — Diokle!

DIOKLECIAN — Šta ste došle? Da se rugate starcu, koji je imao cieli svieť, a sad će mu uzeti njegovu palaču? Ili da i mene okrenete na novu vjeru? Ne, ne! Idite, odkud ste i došle! Pođite kršćanskim carevima! Vične ste obijati carske pragove.

VALERIJA — Došle smo da živimo s tobom u ovom dvoru.

DIOKLECIAN — Ovo nije više moj dvor. Ja idem iz njega još noćas. Gradili su ga kršćanski kažnjenici i svaki me kamen tjera odovud. Ne trebam više te tamnice. (Zanese se) — Izići će iz nje car Dioklecian, slavan i velik, i poći od grada do grada, da digne svu zemlju od mora do mora u ime Jupitra i stare vjere.

VALERIJA (prišla, vodeći Prisku i uhvatila Diokleciana za ruku) — Otče moj, zar ti ovi veliki događaji oko nas nisu kazali ništa? Ne vidiš li, da se sve tvoje razpalo i zaboravilo — a da se slavi Krist?

DIOKLECIAN — Ne, ne će dugo!

VALERIJA — Saberi se, bolestan si! Vidiš: ovo je tvoja žena, moja mati. Daja nas je u Siriji mučio zbog naše vjere.

DIOKLECIAN — I pravo je radio. Mogla si biti njegova carica.

VALERIJA — Da sam pogazila stid i Boga svoga.

PRISKA — Diokle!

VALERIJA — Sliepa je, kao što si i ti sliep.

PRISKA — Diokle, progledaj! Nek te razsvietli Duh sveti!

DIOKLECIAN — Zar ste opet počeli sa svojim brbljanjem? Da se bacim na koljena, je li, pred vašeg Krista — da se još i ja krstim?

VALERIJA — Da održiš svoju rieč! Rekao si u Solinu, da ako ja obratim Galerija...

DIOKLECIAN (porugljivo) — Zar je Galerije svjerio?

VALERIJA — Na samrti se pokajao i dao kršćanima slobodu.

DIOKLECIAN — Samo je obustavio progonstva. Bio je težko bolestan, pa si ga valjda zaludila, ali ja sam zdrav i ne popuštam tim ludostima, dok sam živ. Ni Daja mu nije popuštao. Ili se možda i on pred smrt okrenuo?

VALERIJA — Sam se otrovao.

DIOKLECIAN — Tako valja. Radije otrov i mač u grudi, radije se i u more baciti, nego li prevjeriti.

VALERIJA — Konstantin je u oblacima vidio Boga.

DIOKLECIAN — Sanjao ga je.

VALERIJA (usrdno) — Ti ga vidi u meni! (Zagrli ga) — U ljubavi mojoj tebi. Pogledaj u srdce svoje jedine Valerije!

DIOKLECIAN (klone na grudi Valerijine) — Diete moje, ja vidim same križeve, Valerijo — ja ne znam... na časove kao da mi se sve muti...

PRISKA (prišla s druge strane) — Diokle, nek ti se smiluje Bog!

VALERIJA — Izspavaj se, otče! Ja ću uza te bdjeti. Mati i ja ćemo ostati tu i uviek biti uza te. Idimo u odaje! Kasno je. (Pođe zajedno s njim i s Priskom.)

JULO (stane pred njih) — Žao mi je, ali svietle će matrone sa mnom.

VALERIJA — Ah! Ni to ne smijemo!

DIOKLECIAN (izstupi) — To je nasilje! Ja sam u svom dvoru gospodar!

JULO — U svom dvoru, domine, ali matrone pripadaju caru Liciniju.

DIOKLECIAN — Zašto si ih onda dovodio amo?

JULO — Jer sam te držao prijateljem svoga cara.

DIOKLECIAN — To je moja žena i moja kći; ja ih ne dam!

JULO — Ratne su zarobljenice i ja ih ne dam.

DIOKLECIAN (pošao otraga) — Valerija i Priska... za mnom!

JULO — Nek me matrone ne sile, da zovem svoje vojnike.

DIOKLECIAN — I ja imam vojsku. Marcipor!

PRISKA — Ne, ne!

VALERIJA (brzo) — Mi to ne ćemo, otče! Nemoj se opirati! Strpi se. Molit ćemo cara Licinija, da nas pusti.

DIOKLECIAN (ukočio ruke preda se) — Kći cara Diokleciana da moli!

JULO — Idimo!

PRISKA — Budi miran, Diokle!

VALERIJA — Idemo, otče, ali ćemo doći.

DIOKLECIAN (jednako ukočen) — Idite samo, da i taj nevriednik ode.

VALERIJA (poljubi mu ruku) — S Bogom, otče! Mi ćemo doći.

PRISKA — Doći ćemo.

DIOKLECIAN — Idite, idite brzo!

(Valerija, Priska, Julo i vojnici odlaze lievo otraga.)

8. prizor

Dioklecian i Marcipor

DIOKLECIAN (ogleda se plaho za njima) — Gotovo je, Marcipor. On će s vojskom uzeti moj dvor i zarobiti me.

MARCIPOR — Gospodaru!

DIOKLECIAN — Odmah mi donesi mač... onaj s kojim sam probo Apra — i nikog više poslije njega. I kacigu... i sve!

MARCIPOR — Ali, gospodaru, u ovo doba...

DIOKLECIAN — Hoćeš li da nam obkole palaču? Da taj vikar zapovjedi, da nas uhvate i po ulicama vode kao robove, a kršćani da nam se rugaju.

MARCIPOR — Ne smije to biti, gospodaru. Carevi te poštivaju.

DIOKLECIAN — Ali ja njih ne poštujem; to oni znadu.

MARCIPOR — Oni te zovu svojim otcem.

DIOKLECIAN — Ali su mi već slali prieteća pisma, da sam saveznik Dajin; kipove su mi razbijali, srdce mi jeli, pa sad još da — tobože kao kršćanski carevi — sramote starca. Ne, ne, to ne smijete pustiti ni vi. Svi noćas moramo van iz ovog dvora. Vojska, roblje, sluge, svi!

MARCIPOR — A kamo, gospodaru?

DIOKLECIAN — Kamo? Kamo? U narod! Ne gledaj me! Ne buncam ja. U Solin. U Trogir, Jader, Sriem — i svakud: dizati ono što još nije zarazila kršćanska kuga. Zar sam ja sve ono nekad radio za svoju vladarsku slavu? Ne, za Jupitra! Za staru vjeru! Napried, uz mač cara Diokleciana!

MARCIPOR — Gospodaru... Ja ne znam... Mi ti nismo sve ni kazivali, ali sve što je ilirskoga imena, okrenulo je listom novoj vjeri. Koji su bili ubijani za Krista, slave se kao mučenici. Ne ćemo ništa moći. Smirimo se, pa...

DIOKLECIAN — Pa se prignimo i mi, je li? I ti, Bruto? Zar si i ti već okužen (porugljivo) Duhom Svetim? A vidiš, ova crna egipatska sfinga — to je duh sveti svieta i vjekova: Ne zatajiti sebe u sebi — ili s onu stranu sfinge, u grobnicu. Ne, ne! Car Dioklecian se živ ne kopa, ni živ ne sramoti. Stoga idi mi po mač... ili ne. Ja ću sam, a ti trubi, viči, sazivaj ljude na okup, pa da dielim zapoviedi kao na bojnom polju.

MARCIPOR — Ali ti nemaš ljudi, gospodaru.

DIOKLECIAN — Kako ne? Tjelesna straža, pa druga čeljad — čitav tabor.

MARCIPOR — Ti nemaš svojih ljudi, gospodaru.

DIOKLECIAN — Kako? Izdaja kakva nova?

MARCIPOR — Krist je već u ovom gradu.

DIOKLECIAN — I jedan mojih ljudi kršćanin?

MARCIPOR — Preko polovica slavit će noćas u procesiji Uzkrsnuće Kristovo.

DIOKLECIAN — Šta, to je ludost! To nije istina! (Poleti stepenicama) — Dignut ću stražu i krenuti sve vojarne, nek se zatvore sva vrata u gradu. Ti dozovi Gajana, sluge i robove. (Odjuri kroz glavni ulaz, a još ga je čuti, kako viče i dozivlje.)

9. prizor

Marcipor, Gajan, prvi i drugi rob; poslije Marko Antonije

GAJAN (došao plaho s lieva zajedno s robovima) — Marcipor, čuli smo sve. Vukodlak bjesni u njemu, a ne može mu slomiti starih kostiju. Čuj, čuj!

GLAS DIOKLECIANOV (gubeći se sve više u daljinu) — Marko Antonije - - - Aulo! - - - - Stražo! - - -

PRVI ROB — Sazivlje tjelesnu stražu.

DRUGI ROB — Uzalud! Već su otišli na procesiju.

GAJAN — Kako mu je glas od straha iznemogao!

MARCIPOR — Šta da učinimo?! Žao mi ga je!

GAJAN — Nek samo luduje! Nek trči na doksat i strmoglavi se u more, kad vidi, da mu se nitko ne odzivlje!

MARKO ANTONIJE (bane s desna) — Gdje je svietli car? Odkud zove?

GAJAN — S doksata! S mora.

MARKO ANTONIJE (preleti kroz sredinu).

(Zora već sviće, a iz daljine se čuje još uviek dozivanje cara Diokleciana.)

10. prizor

Prijašnji, bez Marka Antonija

GAJAN — Hajdmo sad, Marcipor! Već sviće. Sad će procesija oko grada.

MARCIPOR — Ja ne smijem, doklegod njegov glas čujem...

(Iz daljine se čuje pjesma »Resurexit...«)

GAJAN — Čuj! već su tu.

MARCIPOR — Ja ću, braćo, ostati ovdje i krstit ću se onako, kako je rekao biskup...

PRVI i DRUGI ROB — I mi, i mi! (Vani pjesma jača.)

GAJAN — Duhom Svetim?

SVI — **Da!**

GAJAN — **Onda kleknite!** (Čini veliki znak križa na čelu) — **U ime Otca...**

SVI (su kleknuli i čine isti znak kao Gajan).

MARCIPOR (glasno i svečano) — **U ime Otca...**

GLAS DIOKLECIANOV (sve bliže) — **Aulo! Zar samo jedan? Aulo!... Stražo!... Gajan!! ...Marcipor!!!...**

GAJAN (napeto slušao i čuvši svoje ime, robovima) — **Ustanite! Nas zove.** (Svi su ustali osim Marcipora.)

MARCIPOR — **Ja ne ću ustati, makar se krstio krvlju na ovom mjestu.** (Opet čini znak križa) — **U ime Otca...**

11. prizor

Prijašnji i Dioklecian

DIOKLECIAN (više još otraga) — **Gajan!... Marcipor! Marci...** (Odgrne zavjesu i stane zapanjen) — **Šta?! I ti?! I ti?!** (Trgne mač, jer dolazi sav oružan.)

MARCIPOR (nije se maknuo s mjesta, čini drugi znak križa) — **I Sina...**

DIOKLECIAN — **Šta stojite?! Ne dajte mu!** (Hoće prema Marciporu) — **Ne križ! Ne križ!** (Naglo se zaustavi i ustoboči) — **Ali zašto ne mogu s mjesta?!** (Bori se, ali ne može se maknuti.)

MARCIPOR (nastavlja) — **I Duha...**

DIOKLECIAN (posljednjom snagom trgne se i sune na Marcipora) — **Dolje križ! A...** (Zamahne mačem i stropošta se na zemlju tik Marcipora.)

MARCIPOR (jednako) — **I Duha Svetoga!**

SVI — **Amen!**

PRVI i DRUGI ROB (prišli su Dioklecianu, koji razširuje ruke, protežući se oružan na zemlji i skupljajući noge).

GAJAN (robovima) — **Mrtav?**

PRVI i DRUGI ROB — **Umire...**

MARCIPOR — **Vidio je Krista u meni.**

GAJAN (šapćući) — **Pruža se kao križ...** (Vani svečana i jaka pjesma **»Resurexit...«** Izlaz sunca.)

ZASTOR

Prva izvedba »Cara Diokleciana« održana je kao svečana predstava u Općinskom kazalištu u Splitu dne 25. listopada 1913. godine uz gostovanje Hinka Nučića, redatelja, i Ljubice Drachsler-Car. Sudjelovali su: Hinko Nučić, M. Veseli, Lj. Drachsler-Car, Strello, Paško Matošić, Miro Kukoć, Ljubo Vilićić, Nikola Bilić, J. V. Treursić, Taso Sotirović, Paško Kukoć, Mato Bonačić, Slavko Bulat, Klement Puharić, Josip Duka, Mali Karmelić, Ivanka Celebić, Josip Bradarić, Vlaho Paljetak, Kruno Menegelo, Drago Kašić, Baldo Iveta, Slavko Radić, Niko Vilić, Pompeo Slavkić, Ivo Micić, Frane Tadić.

CENTRALA: Gajeva ulica 25 — Brzoglas 33-90

SABIRNICE: Ilica 37 » 22-272

Ilica 148a

Trg Münchenskih žrtava 1 24-466

GLAVNA RADIONA

Bužanova ulica 26 — Brzoglas 93-92

O APLAUZU

Glumčeva umjetnost namienjena je samo njegovim suvremenicima. Potomstvo je ne može uživati, niti si o njoj stvoriti pravu sliku, ma da o ovom ili onom slavnom glumcu svog vremena dozna po pričanju starijih ili o njemu štogod čita. Ipak ni najvještiji opis ne može dočarati ni djelovanje ni dojam glumčeve umjetnosti, ako se ona svojim rodjenim očima ne vidi i svojim vlastitim ušima ne čuje. Glumci su djeca svog vremena i izvan njega njihova umjetnost ne djeluje, kao na pr. druge umjetnosti: slikarstvo, književnost, arhitektura, glasba i t. d. U tome pomalo leži glumčeva tragika.

S padom zavjese u kazalištu poslije svršene predstave prestaje i glumčeva umjetnost. Doduše ona u dušama gledaoca ostaje neko vrieme još živa; ponekad, ako je naročito velika i silna, ostaje u gledaočevoj uspomeni sve do njegove smrti, ali se ona ne može fiksirati da bi dalje živjela. Istina, danas postoje izvjestne tehničke mogućnosti, da se gluma pojedinih velikana scene tako sačuva na filmskoj vrpci. Ali to je na koncu konca samo neki slabi nadomjestak i nikakav pravi, istinski život na pozornici, te nikad ne će tako intenzivno djelovati kao neposredna gluma živog glumca u kazalištu pred našim očima. Osim toga i razpoloženje je u kazalištu sasvim drugčije nego u slikopisnoj dvorani i sasvim drugačije djeluje na gledaoca, pa i ne uzevši u obzir, da će glumčev glas u slikopisu, ma kako savršen bio predajni aparat, ipak biti samo blieda jeka pravog živog glumčeva glasa s pozornice. K tome još dolazi, da je i pozornica i glumac na njoj trodimenzionalni, pa stoga gledaočevu oku plastični, dok je na silkopisnom platnu sve to samo dvodimenzionalno. Ima još mnogo drugih manjkavosti kod filma, koje prieče, da bi se gluma na platnu mogla ekvivaletno uživati s glumom na pozornici. I ma da tehnika silnim skokovima napreduje, ma da su tehničari, koji se tim problemima bave, većinom optimisti i vjeruju, da će se u tom pogledu postići zamjerne posljedke, ipak možemo bez daljnjega uztvrditi, da nikad ne će vještačkim putem ostvariti pravi život. To što će oni dati, bit će životu jako slično, ali pravi život to ipak ne će biti, pa će ga svatko od istinskog života uviek i razlikovati.

Glumčeva je umjetnost, kao što rekosmo, namienjena njegovim suvremenicima. Potomstvo ga ne obasipa slavom i viencima. To čine samo njegovi suvremenici.

Čime ga harni gledaoci naplaćuju za njegov trud? Pljeskom. Kako malena, u stvari i smiešna nagrada za ono veliko i uzvišeno, što on njima daje? Ali iako na oko maleno i smiešno, ipak toliko žuđeno i toliko očekivano od strane umjetnika koji predstavlja. Ničim se ono ne može nadoknaditi, ničim zamieniti! Nikakav novac, nikakvo zlato, nikakvi vienci ni cvieće ne mogu kazališnog umjetnika toliko usrećiti, toliko ga oduševiti, toliko zagrijati kao — aplauz. Aplauz je — veli Gorki na usta Glumca u svom čuvenom komadu »Na dnu« — kao rakija.

Uistinu: on ogrije, okriepi, uzdiže, ulieva vjeru, snagu, da glumčevo srdce jače zakuca i krv brže prostruji njegovim žilama, pojačavajući njegov elan, da dade od sebe još više nego što je dao. Taj, kao što rekosmo, u stvari smiešni aplauz, ta malenkost, to malo tapšanje rukom o ruku, zapravo ima veliku moć, upravo čarobnu moć. To uzdiže glumca u raj, u neopisivo blaženstvo, (jer samo onaj koji je to doživio, znade šta to znači), kao što ga izostanak njegov jednim mahom strovaljuje u pakao nezadovoljstva, koje djeluje na njegovu stvaralačku volju kao mlaz hladne vode. Nema poraznije stvari za glumca nego što je mrtva tišina poslije pada zavjese na koncu čina, — ona strašna ledena šutnja gledališta, kad mu se prikazano djelo ne dopada. Nu, često puta glumac tome nije ni kriv, već samo izvodjeno djelo, dakle auktor, a ipak mora glumac progutati tu gorku pilulu.

Aplauz je dakle prvo priznanje, kojim gledalac priznaje, da mu se stvar sviđa i da je njome zadovoljan. Kasnije tek dolaze pisane recenzije i kritike. Ali ma kako one bile laskave i pune hvale, ipak ne deluju tako snažno kao što djeluje spontani aplauz. Zato i glumci na njega najviše polažu i prema njemu sude, kako je koja stvar primljena, t. j. kolikom je jačinom zagrijala i potresla srdca gledalaca.

Izpričat ću ovdje jedan mali doživljaj iz života slavnog Hudožestvenog teatra. Kada su hudožestvenici, pod vodstvom Stanislavskog prvi put nastupili u Moskvi, dakle pred publikom, javno — prije toga su dugo studirali u selu Arhipovu u jednom običnom hambaru — imali su veliku tremu, budući su bili u neizvjestnosti, kako će gledaoci primiti njihov nov način glume, naime čisto realističan, upravo subtilno psihološki, koji je negirao do tada priznati patos u glumi, kao i svaku šablonu. Za vrieme čina vladala je u gledalištu mrtva tišina — priča u svojim memoarima proslavljena glumica Knipper-Čehova — i mi smo sa strepnjom u duši očekivali njegov konac, upirući naše poglede, koji su bili jedno samo pitanje »Kako ćemo proći«, na našeg redatelja Stanislavskog. On nas je niemim pogledom bodrio, da je sve dobro. Kada je pala zavjesa, gledalište je šutjelo kao zaliveno. Okupili smo se oko Stanislavskog, koji se samo smješkao. Mislili smo, da smo propali — kad li se u gledali-

štu prolomi silan aplauz. Ne sjećam se više koliko smo puta izašli pred zavjesu, ali znam, da smo svi od radosti plakali toliko, da nam se šminka zajedno sa suzama miešala i curila niz lice, pa smo se za drugi čin morali ponovno šminkati. Kad smo kasnije u garderobi upitali Stanislavskog, šta je značila ona šutnja poslije pada zavjese i nije li se i on po malo bojao neuspjeha, odgovorio nam je: »Ne! Ja sam baš po toj šutnji znao, da smo uspjeli. Ta je, naime, šutnja značila„ da smo duše gledalaca toliko potresli našom glumom, da su još i poslije pada zavjese proživljavale ono, što smo im na sceni prikazali istinito i vjerno, a ne lažno i izvještačeno. Nu, čim su se oni, da tako kažem, otrieznili od tog utiska, vi ste onda čuli aplauz, kakvog ova kuća još nikad nije ni vidjela ni čula«.

Hudožestvenici su onda odigrali daljnja tri čina sa još većim elanom, a uspjeh je bio tako prodoran, da je on značio pravi preokret u občoj glumačkoj umjetnosti svieta i ušao u poviest teatra pod imenom sistem Stanislavskog.

Skromno je dakle priznanje, koje glumac očekuje od gledaoca za svoju umjetnost i u uzporedbi prema njoj upravo smiešno, ali je potrebno, jer je jedini način, kojim možemo dati izraza našem zadovoljstvu nad uspješno odigranim komadom.

Bilo je jedno vrieme, kad se o aplauzu kao takvom među teatrolozima mnogo razpravljalo: da li je on dostojno priznanje jednog umjetnika ili nije: Treba li on na nj da reagira, t. j. da izađe pred zavjesu ili ne? Da li da se pljesak u kazalištu dozvoli ili ne? Jer ako se dozvoli pljesak, moralo bi se dozvoliti i zviždanje, t. j. ako se dopušta izražavanje odobravanja, moralo bi se dopustiti i izražavanje negodovanja i t. d. No, to su bile manje više samo teoretske razprave, koje se u životu nisu mogle primieniti, iako su to neka kazališta pokušala, jer je život sam zato stvorio uztaljene norme i običaje. Ipak mi ćemo se u jednom od idućih članaka pobliže pozabaviti ovim pitanjima, koja su bez sumnje zanimljiva za sve kazališne ljude, bili oni djelatni umjetnici ili občinstvo.

Rade Pregarc

SIMFONIJSKI ORKESTAR U KULTURNOM SREDIŠTU

S POSEBNIM OSVRTOM NA STANJE ZAGREBAČKE FILHARMONIJE

Da u sklopu organizma narodne kulture simfonijski orkestar igra jednu od najzamašnijih uloga, nema dandanas nikakove sumnje. Njegove neograničene mogućnosti glasbenog izražavanja, oblikovanja pa i najsmjelijih misli simfonijskog i opernog skladatelja, stvaranje najraznovrstnijih ugodjaja od lirske melodike do potresnih dramatskih akcenata, sve to spajanjem pojedinih grupa svih mogućih instrumenata i njihovih svojstvenih obilježja i boja, čine simfonijski orketar najsavršenijim glasbenim instrumentom.

Ali u isto vrieme ovaj je instrument i živi organizam, koji utjelovljuje u sebi tri stvaralačke volje: volju skladatelja, glasbenika i dirigenta. Rekosmo stvaralačku, jer na prvi pogled izgleda kao da samo skladatelj stvara, a ostala dvojica izvode. Ali to nije točno, jer se »mrtva« partitura tek izvedbom ostvaruje, mrtvim notama treba udahnuti život! Nije to knjiga, koja se kao svršeno djelo jednako daje svakom čitaocu, već se traže posrednici, koji će svojim izvanrednim umjetničkim sposobnostima omogućiti slušaocima izpravno shvaćanje skladateljevih misli.

Sad imadu glavnu rieč glasbenici i dirigent, koji skladnom suradnjom oblikuju tehnički nesavršenu partituru i time sudjeluju pri svakoj pojedinoj izvedbi u oživotvorenju glasbenog djela. Kad bi oni bili samo izvađači, svaka bi izvedba bila podpuno jednaka. A to nije slučaj ni kod istog dirigenta s istim orkestrom i glasbenicima na dvjema najbližim izvedbama, a kamo li, ako se promiene orketar ili dirigent.

Simfonijsko se djelo dakle svaki put drugačije ostvaruje, a partitura je uviek jednaka, dok visina umjetničke izvedbe zavisi o količini i kakvoći umjetničkog htienja dirigenta i glasbenika. Prema količini govorimo o boljoj ili lošijoj izvedbi, a po kakvoći razlikujemo pojedine orkestre i dirigente.

Kod određivanja važnosti suvremenog simfonijskog orkestra u sklopu narodne kulture, ovaj moment često ostaje nezapažen, a ipak je on od neobične važnosti. Posebno dolazi do izražaja kod pitanja utvrđivanja smjernica obće glasbene nastave, a s time u vezi s određivanjem društvenog položaja glasbenika instrumentalista, te njihova odnosa prema dirigentu i skladatelju.

Druga je jasnija, ali isto toliko važna spoznaja, da bez simfonijskog orkestra uobće ne bi bila nastala najuzvišenija djela glasbenih genija, a kad bi se i napisala, ostala bi mrtvo slovo na papiru. Jer skladatelj sklada samo pod predpostavkom, da će se djelo izvesti, a to može samo

Bez njega bi ciela glasbena književnost ostala bez opere, simfonije i većih komornih skladbi, a to znači bez Verdija, Wagnera, Čajkovskoga, Musorgskoga, Smetane, Puccinija i Straussa, dielom bez Bacha, Haydna, Mozarta, Beethovena, a djelomično i bez ostalih najvećih glasbenih genija čovječanstva.

Promatrajući pod vidom ovog obćenitog zaključka važnost simfonijskog orkestra za kulturu pojedinog naroda, jasno je, kakovu epohalnu ulogu može odigrati jedna ovakva ustanova u oblikovanju glasbenih stremljenja jednog naroda. Najjasniji nam primjer pruža razvitak opere. Taj oblik umjetničkog djela, koji u sebi ujedinjuje glasbenu i likovnu umjetnost, te pjesništvo, ne bi se mogao ostvariti bar ne u sadašnjem obliku, bez orkestra. A za simfonijsku glasbu vriedi to u podpunosti.

Hrvati bi dakle bili bez opere: »Porin«, »Nikola kubić Zrinski«„ »Oganj«, »Morana«, »Ero s onoga svieta«, »Dorica pleše«, »Sunčanica« i dr.; babeta »Licitarsko srdce«, »Đavo u selu«, te svih ostalih simfonijskih skladbi, ili bi se u najboljem slučaju po koje djelo moglo izvesti u inozemstvu.

A baš hrvatska narodna glasba sa svojim melodičkim i ritmičkim šarenilom, pogotovo u plesovima, nalazi svoj najbolji i najuvjerljiviji izražaj u neograničenim mogućnostima orkestra. U tom pravcu stoji hrvatskim skladateljima na razpolaganju sredstvo, pomoću kojeg mogu tek odkrito hrvatsko glasbeno blago izkoristiti do neslućenih mogućnosti. Jer naš glasbeni preokret na temelju pučke popievke još nije doživio svoj vrhunac. On ima istom doći.

Treća značajka simfonijskog orkestra je njegovo posredovanje. Samo preko njega, a pomoću glasbenog jezika, koji ne treba prevodioca, omogućeno nam je upoznati ne samo naša, već i sva ostala glasbena djela drugih naroda. To znači upoznati glasbene epohe, stilove, stremljenja, preokrete, glasbeni jezik i dušu drugih kulturnih naroda, a sve to živim, istinskim i neposrednim glasbenim jezikom. Time simfonijski orkestri tvore čvrsti lanac, koji povezuje kulturne narode u višu, duhovnu zajednicu, nematerijalnu, bezvremenu, punu nepatvorene ljepote s težnjom k vječnosti neprolaznoga.

Iz svega gore rečenog podpuno je razumljivo, zašto današnja moderna kulturna država polaže toliku važnost i vodi brigu i nadzor nad simfonijskim orkestrima u svojim kulturnim središtima. Njoj ne može biti svejedno, tko vodi ovakove ustanove i kako se vode. Zato je osnivanje simfonijskog orkestra u obliku društva vezan za dozvolu vlasti, u koliko ga sama država u obliku državne ustanove ne osniva zakonskom uredbom (Njemačka, Bugarska). U svakom slučaju današnja država osigurava u svom godišnjem državnom proračunu potrebitu materijalnu pomoć, bez koje simfonijski orkestar ne može redovito djelovati na podpunoj umjetničkoj visini kao ni druge kulturne ustanove (kazalište, akademije, izdavalački zavodi i sl.).

Podizanjem pak pojedinih orkestara na stupanj državnih ustanova, država je glasbenike izjednačila sa svojim ostalim službenicima i priznala im sva prava, koja im po njihovoj stručnoj spremi, školovanju i kulturnoj djelatnosti i pripadaju. Tako danas postoji čitav niz visokih državnih glasbenih škola pod naslovom »Glasbenih akademija« ili »Državnih konzervatorija«, kojih je diploma podpuno izjednačena diplomi pojedinog fakulteta na sveučilištu.

Ovakovo stanje logična je posljedica razvitka pojma moderne države, koja svojim zahvatom sve više obuhvaća i rješava kulturna pitanja zemlje, a u skladu s rješenjem obćeg društvonog pitanja. Simfonijski orkestri, koji su u prošlim stoljećima bili privilegij kraljeva, velikaša i njihovih dvorova, postaju narodne kulturne ustanove, a glasbenici, smatrani u početku skitnicama i dangubama, punopravni građani.

Gradovi i narodi, po kojima pojedini simfonijski orkestri nose svoje ime, kao na pr. Bečka filharmonija, Berlinska filharmonija, Češka filharmonija i t. d., ponose se ovim visokim kulturnim ustanovama i natječu se u pomaganju oko njihova napredka, uvidajući neprocienjivu važnost simfonijskog orkestra, koji u svako doba i na svakome mjestu može dostojno predstavljati kulturu svoje zemlje. Dokazuje nam to najbolje činjenica, da su dandanas, usred rata, glavni europski orkestri još uviek na okupu. Jer dugo vremena i ogroman trud od nekoliko pokoljenja potreban je, da se sagradi najsavršeniji, ali i najzamršeniji glasbenni instrument: simfonijski orkestar!

Zagreb, kao kulturno sjedište Hrvata, ponosi se svojom sjajnom glasbenom predajom, koja je našla svoj najbolji izražaj u operi, čiji je glavni stup njen orkestar, sastavljen od izvrstnih glasbenika. Tu u tom skupu nastali su prvi poticaji i rodila se plodonosna misao, da se osnuje poseban simfonijski orkestar sa svrhom, da izvodi simfonijska djela velikih glasbenih majstora i da dade podstreka hrvatskim skladateljima, da rade na orkestralnim djelima najvećeg obsega.

Plod tih nastojanja je osnutak Zagrebačke filharmonije, čije djelovanje tokom zadnjih dvadesetak godina bilježi sjajne uspjehe na koncertnom području. Izvedena su gotovo sva najvažnija djela od najstarijih do najmodernijih glasbenih majstora. Beethovenova »Deveta simfonija« i Verdijev »Requiem« bili su vrhunac njenog djelovanja i dokaz neograničene izvodi-

lačke sposobnosti ovog orkestra. Najslavniji dirigenti i solisti (pjevači i instrumentalisti) gostovali su s podpunim umjetničkim zadovoljstvom na njenim koncertima. A hrvatski su skladatelji mogli mirne duše raditi na svojim simfonijskim partiturama, sigurni u mogućnost izvedbe.

Ali ovaj umjetnički uspjeh podpuno je u protivnosti sa materijalnim stanjem orkestra. Izpočetka članovi orkestra sami snose redoviti novčani manjak pojedinih koncerata smanjenjem svoga honorara. Kasnije dolazi do osnivanja Hrvatskog filharmonijskog družtva, koje podpuno preuzima novčanu stranu poslovanja Zagrebačke filharmonije, ali time družtvo gubi dio svoje samostalnosti sukobom umjetničkog s novčanim poslovanjem. Napokon sporazumom s upravom Hrvatskog krugovala, u čijoj je priredbi Zagrebačka filharmonija u koncertnom godištu 1942-43 izvela deset simfonijskih koncerata, izgubilo je družtvo podpuno i svoju umjetničku pobudu i samostalnost.

Pomanjkanju materijalne pomoći danas su se pridružile još i druge potežkoće uslied ratnih prilika i s time u vezi ogromno povišenje troškova koncerata. Ali najveći gubitak nanesen je ovom simfonijskom orkestru odlazak nekolicine glasbenika iz opernog orkestra kazališta. Time je načeta srž filharmonije.

Uzevši u obzir sve gore rečeno o važnosti simfonijskog orkestra u kulturnom središtu moderne države, a sve u vezi sa današnjim stanjem orkestra Zagrebačke filharmonije, jasno je, da pitanje obstanka i djelovanja ove naše važne kulturne ustanove čeka svoje korjenito konačno rješenje. A za to danas postoje i svi preduvjeti, jer smo svoji na svome.

Ferdinand Roje

U SJAJU POZORNICE:

ĐURĐICA DEVIĆ

U vriednom kolu naše kazališne mladeži iztaknuto mjesto zauzima talentirana Đurđica Dević.

Ona je već prilično dugo stalni član drame hrvatskog kazališta te veoma često nastupa, ali gotovo uviek tek u malim ulogama. Unatoč bezuvjetnog uspjeha i kod občinstva i kod kritike ipak nikako ne može da dobije neku veliku i odgovornu ulogu, u kojoj bi mogla u podpunosti pokazati svoj talenat i znanje u njihovu pravom obsegu i kakvoći. S njom kao da se ponavlja slučaj Joze Laurenčića, kojega su u tieku dugog niza godina držali samo »majstorom malih uloga«. Stoga je od posebnog značenja što je pri kraju minula godišta Devićka dobila naslovnu ulogu u Držić-Fotezovoj komediji »Plakir« — pa je sjajno opravdala poklonjeno joj povjerenje.

U »Plakiru«

Devićka je vrlo talentirana. Puna je stvaralačkog života, koji u njoj bujno ključa, puna životne snage i energije, koje se očituju u svakoj njezinoj rieči, izgovorenoj sočno, snažno i izrazito. Puna je pozorničkog temperamenta, burne radosti, živahnosti, bezbrižnosti, mladosti, zanosa i poleta. Na pozornici je uviek prirodna, jednostavna i živa. Posebno je dražestan njezin zvonki glas, prožet veseljem i prpošnošću. Njezina je mimika veoma izrazita, kretnje su točne i jasne, dikcija je bezprikorna. A osim toga Devićka zna raditi. Svoje uloge obrađuje do najsitnije pojedinosti i točno označuje njihove temeljne oznake, te dosljedno pokazuje njihovu stožernu crtu, a to svakom njezinom pozorničkom liku daje jedinstvo, cjelovitost i zaokruženost. U tom pogledu posebne je pažnje vriedna njezina Regina u Zagorkinim »Jalnuševčanima«. Ovdje je Devićka dala dobro zamišljenu, pomno obrađenu i strogo dosljedno ostvarenu glumu, snabdjevši svoju junakinju brojnim slikovitim pojedinostima. Ova njezina u svakom pogledu dobra gluma u tom komadu dobila je još veću vriednost na pozadini glume većine ostalih glumaca, koji su igrali gotovo bez ikakvog sustava i sloga, jer su bili prepušteni sami sebi. U toj svojoj ulozi Devićka je dala pravu umjetničku groteksku, koja ni na jedan čas nije prelazila u karikaturu ili lakrdijaštvo. Devićka se uobće rado obraća groteski, za koju pokazuje veliki smiao. Sjetimo se njezine Margite u komediji »Andjeo u braku«.

Zasada je još nemoguće s podpunom sigurnošću reći, kojim će smjerom poći njezin daljnji razvitak. Svakako je sada prekrasna glumica za uloge »travesti«. — Pa njezin je Plakir bio od neodoljive privlačivosti, prpošan i vragoljast dječak. Ali Devićka zna biti i lirski sentimentalna, zna biti i ozbiljna, zamišljena, sklona filozofiranju, kako je to pokazala kao Armande u Molièrovim »Učenim ženama«.

U posljednje vrieme Gjurgjica Dević zabilježila je nekoliko veoma krupnih i značajnih uspjeha, koji pokazuju da se ona nalazi u dobi stalnog umjetničkog sazrievanja i razvitka. Njezini nastupi u »Jalnuševčanima«, u »Plakiru« i »Učenim ženama« i »Okovima« pokazuju, da s radostnom i čvrstom nadom možemo gledati u njezinu budućnost. Nama to jamči njezin talenat, ljubav prema kazalištu te volja i sposobnost za rad.

Nikolaj Fedorov

*

Na pražkom krugovalu nedavno je izvedena Smetanina sonata za klavir, kojoj su oba prva stavka do sada bila nepoznata. Krugoval je zamolio svoje slušače, da jave, šta tko zna o dielovima, koji manjkaju iz te mladenačke Smetanine skladbe. Na to se javila jedna gospodja iz Altstadta, da je njezin muž prije 15 godina podpunu sonatu kupio na dražbi i da je zatim prodao. Uspjelo je doći do novoga posjednika i tako pribaviti tu podpunu Smetaninu sonatu. Na njoj stoji nadnevak iz mjeseca srpnja 1846. godine. (DKD)

*

KUPUJTE SREĆKE

kod povlaštenog prodavača

BLAŠKA ŠTITIĆA

ZAGREB, Kukovićeva ulica 5 - Ilica 39,
Gajeva ulica 4 - Kvaternikov trg 2

U »Okovima«

Ibsenova „Nora“ u slikokazu

Kad slikopis nastoji koji roman ili kazališnu dramu prenieti na slikopisno platno, tad občinstvo to očekuje uviek s posebnim zanimanjem. Nekoji tvrde, da su im istom u slikopisu upale u oči mnoge ljepote tog književnog djela. Drugi opet prigovaraju: »To, što prikazuje slikopis, posve je nešto drugo nego što se nalazi u knjizi ili što se vidi na pozornici. Djelomice to nisu oni isti ljudi, a često puta i radnja je promienjena.«

Pisac knjige snimanja i redatelj Ufa - slikopisa »Nora«, Harald Braun, izjavio je:

„Sa stručne strane često puta je iztaknuto, da slikopis podpada pod posve druga pravila nego kazališni komadi. Iz tog za slikopisnog pisca proizlaze ne samo novi zahtjevi, već također i mnoge nove mogućnosti. Na primjer, što se u kazalištu mora s riečju, s pripoviedanjem razjasniti, to može slikopis s brzim redosljedom slikâ, koje nisu vezane ni za mjesto ni za vrieme, vidljivo prikazivati. Dakle mašta pisca knjige snimanja može se mnogo bujnije razvijati, i to on mora izkoristiti, ako želi uzeti u obzir pravila kod stvaranja slikopisa. Naravno, da se na taj način proširuje i premješta tok radnje.

Kod slikopisa »Nora« imao sam još i jedno posebno gledište. Ja sam naime kod izrađivanja knjige snimanja preduzeo sebi, da promienim što se danas već preživjelo u Ibsenovoj drami i što je imalo u svoje vrieme stanovit smjer. Pošao sam s gledišta, da odnos žene prema mužu ostaje uviek suvremeno pitanje, u koliko se razvija iz životnih prilika ili iz karaktera. Zato sam i tu dramu prenio u slikopis, ali i izbacio izticanje tadanje borbe za »emancipaciju«. Prema tome i u pojedinim karakterima nastale su neke promjene. Tako na primjer Nora, koju glumi Luise Ulrich, mnogo je »svjestnija«. Time sam htio postići, da je preokret u njezinom biću mnogo razumljiviji. Isto tako pokušao sam oduzeti grubost karakteru njezinoga muža, koju mu je Ibsen morao podati, jer je s tom dramom htio stvoriti umjetnički »obračun«. Tako je razumljivo i opravdano, da ulogu dra Helmera glumi Viktor Staal, što je možda nekoje izprva začudilo. I također svršetak slikopisa je nužna posljedica — bračni par opet je našao put za zajednički život.

Mislim, da nismo »nasilno« promienili Ibsenovo djelo. Naprotiv, nadam se, da će taj slikopis pridonieti tome, da će porasti razumievanje za to dramatsko umjetničko djelo, jer u njemu mnogo tog postaje vidljivo, što je kazališni pisac morao prepustiti mašti pojedinog gledaoca.“

VELEOBRT LIMENE ROBE

VL. ING. D. BUDANKO I DRUGOVI

Proizvodnja:

Limena ambalaža
Sve vrsti pisaćih pera
Štancani predmeti iz željeza,
Slitina i čelične vrpce
Galvanizacija željeznih
i kovinskih predmeta

GRADIŠĆANSKA 34 - BRZOGLAS 5487

Žiro računi: Hrvatska udružena banka d. d., Zagreb — Poštanska štedionica, Zagreb račun broj 34.090.

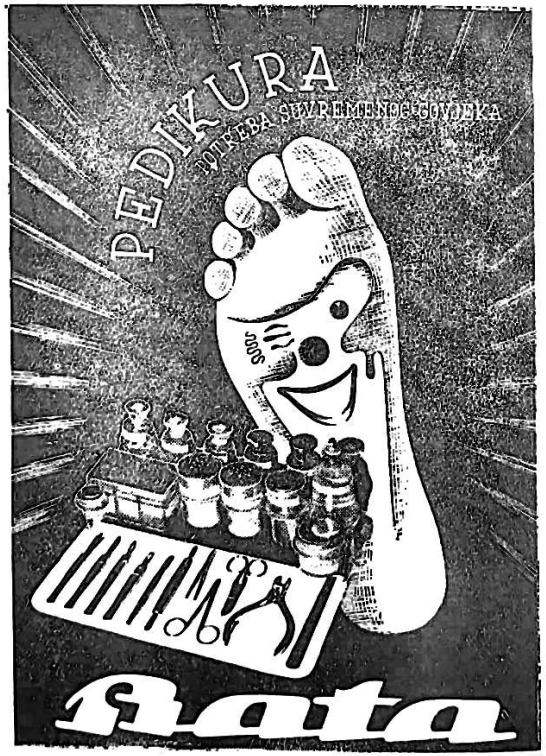

BEOČINSKE TVORNICE CEMENTA D. D.

BEOČIN

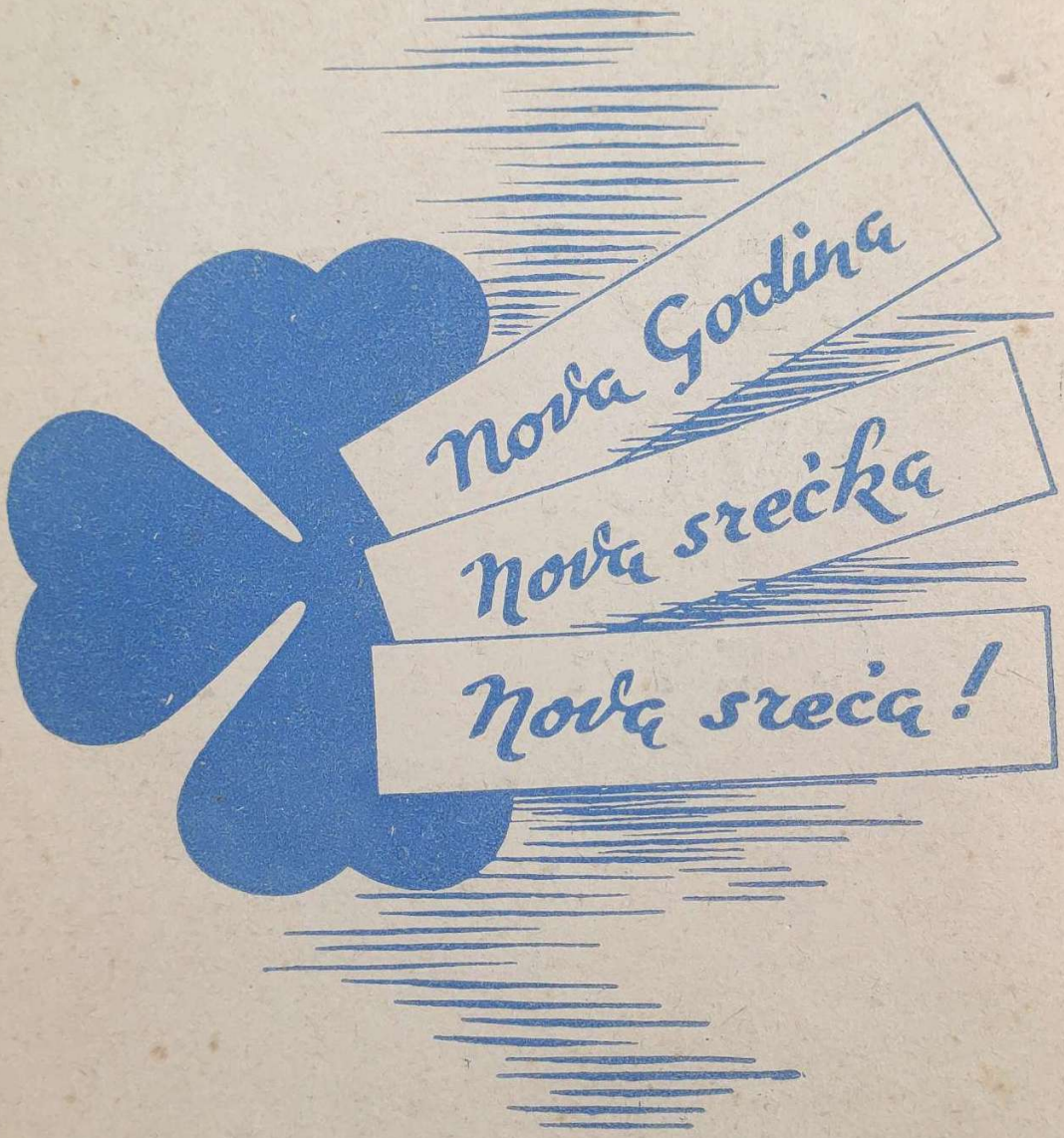

KUPUJTE SREĆKE
HRVATSKE DRŽAVNE LUTRIJE